

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM İKTİSADI ve HUKUKU ANABİLİM DALI

İSLAMİ FİNANS ve KOBİ'LER İÇİN ALTERNATİF
OLMA POTANSİYELİ

Hazırlayan
Mahmut ERDEM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Halim TATLI

Bingöl – 2019

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM İKTİSADI ve HUKUKU ANABİLİM DALI

İSLAMİ FİNANS ve KOBİ'LER İÇİN ALTERNATİF
OLMA POTANSİYELİ

Hazırlayan
Mahmut ERDEM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Halim TATLI

Bu çalışma *Bingöl Üniversitesi* tarafından *BAP-İİBF.2017.00.002* nolu Yüksek Lisans tez projesi olarak desteklenmiştir.

Bingöl- 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	VI
TEZ KABUL ve ONAY	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
TÜRKÇE ÖZET ve ANAHTAR KELİMELER	IX
ABSTRACT	XI
TABLO LİSTESİ	XII
ŞEKİL LİSTESİ.....	XV
KISALTMALAR	XVI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. DÜNYA'DA İSLAMİ FİNANS.....	3
1.1. Teorik Olarak İslami Finans.....	3
1.1.1. İslami Finans Kavramı	3
1.1.2. İslami Finansın Gelişiminin Dinamikleri.....	4
1.1.2.1. Dini Dinamikler	5
1.1.2.2. Ekonomik Dinamikler	6
1.1.2.3. Sosyal ve Politik Dinamikler	7
1.1.3. İslami Finansın İlkeleri.....	8
1.1.3.1. Riba Yasağı İlkesi.....	9
1.1.3.2. Garar Yasağı İlkesi	10
1.1.3.3. Maysir (Kumar ve Şans Oyunları) Yasağı İlkesi	12
1.1.3.4. Sözleşmelere (Akit) Bağlılık İlkesi.....	13
1.1.3.5. Yasak (Haram) Malların Kullanımının Yasaklanması	13

1.1.4. İslam'ın Faiz Yaklaşımı.....	14
1.1.4.1. Faiz Nedir?.....	14
1.1.4.2. Faizin Çeşitleri.....	15
1.1.4.2.1. Ribe'n- Nesie (Borç-Vade Faizi)	15
1.1.4.2.2. Ribe'l-Fadl (Fazlalık Faizi)	16
1.1.4.3. Faizin Zararları.....	16
1.1.4.3.1. Ekonomik Zararları.....	16
1.1.4.3.2. Toplumsal Zararları	17
1.1.4.3.3. Ahlaki Zararları.....	18
1.1.5. İslami Finansal Akitler	19
1.1.5.1. Mudarebe Akdi	20
1.1.5.2. Müşareke Akdi	21
1.1.5.3. İcare (Leasing) Akdi	22
1.1.5.4. Murabaha Akdi	23
1.1.5.5. Selem Akdi	27
1.1.5.6. İstisna Akdi.....	29
1.1.5.7. İsticrar Akdi	31
1.1.5.8. Müsâveme Akdi.....	32
1.1.5.9. Musakaat Akdi	32
1.1.5.10. Muzaraa Akdi.....	33
1.1.5.11. Teverruk Akdi	34
1.1.5.12. Sukuk Akdi	34
1.1.5.13. Karz-ı Hasen Akdi.....	35
1.1.5.14. Tekafül Akdi.....	36
1.1.6. İslami Finans Sektöründe Uluslararası Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar	37
1.1.6.1. İslami Finansal Hizmetler Kurulu (The Islamic Financial Services Board).....	37
1.1.6.2. Uluslararası İslami Finansal Piyasalar (International Islamic Financial Markets)	38
1.1.6.3. İslami Uluslararası Derecelendirme Ajansı (Islamic International Rating Agency).....	38
1.1.6.4. Likidite Yönetim Merkezi (Liquidity Management Centre)	39

1.1.6.5. İslami Bankalar ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi (General Council of Islamic Banks and Financial Institutions)	40
1.1.6.6. Dubai Uluslararası Finans Merkezi (Dubai International Finance Center).....	40
1.1.6.6.1. Dubai Finansal Hizmet Kurumu (Dubai Financial Service Authority)	40
1.1.6.6.2. Uyuşmazlık Çözüm Kurumu (Dispute Resolution Authority)	41
1.1.6.7. Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kurumu (International Islamic Liquidity Management Corporation).....	41
1.2. Pratik Olarak İslami Finans	41
1.2.1. İslami Finansın Gelişim Süreci	41
1.2.1.1. Klasik Dönem	42
1.2.1.2. Modern Dönem.....	45
1.2.2. Küresel İslami Finans Hizmetleri Sektörü (Varlıkların Büyüklükleri)....	48
1.2.3. Küresel İslami Finansal Varlıkların Bölgelere Göre Dağılımı	53
1.2.4. En İyi İslami Finans Kurumlar	56
1.2.5. İslami Finansın Bileşenleri	57
1.2.5.1. İslami Bankacılık.....	61
1.2.5.2. İslami Sermaye Piyasası	61
1.2.5.2.1. İslami Tahvil (Sukuk)	62
1.2.5.2.2. İslami Yatırım Fonları.....	63
1.2.5.2.3. İslami Hisse Senetleri.....	64
1.2.5.3. Tekâfül	65
İKİNCİ BÖLÜM	66
2. TÜRKİYE'DE İSLAMİ FİNANS.....	66
2.1 Türkiye 'de İslami Finansın Tarihi	66
2.2 Katılım Bankacılığı	71
2.3. Katılım Bankacılığının Türkiye Ekonomisine Olası Katkıları	73
2.4. Katılım Bankalarının Finansal Faaliyetleri.....	76
2.4.1 Fon Toplama Faaliyetleri	78
2.4.1.1 Özel Cari Hesap.....	78
2.4.1.2. Katılma Hesabı	78
2.4.2. Fon Kullandırma Faaliyetleri	79
2.4.2.1. Kurumsal Finansman Desteği:	79

2.4.2.2. Bireysel Finansman Desteği:	80
2.4.2.3. Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırımı:.....	80
2.4.2.4. Finansal Kiralama:	80
2.4.2.5. Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı:	80
2.4.2.6. Ortak Yatırımlar:	80
2.5. Katılım Bankacılığının Sektörel Görünümü	81
2.5.1. Katılım Bankacılığı Sektörü Tanımlayıcı İstatistikleri	81
2.5.2. Katılım Bankacılığı Sektörü Aktif Büyüklüğü	82
2.5.3. Katılım Bankacılığı Sektörü Büyüme Oranları	84
2.5.4. Katılım Bankalarının Başlıca Finansal Büyüklükleri	86
2.5.5. Katılım Bankaları Tarafından Toplanan Fonlar	87
2.5.6. Katılım Bankaları Tarafından Kullanılan Fonlar	88
2.5.7. Katılım Bankalarının Bankacılık Sektörü İçerisindeki Payları	90
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	92
3. İSLAMİ FİNANSIN KOBİ'LER İÇİN ALTERNATİF OLMA POTANSİYELİNİN ARAŞTIRILMASI	92
3.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	94
3.1.1. Araştırmanın Konusu	94
3.2. Araştırmanın Amaç ve Hedefleri.....	95
3.2.1. Araştırmanın Amacı	95
3.2.2. Araştırmanın Hedefleri	96
3.3. Araştırmaya İlişkin Literatür	96
3.4. Araştırmanın Yöntemi.....	96
3.4.1. Veri Toplama Yöntemi	102
3.4.2. Veri Analiz Yöntemi	105
3.5. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme.....	106
3.5.1. Araştırmanın Evreni.....	106
3.5.2. Araştırmanın Örnekleme	107
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	109
4. ARAŞTIRMA BULGULARI	109
4.1. Tanımlayıcı İstatistiklere İlişkin Bulgular.....	109
4.1.1. Katılımcı Grubuna İlişkin İstatistikler	109
4.1.1.1. Katılımcıların Cinsiyetine İlişkin İstatistikler.....	109

4.1.1.2. Katılımcıların Yaşına İlişkin İstatistikler	109
4.1.1.3. Katılımcıların Eğitim Düzeyine İlişkin İstatistikler	110
4.1.1.4. Katılımcıların İşletmedeki Pozisyonlarına İlişkin İstatistikler.....	110
4.1.1.5. Katılımcıların Katılım Bankaları Farkındalıklarına İlişkin İstatistikler	111
4.1.2. İşletmelere İlişkin İstatistikler	111
4.1.2.4. İşletmelerin Faaliyette Buldukları Yıllara İlişkin İstatistikler.....	113
4.1.2.5. İşletmelerin Yıllık Cirolarına İlişkin İstatistikler	113
4.1.2.6. İşletmelerin İstihdam Düzeylerine İlişkin İstatistikler	114
4.1.2.7. İşletmelerin İhracat Faaliyetlerine İlişkin İstatistikler	114
4.1.2.8. İşletmelerin Ar-Ge Faaliyetlerine İlişkin İstatistikler	115
4.1.2.9. İşletmelerin Katılım Bankaları İle Çalışma Durumlarına İlişkin İstatistikler	115
4.2. Güvenirlik Analizi.....	115
4.3. Ölçek İfadelerine Verilen Yanıtlara Ait İstatistikler	116
4.4. Geçerlik Analizi.....	121
4.4.1. Açımlayıcı Faktör Analizi.....	122
4.4.1.1. KMO ve Bartlett Küresellik Testi	122
4.4.1.2. Faktörlerin Belirlenmesi.....	123
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	133
KAYNAKLAR	139
EKLER.....	150
EK-1: Anket Formu	150
ÖZGEÇMİŞ.....	152

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “*İslami Finans ve KOBİ’ler İçin Alternatif Olma Potansiyeli*” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

11/01/2019

İmza

Mahmut ERDEM

TEZ KABUL ve ONAY

Mahmut ERDEM tarafından hazırlanan *İslami Finans ve KOBİ'ler İçin Alternatif Olma Potansiyeli* başlıklı bu çalışma, 11.01.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [oybirliği/oy çokluğuyla] başarılı bulunarak jürimiz tarafından *İslam İktisadi ve Hukuku* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KARAHAN.... İmza: .....

Danışman : Doç. Dr. Halim TATLI..... İmza: .....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Erdiñ KOÇ..... İmza: .....

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../...../201.. tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yaşar BAŞ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İslami Finans ve Kobi'ler İçin Alternatif Olma Potansiyeli konusu, günümüzde küresel düzeyde yükselen İslami finans sektörünün, ulusal reel ekonomilerin önemli bir unsuru olan KOBİ'lerdeki karşılığının anlaşılması bağlamında üzerinde durulmaya değer bulunmuştur.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Halim TATLI'ya; tezin yazım aşamasında ve tashihinde katkılarını esirgemeyen Bahar ÇAKAS'a, hayatım boyunca eğitimime önem veren ve her zaman maddi ve manevi desteklerini sunan babam İhsan ERDEM ile annem Saniye ERDEM'e ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

11/01/2019

Mahmut ERDEM

TÜRKÇE ÖZET ve ANAHTAR KELİMELER

Tezin Başlığı : İslami Finans ve KOBİ'ler İçin Alternatif Olma Potansiyeli
Tezin Yazarı : Mahmut ERDEM
Danışman : Doç. Dr. Halim TATLI
Anabilim Dalı: İslam İktisadı ve Hukuku
Bilim Dalı : İslam İktisadı ve Hukuku
Kabul Tarihi : 11.01.2019
Sayfa Sayısı : 16 (ön kısım) + 150 (tez) + 3 (ekler)
<p>Çalışmada İslami finansın KOBİ'ler için alternatif olma potansiyelinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Ankette kullanılmak üzere çalışmanın yazarı tarafından İslami Finansın KOBİ'ler İçin Alternatif Olma Potansiyeli Ölçeği (İFKAPÖ) geliştirilmiştir ve araştırmada uygulanacak anket formu hazırlanmıştır. Anket formları; yüz yüze anket tekniği ile İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Bursa, Yalova ve Çanakkale şehirlerinde faaliyette bulunan ve rassal olarak seçilen 400 KOBİ'ye uygulanmıştır. Anket formlarına verilen yanıtlar elektronik ortama aktarılmış ve çalışmanın verileri oluşturulmuştur. Elde edilen verilere güvenilirlik ve yapı geçerliği analizleri uygulanmıştır. Toplanan veriler SPSS ve LISREL paket programları aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirlik analizi kapsamında ölçeğe Cronbach's Alpha testi uygulanmıştır ve 0.831 sonucu elde edilmiştir. Elde edilen bu sonuç ile ölçeğin yapılacak analizler için uygun olduğu ve sonuçların güvenilir olduğu anlaşılmıştır. Ölçeğe yapı geçerliği kapsamında açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi neticesinde ölçeğin yaklaşık %76'sını açıklayan 6 faktörlü bir yapı taşıdığı tespit edilmiştir. Elde edilen faktör yapısı önceden belirlenen model olarak tanımlanmış; mevcut verilerin bu belirlenen modele ne derecede uygun bir yapı gösterdiğinin anlaşılması ve ölçüm modelinin geçerliliğinin ve güvenilirliğinin test edilmesi için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonucu elde</p>

edilen uyum indekslerine ilişkin bulgular, ölçeğin belirlenen modelinin genel araştırmalar için uygun olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: İslami Finans, Katılım Bankacılığı, Alternatif Finansman, KOBİ, KOBİ Finansmanı

ABSTRACT

Title of the Thesis:	Islamic Finance and Potential for SMEs
Author	: Mahmut ERDEM
Supervisor	: Assoc. Prof.Dr. Halim TATLI
Department	: Islamic Economics and Law
Sub-field	: Islamic Economics and Law
Date	: 11.01.2019
<p>The aim of the study is to investigate the potential of Islamic finance as an alternative for SMEs. Survey method was used as data collection method. By the authors of the study was developed the The Alternative Potential of Islamic Finance for SMEs Scale (İFKAPÖ) to be used in the survey. Prepared questionnaire forms; was applied to 400 SMEs, which were randomly selected in İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Bursa, Yalova and Çanakkale cities. Responses to questionnaires were transferred to the electronic environment and data of the study were created. Reliability and construct validity analyzes were applied to the obtained data. The collected data were analyzed by SPSS and LISREL packet programs. Cronbach's Alpha test was applied to the scale in the reliability analysis and 0.831 result was obtained. With this result, it was found that the scale was suitable for the analyzes and the results were reliable. In the context of construct validity, exploratory and confirmatory factor analyzes were applied to the scale. As a result of exploratory factor analysis, it has been found that it carries a structure with 6 factors explaining approximately 76% of the scale. The factor structure was defined as a predetermined model; confirmatory factor analysis was used to understand the extent to which the current data shows the appropriate model and to test the validity and reliability of the measurement model. The findings of the fit indices obtained as a result of the analysis showed that the determined model of the scale was suitable for general research.</p>	
Key Words: Islamic Finance, Participation Banking, Alternative Finance, SME, SME Financing	

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1. İslami Finansın Gelişiminin Özet Tarihi.....	46
Tablo 1.2. İslami Finans Çerçevesinde Dünya’da Yaşanan Gelişmeler	47
Tablo 1.3. 2017 Yılında Kategorize Edilmiş Küresel En İyi İslami Finans Kurumları	56
Tablo 1.4. 2017 Yılında Bölgeler Düzeyinde En İyi İslami Finans Kurumları	57
Tablo 2.1: Ekim 2018 İtibarıyla Katılım Bankacılığı Sektörü Tanımlayıcı İstatistikleri.....	82
Tablo 2.2: 1999-2017 dönemi İtibarıyla Katılım Bankacılığı Sektörü Aktif Büyüklüğü (Milyon TL).....	82
Tablo 2.3. Yıllar İtibarıyla Katılım Bankalarının Büyüme Oranları* (%)	84
Tablo 2.4. Katılım Bankalarının Başlıca Finansal Büyüklükleri (milyon TL)	87
Tablo 2.5: Katılım Bankaları Tarafından Toplanan Fonlar* (milyon TL).....	87
Tablo 2.6. Katılım Bankaları Tarafından Kullanılan Fonlar (milyon TL).....	89
Tablo 2.7. Katılım Bankalarının Bankacılık Sektörü İçerisindeki Payları (%).....	90
Tablo 3.1. İl bazında KOBİ sayıları (mevsimsellikten arındırılmamış).....	106
Tablo 3.2. Bölgesel Olarak Dağıtılmış Örneklem Adedi	108
Tablo 4.1. Katılımcıların Cinsiyetlerine İlişkin İstatistikî Bulgular.....	109
Tablo 4.2. Katılımcıların Yaşlarına İlişkin İstatistikî Bulgular.....	109
Tablo 4.3. Katılımcıların Eğitim Düzeyine İlişkin İstatistikî Bulgular	110
Tablo 4.4. Katılımcıların İşletmedeki Pozisyonlarına İlişkin İstatistikî Bulgular... ..	110
Tablo 4.5. İşletmelerin Katılım Bankaları Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumlarına İlişkin İstatistikî Bulgular.....	111
Tablo 4.6. İşletmelerin Katılım Bankalarının Ürünleri Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumlarına İlişkin İstatistikî Bulgular	111

Tablo 4.7. İşletmelerin Faaliyette Buldukları Şehirlere İlişkin İstatistikî Bulgular	112
Tablo 4.8. İşletmelerin Hukukî Yapılarına İlişkin İstatistikî Bulgular.....	112
Tablo 4.9. İşletmelerin Faaliyette Buldukları Sektörlere İlişkin İstatistikî Bulgular	112
Tablo 4.10. İşletmelerin Faaliyette Buldukları Yıllara İlişkin İstatistikî Bulgular	113
Tablo 4.11. İşletmelerin Yıllık Ortalama Cirolarına İlişkin İstatistikî Bulgular (TL)	113
Tablo 4.12. İşletmelerin İstihdam Düzeylerine İlişkin İstatistikî Bulgular	114
Tablo 4.13. İşletmelerin İhracat Faaliyetlerine İlişkin İstatistikî Bulgular	114
Tablo 4.14. İşletmelerin Ar-Ge Faaliyetlerine İlişkin İstatistikî Bulgular	115
Tablo 4.15. İşletmelerin Katılım Bankaları İle Çalışma Durumlarına İlişkin İstatistikî Bulgular.....	115
Tablo 4.16. Ölçeğe Ait Güvenilirlik Sınaması	116
Tablo 4.17. Ölçekte Yer Alan İfadeler ve Katılımcıların Verdikleri Yanıtlara Ait İstatistikler.....	117
Tablo 4.18. KMO ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları.....	122
Tablo 4.19. Analiz Sonucu Elde Edilen Faktörler.....	123
Tablo 4.20. Faktör 1: Kişisel Değer Yargıları Açısından Alternatif Olması.....	125
Tablo 4.21. Faktör 2: Sektörel Uygunluk Açısından Alternatif Olması.....	126
Tablo 4.22. Faktör 3: Finansman Politikaları ve İmkânları Açısından Alternatif Olması	127
Tablo 4.23. Faktör 4: Ulaşılabilirlik Açısından Alternatif Olması.....	128
Tablo 4.24. Faktör 5: Maliyet Açısından Alternatif Olması	128
Tablo 4.25. Faktör 6: Finansmana Erişim Açısından Alternatif Olması.....	129

Tablo 4.26. Uyum İndekslerine İlişkin Mükemmel ve Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri ve Araştırma Verilerinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları..... 130

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1. Yıllar İtibari İle Küresel İslami Finansal Varlık Büyüklükleri (milyar ABD doları).....	49
Şekil 1.2. Yıllar İtibari İle Küresel İslami Finansal Varlık Büyüme Oranları (yüzde)	50
Şekil 1.3: Küresel İslami Finansal Varlıkların Bölgesel Dağılımı (2017).....	54
Şekil 1.4: Küresel İslami Finans Sisteminin Sektörel Bileşenleri	59
Şekil 1.5: 2017 Yılı İtibarıyla Küresel İslami Finans Sisteminin Sektörel Bileşenleri (%).....	60
Şekil 2.1: Türkiye'nin İslami Finansal Dönüm Noktaları	70
Şekil 2.2. Katılım Bankalarının Yürüttüğü Finansal Faaliyetler	77
Şekil 2.3. Katılım Bankacılığı Sektörü Aktif Büyüklüğü (1999-2017, milyon TL)..	83
Şekil 2.4. Katılım Bankacılığı Sektörü Büyüme Oranları (yıllar itibari ile, %)	85
Şekil 2.5: Katılım Bankalarının Toplanan Fonların Dağılımı	88
Şekil 4.1. İFKAPÖ'ye İlişkin ve T Değerleri	131
Şekil 4.2. İFKAPÖ'ye İlişkin Standartlaştırılmış Ağırlıklar	132

KISALTMALAR

s.	Sayfa
S.	Sayı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
vd.	Ve diğerleri
vb.	Ve benzeri
İFHS	İslami Finansal Hizmetler Sektörü
GIFR	Global Islamic Finance Report
IMF	International Monetary Fund
WB	World Bank Group
İSP	İslami Sermaye Piyasasının
ÖFK	Özel Finans Kurumları
İFKAPÖ	İslami Finansın KOBİ'ler İçin Alternatif Olma Potansiyelini Belirlemeye Yönelik Ölçek
İİK	İslam İşbirliği Konseyi
İKB	İslam Kalkınma Bankası
IFSB	The Islamic Financial Services Board
IIFM	International Islamic Financial Markets
IIRA	Islamic International Rating Agency
LMC	Liquidity Management Centre
CIBAFI	General Council of Islamic Banks and Financial Institutions
DIFC	Dubai International Finance Center
DFSA	Dubai Financial Service Authority
DRA	Dispute Resolution Authority
IILMC	International Islamic Liquidity Management Corporation

GİRİŞ

Bireyler ve bireylerin oluşturduğu toplumlar, ihtiyaçlarını gidermek için üretim ve yatırım faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Söz konusu yatırım ve üretim faaliyetleri asgari yaşamsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla gerçekleştirilebildiği gibi kar elde etme amacıyla ticari bir faaliyet olarak da gerçekleştirilebilmektedir. Gerçek ve tüzel kişiler tarafından yürütülen bu üretim ve yatırım faaliyetleri, çoğu zaman kaynak yetersizliği nedeniyle aksamaktadır. Bu aksaklığın giderilmesi için de dışarıdan kaynak arayışına gidilmektedir. Bu durum, finans piyasalarının temel hareket noktası olmaktadır. Finans piyasaları, bir toplumda veya piyasada bulunan fon fazlalıklarını, fon talep edenlere aktarma sürecini yerine getiren piyasalardır. Bu piyasaların önemi, yatırım veya üretim yapmada finansman ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Yatırım ve üretim faaliyetlerini kendi kaynakları ile sağlayamayan gerçek ve tüzel kişilere, tasarruf sahiplerinin tasarruflarının aktarıldığı bu piyasada her şeyin bir bedeli bulunmaktadır. Yani üretim ve yatırım faaliyetleri gerçekleştirilirken dışarıdan alınan kaynaklar karşılıksız olmamaktadır. Konvansiyonel finans piyasalarında bu karşılık veya bedel faiz olmaktadır.

Faiz fon arzı ve fon talebi arasında denge kurucu bir olgu olarak görülmekle birlikte tüm semavi dinlerin ve birçok ideolojinin tartışma konusu olmuştur. Birey ve toplumun dünya yaşamına dair çeşitli kurallar ve düzenlemeler getiren İslam dini faize karşı ciddi bir hassasiyet taşımaktadır. İslam dininin faize karşı takındığı tavır, bu dinin mensuplarınca da benimsenmiş ve ticari ve finansal faaliyetlerde dışlanan bir unsur olmuştur. Ancak bu durum, İslam dini mensuplarını hâkim konvansiyonel finans sisteminin dışında bırakmıştır. Müslüman tasarruf sahipleri tasarruflarını atıl tutmakta, Müslüman yatırımcılar ise ihtiyaç duydukları fonlara erişememektedir. Böylece Müslüman kişi veya kurumların tasarrufları atıl hale gelmekte, reel yatırımlara aktarılamamakta, ekonomik süreçlere dâhil olamamakta ve üretim-yatırım faaliyetlerinde aksaklıklar yaşanmaktadır. Bu gibi sorunlar ise Müslüman kişi veya kurumların kaygılarını öne alan bir sistemin gelişmesine yol açmıştır. Bu sistem, faizsizliği esas alan İslami finans sistemidir.

İslami finans sektörü, İslam hukukuna uygun olarak her türlü finansal işlemi yerine getirmektedir. Günümüzde İslami finansal kurumlar vasıtasıyla küresel ölçekte bankacılık, sigortacılık ve sermaye piyasaları hizmetleri verilmektedir. Bu hizmetler

yerine getirilirken temelde faizsizlik esas alınmaktadır. Faizsiz esasla finansal hizmetin sunulduğu İslami finans sektörü, bu anlamda Müslüman kişi veya kurumlar için alternatif bir finans sektörü konumunda bulunmaktadır. Ancak faizsizlik prensibinin Müslümanlar için alternatif olmasının yanında konvansiyonel finans sisteminin dışında ekstra bir finans sektörü olması bakımından da alternatif potansiyeli taşıyan bir sektör olmaktadır. Özellikle ekonomik sistemin önemli unsurlarından biri olan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) için ilave finansman kaynaklarının önemi büyüktür.

İslami finansın KOBİ'ler için alternatif bir finansman olmasının teorik boyuttaki önemi, alternatif potansiyelin pratik boyutunun açığa kavuşturulması ihtiyacı doğurmuştur. Bu bakımdan çalışmada, İslami finansın KOBİ'ler için alternatif olma potansiyelinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında konunun anlaşılır olması ve öneminin gösterilmesi adına birinci bölümde teorik ve pratik açıdan Dünya'da İslami finans açıklanmıştır. Daha sonra çalışmanın Türkiye'de yapıyor olması nedeniyle Türkiye'de İslami finans ele alınmıştır. Üçüncü bölümde çalışmanın araştırma evresine ve araştırma verilerine ilişkin detaylı bilgiler veriler verilmiştir. Dördüncü bölümde araştırmanın bulguları açıklanmıştır. Sonuç ve Değerlendirme kısmında genel olarak araştırmaya ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYA'DA İSLAMİ FİNANS

İslami finans küresel ölçekte gelişen ve faaliyetlerini sürdüren bir finans sistemidir. Bu nedenle İslami finansın anlaşılması adına Dünya'daki gelişimi ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan çalışmanın bu bölümünde İslami finans, bir bütün olarak Dünya ölçeğinde açıklanmıştır. Dünya'da İslami finans ise teorik ve pratik olarak ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

1.1. Teorik Olarak İslami Finans

İslami finans, kendiliğinden gelişen veya doğrudan mevcut bir finansal sistem olmayıp varlığının ve gelişiminin teorik altyapısı bulunmaktadır. Bu başlık altında İslami finansın teorik altyapısını teşkil eden kavramlar ve unsurlar açıklanmıştır.

1.1.1. İslami Finans Kavramı

İnanç temelli yaklaşımlar, beşerî faaliyetlerde kendi muhtevasına uygun dinamiklerin yer almasını hedeflemektedirler. Kendi muhtevasına uygun olmayan davranış ve kuralları barındıran faaliyetleri ya toptan reddederek sistemi insan yaşamının dışına itmekte ya da mümkün olduğu durumlarda bu faaliyetleri kendi öğretileri doğrultusunda regüle etmektedir. Bu bağlamda özellikle İslam dini bir bütün olarak insan hayatında ideal hedeflere ulaşma gayreti taşımaktadır ve bu minvalde, sunulan öğretiler de sadece Müslümanlar için değil tüm insanlık için sunulmaktadır. Bir bütün olarak insan yaşamını düzenleme ve ideal standartlara ulaştırma hedefi taşıyan İslam dini şüphesiz insanın ekonomik ve finansal faaliyetlerinde de çeşitli düzenlemeler yapmıştır.

Konvansiyonel finansal faaliyetler, İslam dininin emirlerine ve öğretilerine aykırı birtakım işlemleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu durum İslam dinini benimseyen Müslüman kimselerce bu finansal işlemlere karşı tavırlar sergilenmesine yol açmıştır-açmaktadır. Şöyle ki, fon sahibi olan Müslüman kimliğini taşıyan ve İslami dininin emir ve öğretilerini dikkate alarak faaliyette bulunan gerçek ve tüzel kişiler fonlarını bu konvansiyonel sisteme dâhil etmemekte dolayısı ile fonları atıl kalmaktadır. Aynı şekilde Müslüman gerçek ve tüzel kişilerden fon ihtiyacı olanlar da bu sistemden fon ihtiyacını giderememekte ve doğal olarak hedefledikleri faaliyetleri

tamamlayamamak durumunda kalmaktadırlar. İleriki bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanacak olan finansal sistemin İslami öğretilere aykırı unsurları, Müslüman bireyler açısından, finansal sistemin temel unsuru olan fon arz ve talebinin buluşamamasına neden olmaktadır. Buluşamayan fonlar, hem sistemin dışında kalmasıyla atıl pozisyonda kalmakta hem de girişilmesi gereken faaliyetlerin aksamasına neden olmaktadır. Bu durum Müslümanların sosyal ve ekonomik olarak geri kalmasına neden olmaktadır.

Müslüman kimseler için finansal sistemden tamamen uzak durulması, onlar için ciddi olumsuz sorunlar çıkarabilecektir. İnsanlar için iyi bir yaşamı tercih etmelerini savunan İslam dini, finansal sistemin insan yaşamı için zararlı unsurlarından arındırılarak kendine uygun bir finansal sistemde işlem yapmasını mümkün kılmıştır. Bu durum insanın ve toplumun çıkarlarının gözetilmesinde İslam dininin temel felsefesine uygun bir şekilde işlemektedir.

İslami finans, Müslümanlara İslam Hukuku ile çelişmeyen uygun finansal araçlara sahip olma ihtiyacından dolayı alternatif bir finansman ve yatırım kaynağı haline gelmiştir. Geleneksel finansmanın aksine İslami finans, İslam hukuku yasalarına uygun sözleşmelere dayanan, onaylanmış temel işlemler ve ekonomik faaliyetler için İslami mali hizmetler sunan kurumlar tarafından finansal ürün ve hizmetlerin sağlanmasını içerir (Tajudin, 2010). Ancak her ne kadar İslami bir nitelikleme ile tabi ediliyor ve muhteviyatı da İslam dininin emir ve öğretilerine paralel olarak gelişiyor olsa da dini bir ürün değildir. Finansal faaliyetlerde Müslüman kişi veya kurumların kaygılarını gidermek için bir dizi finansal üründen oluşmakla beraber ve bundan faydalanmak için sadece Müslüman olmak gerekmemektedir. İdeal İslami finans paradigması, İslami bir ekonomide yer alan bir finans sektörüne hizmet eden ve İslam'ın öngördüğü tüm piyasa davranış kurallarının tamamen işlevsel olduğu bir enstrümana işaret etmektedir (Iqbal ve Mirakhor, 2007; Chapra, 2000).

1.1.2. İslami Finansın Gelişiminin Dinamikleri

Her ideoloji ve fikirsel gelişmede olduğu gibi beşerî sistemlerin ve kurumların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde çeşitli dinamikler etkin rol oynamaktadır. Özellikle İslami finans gibi inanç temelli bir yaklaşımda birden fazla dinamiğin etkili olduğunu söylemek mümkündür. İslam dini, bir bütün olarak insan yaşamını evrensel ölçekte iyileştirmeye yönelik düzenlemeleri sunmaktadır. Bir bütün olarak ele alındığı için

koyulan bir yasak ya da yapılması emredilen bir davranış çok boyutlu olarak düşünölmelidir. İslami finans sistemi de insan yaşamının farklı alanlarında uyması gereken davranışlarının sonucunda gelişen bir finans sistemi olarak kabul edilebilir.

İslami finansın ortaya çıkmasında ve sürdürölmesinde etkin rol oynayan dinamikler çalışma kapsamında dar ve geniş anlamda ele alınmıştır. Dar anlamda İslami finansın gelişimini etkileyen faktörleri iki şekilde ele almak mümkündür. Bunlardan ilki; beşer için gerekli temel ticari ve ekonomik faaliyetleri sürdürülebilir kılmak diğeri ise konvansiyonel finans sisteminin bireysel ve toplumsal zararlarından kaçınma gereğidir.

Geniş anlamda etkili olan dinamikler ise daha kapsamlı ve çok boyutlu olmaktadır. Bunları; Dini Dinamikler, Sosyal-Politik Dinamikler ve Ekonomik Dinamikler olarak ele almak mümkün olmaktadır. Aşağıdaki kısımlarda bu dinamikler ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

1.1.2.1. Dini Dinamikler

Kişisel değer yargıları, insanların davranış ve faaliyetlerini etkileyen önemli unsurlardan biri olmaktadır. Nitekim “Dürtme” (Nudge) adlı eseri ile 2017 Nobel Ekonomi Ödölü’nü kazanan Richard Thaler’a bu ödöl “Davranışsal İktisat teorisine yaptığı katkılardan dolayı” dolayı verilmiştir (TRT, 2018). Bu durum, kişilerin ekonomik faaliyetlerde bulunma ve karar alma süreçlerinde diğeri faktörlerin etkisinin önemini göstermek adına önem taşımaktadır. Bilhassa dini faktörlerin, insan yaşamının şekillenmesinde ve birey-toplum davranışlarının şekillenmesindeki önemi bu bağlamda ele alınmaktadır. Berger’e (1993) göre, toplumsal gerçekliğin en önemli unsurlarından birisi olan din, toplumsal davranışların belirlenmesinde merkezi bir konuma sahiptir. Şüphesiz toplumsal yapının en belirgin ve bireyler arası ilişkileri şekillendiren toplumsal kurumlardan biri de ekonomidir. Dolayısıyla insanlık tarihi boyunca sosyal ve ekonomik yaşantılarını etkilemiş din olgusunun ekonomik faaliyetlerden ayrı düşünölmesi mümkün değildir (Werner, 2005).

Marshall (1964), “İktisadın İlkeleri” (Principles of Economics) kitabının giriş kısmında; “Dünya tarihini şekillendiren ve insanoğlunun kendi günlük işlerini yönlendiren iki asli kurum vardır, bunlar din ve ekonomidir.” demektedir. Bu temel referans, konvansiyonel ekonomi sistemi içerisinde birbirinden bağımsız görünse de toplumsal ve bireysel yaşamda bu iki kavramın önemine işaret etmektedir. Hellestveit

(2014); iktisadın, hâkim iktisadın varsaydığı gibi dinden, değer yargılarından ve normlardan bağımsız olmadığını belirtmiştir. Bu yaklaşım, dinin ekonomi üzerindeki belirleyici etkisini ortaya koymakta ve bununla beraber modern İslam ekonomisinin ve finansının da felsefesini de ortaya koymaktadır.

İslam dini, insanları dünya yaşamından koparmanın aksine ideal hayat standartlarına uygun öğretilerle bireyin kendisi ve diğer bireylerle birlikte dünya hayatını verimli bir şekilde geçirmelerini sağlayacak nitelikte felsefeye sahiptir. Bu anlamda bireyin ekonomik ve finansal faaliyetlerde dikkate alması ve yerine getirmesi için birtakım kurallar getirmiştir. Bu kurallar bütünü İslami finansın dini dinamiklerini oluşturmaktadır. Borç alıp vermede faizin yasaklanması, haram sayılan sektörlerde faaliyet gösterilmemesi, yardıma muhtaç birine kâr amacı gütmeyen karşılıksız borç (Karz-ı Hasen) verilmesi İslami finansın gelişiminde dini dinamiklerden birkaçıdır.

1.1.2.2. Ekonomik Dinamikler

Temel olarak dini dinamiklerin ışığında ortaya çıkan İslami finansın gelişiminde etkili olan ekonomik dinamikler bulunmaktadır. Bu ekonomik dinamikler, İslam dininin norm ve kaidelerine bağlı olarak insanın ekonomik faaliyetlerde etkin olmasını ve sistemin dışında kalmamasını amaçlayan belirli parametreleri ifade etmektedir.

İslam dini, insan yaşamına yönelik çeşitli düzenlemeler yapmaktadır. Bunlar çoğunlukla helal ve haram olarak sınıflandırılarak yapılmaktadır. Bu haram yani yasaklanmış olan faaliyetler ise Müslüman bireyler için referans olmakta ve buna bağlı olarak özellikle finans sektöründe ciddi yansımaları bulunmaktadır. Bu durum Müslüman birey ve topluluklar için kaynak verimsizliğine neden olmaktadır.

İslam dininin norm ve kaideleri ile karşılaştırıldığında konvansiyonel finans ve bankacılık sistemi hem teoride hem de pratikte taban tabana zıt unsurları barındırmaktadır. Bu unsurlar, İslam dininin kesinlikle hiçbir şekilde kabul etmediği unsurlar olmaktadır. Bu nedenle İslam dininin gereklerine uygun olarak Müslüman bireyler konvansiyonel finans sistemine karşı ciddi tavır sergilemekte, mümkün olduğunca bu sistemden fayda ve zarar görmemeye çalışmaktadırlar. Ancak finans sisteminin dışında kalmanın da fırsat maliyetleri bulunmaktadır. Yani hem kişilerin tasarruflarının finansal ve ekonomik sisteme aktarılamamasından dolayı atıl pozisyonda kalması hem de girişilen veya girişilecek faaliyetlerde bir finansman kaynağının bulunamaması bu tasarruflardan elde edilecek gelirden vazgeçilmesine yol

açacaktır. Nitekim uygulamada da bu durumu görmek mümkündür. Petrol zengini olan Müslüman ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin sahip oldukları potansiyel ile karşılaştırıldığında ters orantılı bir ilişki gözlenmektedir. Bu durumun temel nedeni olarak gelişmiş bir bankacılık sistemine sahip olmadıkları gösterilmektedir (Yüksel, 2016). Dolayısıyla İslami finansın gelişiminde fonların ekonomik sisteme dâhil edilmesi ön ayak olmuştur. Ayrıca, İslami temellere dayalı sosyo-politik ve ekonomik sistemler arzusu gibi diğer faktörlerin bu gelişme üzerindeki etkisi, geniş yapısal reformların gelişi, finansal sistemlerde sermaye hareketlerinin liberalizasyonu, özelleştirme, finansal pazarların küresel olarak bütünleşmesi, İslami finansın gelişmesine destek olmuştur (Iqbal, 1997).

Öte yandan, sahip olduğu petrol rezervleri ile dünya genelinde bir Körfez realitesi bulunmaktadır. Nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olduğu ve İslam dininin yer yer resmi devlet politikalarını da belirlediği bu bölge ülkeleri, sahip oldukları petrol gelirlerini konvansiyonel finans sistemine aktarmakta güçlükler yaşamaktaydı. Körfez bölgesinde petrol satışına dayalı gelir fazlasının bankacılık sistemine kanalize edilebilmesi için, faizsiz bankacılık modeli bir zorunluluk haline gelmiştir (Akyüz, 2007). Bu durum da İslami finansın gelişiminde ekonomik anlamda etkin bir rol oynamıştır.

1.1.2.3. Sosyal ve Politik Dinamikler

İslami finansın ortaya çıkmasında gelişmesinde etkili olan Sosyal-Politik Dinamikler; konvansiyonel finans sistemi ve bunun barındırdığı, toplumsal dengeyi ve düzeni olumsuz yönde etkileyebilecek unsurlar olmaktadır. Konvansiyonel finans sisteminin yapı taşı olan faiz, taraflardan birine zenginlik aktarırken diğer tarafa ise mağduriyet yüklemektedir. Bu durum taraflar arasında sıfır toplamlı oyun¹ şeklinde sürebilmektedir. Taraflardan birinin kaybının diğerinin kazancına dönüştüğü bu ilişkinin yaygınlaşması ise bireylerden topluma aktarılan sosyal bir bozukluğa yol açabilmektedir.

Öte yandan, sadece kazanç mantığıyla çalışan konvansiyonel sistemde ilişki tamamen bir borçlu-alacaklı ilişkisi kurulmaktadır. Bu ilişkide alacaklı olan taraf, kendisine borçlu olan tarafla keskin bir maddi ilişki kurmakta ve öngörülemez

---

¹ Sıfır toplamlı oyun, bir katılımcının kazancının (veya kaybının) diğer katılımcıların kaybıyla (veya kazancıyla) toplamının sıfır olduğu durumdur.

durumları göz ardı etmektedir. Yani borçlunun borcunu ödeyememesi durumunda borçluya daha ağır şartlar ve yaptırımlar yüklemektedir. Bizatihi faizin borçlu tarafa yüklediği ağır yükten dolayı borçlunun bu durumdan kurtulması zordur. Tüm bu yaptırımlar borçlu ile alacaklı arasında bu ilişkinin uzamasına ve toplumsal ayrılıkların yaşanmasına neden olmaktadır.

Konvansiyonel finans sisteminin toplumsal zararlarından kaynaklanan ve İslami finansın bir ihtiyaç haline gelmesini sağlayan bir başka unsur ise bu sistemden elde edilen gelirin emeğe dayalı olmamasıdır. Faaliyetlerin borçlu-alacaklı ilişkisi çerçevesinde yürütüldüğü bu sistemde, alacaklının bir emek ürünü ortaya koymadan sadece sermayesi ile kazanç sağlamaktadır. Borçlu ise sarf ettiği emeğine rağmen kazancını faiz aracılığıyla alacaklısına aktarmaktadır. Bu yönüyle konvansiyonel finans sistemi, emeği özendirmenin aksine toplumda çalışmamayı teşvik edebilmektedir. Çünkü emek harcamadan ve çalışmadan sağlanan kazanç, böyle bir durumu özendirmeye açıktır. Bu durum ise toplumda üretkenliği azaltmakta ve toplumun ve bireylerin ihtiyaçlarını dahi karşılamamaya kadar gitmektedir.

1.1.3. İslami Finansın İlkeleri

İslami Finans sistemi, çeşitli dinamiklerin etkisi ile belli tarihsel süreçlerden geçerek günümüzde finans piyasalarında önemli bir noktada bulunmaktadır. Bunun yanında İslami Finans, her sistemde olduğu gibi kendine ait çeşitli ilke ve prensiplerle çalışma mantığını oluşturmuştur. Bu ilke ve prensipler İslami Finansın her uygulamasında yol ve yöntem belirleyici görev üstlenmekte ve İslami Finansın sağlıklı ve amacına ulaşılabilir olmasını sağlamasına yardımcı olmaktadır.

İslami finansal faaliyetlerde temel kabul edilen bazı yasaklar ve öğretiler bulunmaktadır. Bu yasaklar İslami finansal faaliyetlerde birer ilke olarak benimsenmekte ve buna uygun olmak koşulu ile güncel gelişmelere uygun finansal işlemler ve ürünler geliştirilebilmektedir. Aşağıda İslami finansın ilkeleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

1.1.3.1. Riba Yasağı İlkesi

Günümüzde yaygın olarak bilinen faiz, fukahanın² baskın çoğunluğu tarafından ribaya eşdeğer kabul edilmektedir (Iqbal ve Molyneux, 2005). Faiz sözcüğünün Kur'an-ı Kerim'deki karşılığı da riba olarak geçmektedir. Riba, artış / fazlalık anlamına gelen Arapça bir kelimedir (Kahf, 2006). Son ilahi din İslam'ın ve ona inanan Müslümanların kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim, parasal krediler üzerinde herhangi bir faiz ödemesini yani Kur'an'daki karşılığı olan ribayı açıkça yasaklamaktadır³.

Kelime anlamı olarak fazlalık anlamına gelen riba kavramı uygulamada, vadeye ve anaparanın miktarına bağlı olarak herhangi bir pozitif, sabit, önceden belirlenmiş oran olarak tanımlanmakta, sadece tefeciliği değil, aynı zamanda yaygın olarak uygulanan faizi de kapsamaktadır (Iqbal, 1997). Burada vurgulanması gereken nokta riba kavramının, günümüz parasal işlemlerine dayalı faiz unsurunu da kapsamıdır. Riba kavramı, kredi-borç verme muamelesine dayanan "faiz" kavramından daha geniş bir anlam taşımaktadır (Çürük, 2013). Faiz, belirli bir nakdi mevduata belirtilen sürede getirilen bir fazlalığı ifade ederken riba kavramı tüm mallar için geçerli olan fazlalığı kapsamaktadır.

Riba yasağı ilkesi, Müslümanlar için ticari ve ekonomik faaliyetlerde kesin bir şekilde belirleyici bir unsur olmaktadır. Bu yasak sosyal adalet, eşitlik ve mülkiyet hakları argümanlarına dayanmaktadır (Iqbal and Mirakhor, 2011). Bu temel argümanların sağlanması, İslam dininin hem bireysel hem de toplumsal açıdan insan yaşamında dengeyi gözetici ilkesi ile uyumlu olarak düşünüldüğü takdirde ribanın insan yaşamından çıkarılmasının nedenleri daha açık anlaşılmaktadır. Ribanın sadece bir maldan alınan fazlalığın ötesinde, doğurduğu ekonomik ve sosyal sonuçları itibari ile oldukça ehemmiyetli bir konudur. Siddiqi (2004), ribanın doğurduğu bu sonuçları beş madde ile şöyle açıklamaktadır:

- Riba adaletsizdir,
- Riba toplumu yozlaştırır,

---

² Fakih: İslam bilgini anlamında kullanılan Arapça kökenli bir sözcüktür. Fukaha sözcüğü bunun çoğulu olarak kullanılmakta ve İslam Bilginleri olarak kullanılmaktadır.

³ Kur'an-ı Kerim'de ribanın yasaklandığı ayetler: Bakara: 275, 276, 278 ayetleri; Al-i İmran: 130; Nisa: 160, 161; Rûm:39

- Riba, diğer insanların mülklerinin uygunsuz şekilde ödenmesini ifade eder,
- Ribanın nihai etkisi negatif büyümedir,
- Riba, insan kişiliğini zayıflatır ve yok eder.

Bu sayılan maddeler, ribanın toplumsal yaşamda sosyal ve ekonomik bozulma ve yıpranmalara neden olabileceği noktalara işaret etmektedir. Ribanın ayrıca, borç verenin herhangi bir iş veya faaliyete girişmeden bir fazlalığa sahip olması ile birlikte herhangi bir riske girmeden aldığı bir kazanç olduğu da düşünülürse bunun toplumsal maliyetlerinin olacağı söylenebilir. Bu bakımdan ribanın, enflasyon ve işsizliğe yol açacağına ve bununla birlikte bir ulusun sosyal ve altyapısal gelişimini engelleyebileceğine inanılmaktadır (Shanmugam and Zahari, 2009). Bu bakımdan, açıklanan bu olumsuz sonuçlar bizatihi ribanın İslam dini tarafından yasaklanmasının nedenlerini de ortaya koymaktadır.

İslami dininin ribaya yaklaşımı konuya ehemmiyet katmış, İslam hukukunca da ciddi bir şekilde ele alınmıştır. İslam dininin ve hukukunun hem asli (kitap, sünnet, icma, kıyas) hem de tali (istihsan, istihsab, külli kaideler, önceki şartlar) kaynaklarında konu ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Dolayısı ile burada konu bütünlüğünü bozmamak adına “İslam’ın Faiz’e Yaklaşımı” bölümünde konu ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

1.1.3.2. Garar Yasağı İlkesi

İslami usullere uygun olmada ölçüt olan bir diğer husus Garardır. Genellikle 'risk' olarak tercüme edilen Garar terimi, semantik olarak, 'aldatmak', 'yanıltmak' gibi bir 'kayıp tehlikesi' olarak daha iyi anlaşılabilir (Cattelan, 2009). Garar, sözleşmelerde bu riski taşıması nedeni ile sözleşme konusu taraflara olumsuz ve haksız sonuçlar yükleyebilmektedir. Garar çoğu Müslüman alim tarafından aşırı risk, belirsizlik ve spekülasyon olarak değerlendirilmektedir. (Ali ve Ahmad, 2007). Bu yasaklama İslam dininin, sözleşmede tarafların haklarının korunmasının üzerinde durduğu önemin pratik uygulaması olarak karışımıza çıkmaktadır. Bu yasaklamayı doğrudan ayet yoluyla insanlara ulaştırmamakla beraber, İslam dini, Peygamber hadisleri ile Gararın, mübadeleye dayalı finansal sözleşmelerde yasaklandığı belirtilmiştir (El-Gamal,2006; Cattelan, 2009).

Garar konusu, taşıdığı önemin yanı sıra tanımlanması da güç bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek kavram olarak tanımlanmasında gerekse de ölçütünün belirlenmesi ve anlaşılmasında farklı yaklaşımlara maruz kalmaktadır. Bu konuyu Badawi (1998) şöyle açıklamaktadır: “*Gararın kesin anlamı belirsizdir. Literatür, anlaşılan ve kabul edilen bir tanım sunmamakta ve araştırmacılar, terimin kesin bir tanımının yerini almak için Gararın örneklerini açıklamaya daha çok güvenirler.*” Bu durum Garar konusunda kesin bir uzlaşının olmadığını göstermektedir. Siddiqi (2006); genel olarak tehlike, risk ve belirsizlik olarak tercüme edilen bu kavramın Hz. Muhammed’in (sav) fiili uygulamalarında yani sünnetinde bulunan örnekler ışığında daha çok anlaşıldığını belirtmektedir. Halen suda olan ve yakalanmamış balığı satmak, havadaki bir kuşu satmak, kaçmış olan bir köleyi ya da hayvanı satmak, doğmamış gençleri satmak, annenin memesindeyken sütünü satmak, damızlık hayvanın spermini satmak ve satıcının, malını teslim edecek durumda olmadığı şeyleri satmak Garar korkusu yüzünden yasaklanmıştır (Saleh, 1992; Siddiqi, 2006).

Belirtildiği gibi, bu örnekler üzerinden Garar kavramı anlaşılmaya çalışılmakla birlikte günümüze dek bu kavram üzerinde tam bir uzlaşmaya varılamamıştır. Kavramın kendi yapısı bu durumu ortaya çıkarmaktadır. Şöyle ki; bu riskin bilerek mi yoksa bilmeyerek mi yapıldığı durumlar, ayrıca belirsizlik ile bilinmezlik arasında bir fark olup olmayacağı gibi durumlar, bu uzlaşmayı zorlaştırmaktadır. Bu tartışmalar ışığında yapılan tanımlamaları Dhareer (1997); üç farklı kategoride özetlemiştir:

•1.Kategori: Buna göre Garar, bir şeyin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini bilmemekle birlikte, yalnızca şüpheli veya belirsizlik vakalarına uygulanır. Bu belirsizlik satışın konusu ile ilgili olmaktadır.

•2.Kategori: Bu kategoride yer alan tanımlamalarda Garar sadece bilinmeyene, şüpheli durumların hariç tutulduğu durumlara uygulanır. Buna göre satın alanın ne satın aldığını bilmediği ve satıcının ne sattığını bilmediği durumlarda satışta Garar oluşmaktadır.

•3.Kategori: Bu kategoride yer alan tanımlamalarda yukarıdaki iki kategorinin kombinasyonu yer almaktadır. Yani hem şüpheli-belirsiz durumların hem de bilinmeyen durumların mevcut olduğu tanımlamaları kapsamaktadır.

Bu üç farklı kategori Gararın söz konusu olmasında belirsizlik ve bilinmezlik unsurları üzerinden ayrılmaktadır. Dhareer'e (1997) göre çoğu hukukçu üçüncü kategoriyi kabul etmektedir.

1.1.3.3. Maysir (Kumar ve Şans Oyunları) Yasağı İlkesi

İslam dininin öğretilerince temel finansal faaliyetlerde veya mübadele sözleşmelerinde yer almaması gereken bir başka unsur da Maysir kavramıdır. İngilizcede Gambling olarak telaffuz edilen Maysir kavramının Türkçe karşılığı kumar olmaktadır. Riba ile benzer, Garardan ise farklı olarak Maysir ile ilgili yasaklamalara Kur'an'da⁴ ulaşmak mümkündür. Maysir olarak kullanımı yine bu Kur'an ayetlerinde geçmekle birlikte hadislerde doğrudan kumar (Qimar) olarak geçmektedir (Ayub, 2007). Ancak kendi dil özellikleri ve İslami finansal bir yaklaşımla daha kapsamlı olarak Hameed (2009) Maysiri, parasal kazanımların sadece bir şanstın, spekülasyondan ya da varsayımdan kaynaklandığı her türlü ticari faaliyet olarak tanımlamaktadır. Bu bakımdan Maysir yasağı ilkesi, kumar, şans oyunu ve şansa bağlı her türlü faaliyeti kapsamaktadır.

Maysir, zenginliğin yeni bir servet stoku yaratmadan veya reel bir karşılık üretmeden kaybedenlerden kazananlara aktarıldığı bir durumdur (Uddin, 2015). Bu durum, reel ekonomiye hiçbir katkıda bulunmadan servetin el değiştirmesi anlamına gelmektedir. Dolayısı ile bir tarafın, tamamen şansa ve tesadüfe bağlı olarak kendi varlığını kaybettiği yine aynı şekilde diğer tarafın da ortaya emek koymadan şans eseri bu varlığa sahip olması durumu söz konusudur. Böylece servet, adil olmayan bir şekilde ve hiçbir yatırım faaliyetine girmeden yer değiştirmektedir. Bu durum hem finansal hem de toplumsal açıdan dengeyi bozan bir unsur olmaktadır. Ekonomik bir karşılığının olmamasının yanı sıra tarafların tesadüfe bağlı bir ortamda mal sahibi olmayı beklemeleri birbirlerini karşı tutumunu da olumsuz etkileyecek ve bireysel ve toplumsal olarak ahlaki ve etik problemlere de yol açacaktır.

Bu yasak ile doğrudan ilgili kavramları içermemekle birlikte aynı felsefeyi taşıyan bir başka bu yasağı pekiştiren bir başka ayette şöyle buyrulmaktadır:

“Doğrusu insana çalışmasından başka bir şey yoktur.” (Necm 53/39)

---

⁴ Bakınız: Bakara: 219.; Maide: 90, 91.

İnsana emeğinden başka kazanacağı bir şeyin olmadığını söyleyen İslam dini, tesadüfe bağlı bir gelir modelini desteklememektedir. Emeğin ortaya konulmadığı kumar ve türevlerinde, herhangi bir öngörü bile bulunmaksızın salt kazanma-kaybetme fikri üzerinde risk alınarak hareket edilmektedir. Bu bakımdan Maysirin ve Gararın güçlü bir şekilde kınaması, riskten kaçınmanın rasyonel insan davranışı olarak kabul edildiği sonucuna destek vermektedir (Iqbal and Mirakhor, 2011).

1.1.3.4. Sözleşmelere (Akit) Bağlılık İlkesi

İslami usullere uygun ekonomik ve finansal ilişkilerde dikkate alınması gereken bir başka husus da sözleşmelerin yerine getirilmesidir. Akitlere bağlılık ilkesi, kaynağını doğrudan Kur'an'dan almaktadır:

“Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin.” (Maide (5), 1)

Bu ayet, insanları, aralarında kurdukları sözleşmeleri yerine getirmeleri konusunda uyarmaktadır. Akit, genel olarak kişinin Allah'a ve diğer insanlara karşı üstlendiği yükümlülüklerdir (Bayındır, 2015). Bu bakımdan akitler bir yükümlülüğü ifade etmekte ve bu yükümlülüğün yerine getirilmesi taraflar için önem taşımaktadır. Bu noktada İslam, mülkiyet haklarının korunmasına büyük önem vermekte, bireylerin, toplumun ve devletin hakları arasında bir denge oluşturmakta ve herhangi birinin mülkiyet haklarına tecavüz edilmesini kuvvetle yasaklamaktadır (Iqbal and Mirakhor, 2011). Tarafların hak ve yükümlülükleri, sözleşmelerde açıkça belirtilmeli ve taraflar sözleşmeye uygun bir biçimde edimlerini yerine getirmelidir.

1.1.3.5. Yasak (Haram) Malların Kullanımının Yasaklanması

İslam dini, insan davranışlarında helal-haram ayırımına gitmiş, helal olanı teşvik etmiş haram olanı ise yasaklamıştır ve kendisinden uzak durulmasını emretmiştir. Bu helal-haram ayırımı, kendisini ekonomik ve ticari faaliyetlerde de göstermektedir. İslam doktrinine göre, alkol, uyuşturucu ve domuz eti gibi bazı malların tüketimi yasaktır (Gait and Worthington, 2007). Bu yasaklar, sadece tüketimi kapsamamakta haram malların alım-satımını, üretimini, paketlenmesini, nakliyesini, depolanmasını ve pazarlanmasını da kapsamaktadır. Bu durum İslami ticari hayatın temel prensipleri olmakla birlikte İslami finansal hayatın da ilkeleri arasında yer almaktadır. Haram malların üretim ve dağıtımının sağlanması için ihtiyaç duyulan finansmanın sağlanması İslam'ın ahlak ve etik ilkelerine ters düşmektedir. Bu bakımdan haram mal

veya hizmetlerin hem ticari faaliyetlerde mübadeleye esas tutulması hem de finanse edilmesi İslami açıdan uygun bulunmamaktadır.

1.1.4. İslam'ın Faiz Yaklaşımı

Faiz olgusu, etik yönüyle birçok tartışmanın konusu olmuştur. İslam dininin de faize karşı kendine has bir yaklaşımı bulunmaktadır. Bu kısımda İslam dininin faize yaklaşımı açıklanmaktadır.

1.1.4.1. Faiz Nedir?

İnsanlar belli faaliyetler sonucunda gelir elde etmekte ve bu gelirlerini tüketme yoluna gitmektedirler. Ancak kimi zaman bu gelirlerin tümünü bir anda tüketmek rasyonel olmamaktadır. Böylece belirli bir kısım gelirler harcanmayacak ve tasarruf edilecektir. Bunun yanında gerçek ve tüzel kişilerin elzem ihtiyaçlarını dahi karşılayacak tüketim imkânına sahip olamama durumu da söz konusu olabilmektedir. Yine yatırım faaliyetinde bulunmak isteyen gerçek ve tüzel kişiler için de kendi imkanları yetersiz olabilmektedir. Böylece bu kişiler dışarıdan finanse edilme ihtiyacı duyacaktır. Bu ihtiyacı karşılama gücüne sahip olanlar ise tasarruf sahipleri olacaktır.

İktisadi literatürde arz fazlası ve talep fazlası denen bu olgu arz ve talebi karşı karşıya getirerek mevcut duruma çözüm geliştirmektedir. Üretim artığına sahip taraf bu artığını talep eden tarafa ulaştırma gayesi içindedir. Talep pozisyonundaki taraf ise bizatihi bu artığın arayışı içerisinde. Ancak bu buluşmanın bir karşılığı olmalıdır. Yani bir taraf ortaya emeğini ve imkânlarını koyarak belli bir üretim sağlamış ve bunun için beşeri ve fiziki bir maliyete katlanmıştır. Dolayısı ile ticari bir faaliyet olarak düşünüldüğü takdirde buna bir bedel biçmek gerekmektedir. Taraflar belirlenen bedel üzerinden sözleşme hazırlarlar ve ticari faaliyetlerini gerçekleştirirler. Genel olarak belli bir vadeye de dayalı olarak verilen bir borca karşılık alınan fazlalık ekonomi literatüründe faiz olarak geçmektedir.

Faiz olgusu; insanlık tarihi boyunca çeşitli tartışmalara konu olmuş, birçok din ve ideoloji tarafından hor görülmüş, ekonomik faaliyetlerden dışlanmıştır. Semavi dinlerden bir olan İslam dini de faizi insanın ruhuna ve tabiatına aykırı bir olgu olarak görmüştür. Ancak günümüzde faiz, birçok ekonomik faaliyetin temelini oluşturmuş, birçok faaliyeti de doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir.

Faiz kavramını İslami ilkelerle ele alarak açıklamasının yanında olayı iktisadi boyutta da ele alan Özsoy'a (2012) göre faiz; ödünç işlemlerinde veya alışverişte ortaya çıkan, karşılığı bulunmadığı veya eşitsiz paylaşıldığı için iki taraftan birini zarara sokan, gerçekleşmiş veya gerçekleşme potansiyeli bulunan fazlalıktır. Teknik olarak borçlu tarafından borcun anapara tutarı için ödenmesi gereken prim veya fazlalık olarak değerlendirilebilmektedir. Türkçedeki 'faiz' kavramının İslami literatürdeki karşılığı ise ribadır (Bayındır, 2008). Günümüzde yaygın olarak bilinen faiz, fukahanın baskın çoğunluğu tarafından ribaya eşdeğer kabul edilmektedir (Iqbal ve Molyneux, 2005).

İslam, insanlık davranışını yaşamın her alanına yönlendiren kendi sosyal, politik ve ekonomik sistemlerini sunan eksiksiz bir yaşam biçimini desteklemektedir. Herhangi bir ideal Müslüman toplumda sosyo-ekonomik adalet, insan etkileşiminin tüm alanlarının yanı sıra toplumsal, politik ve ekonomik alanlarda da en önemli özelliklerden ve ilkelerden biri olarak düşünülür. Bu bakımdan İslam dini tarafından yapılan sosyo-ekonomik reformlardan biri olarak ribanın yasaklanması söylenebilmektedir. Kur'an aracılığı ile faize karşı böylesine sert bir tepki verilmesinin başlıca nedeni, İslam'ın tüm sömürü biçimlerinin ortadan kaldırıldığı bir ekonomik sistem kurmaktır.

1.1.4.2. Faizin Çeşitleri

Riba çeşitleri, İslam fıkında genel olarak iki şekilde ele alınmaktadır. Bunlardan biri Ribe'n- Nesie diğeri de Ribe'l-Fadl olarak geçmektedir.

1.1.4.2.1. Ribe'n- Nesie (Borç-Vade Faizi)

Terim olarak Nesi'e, ertelemek veya beklemek demektir (Zamir, 2013). Nesi'e ribası ise borçlunun borcunu ödeme periyoduna yani vadesine karşılık olarak borçludan anaparasına ek olarak alınan getiriyi ifade eder. Bu nedenle, kredilere olan ilgiyi ifade eder. Vadeli borca dayalı olduğu için lüğatimizde borç faizi veya vade faizi olarak da kullanılmaktadır. Borç faizi, kendisinde şu iki unsur bulunan herhangi bir muamelede hükmen tahakkuk eder (Özsoy, 2012):

- Sebebi fark etmeksizin iki taraflı bir işlemde taraflardan birinin lehine olacak şekilde diğerrinin zimmetinde tahakkuk etmiş bir borcun bulunması,

- Borcun ödenmesi aşamasında anapara üzerine alacaklı lehine olacak şekilde bir fazlalığın şart kılınması.

1.1.4.2.2. Ribe'l-Fadl (Fazlalık Faizi)

Borçtan kaynaklanan fazlalığın yanında mal veya hizmet mübadelesinde de bir fazlalık söz konusu olmaktadır. Ağırlık veya ölçü ile ölçülebilen iki kıymetin değiş tokuşunda miktar bakımından ortaya çıkan yasadışı fazlalık Riba al-fadl olarak tanımlanmaktadır (Algaoud and Lewis, 2007; Canbaz, 2016).

1.1.4.3. Faizin Zararları

İslam'da faiz veya riba Kur'an yoluyla doğrudan yasaklanmıştır. Sünnet, hadis ve icma ile de bu durum pekiştirilmiştir. Bu yasağın temelinde ise İslamiyet'in insan tabiatına aykırı, toplumsal düzeni bozucu ve istismar edici unsurlar yer almaktadır. Çünkü İslam, insan hayatında ve toplumsal hayatta nizami bir denge öngörmektedir. Faiz olgusu ise insan ve toplum adına bu nizami dengeyi bozucu veya bu dengenin oluşmasını engelleyici bir karakter taşımaktadır.

Faiz olgusunun yasaklanması tesadüfî bir durum olmamakta, bireye ve topluma aksettirdiği zararlar bu yasaklamada önemli bir rol oynamaktadır. Faizin bireye ve dolayısıyla topluma verdiği zararlar 3 kategoride ele alınmıştır:

I. Ekonomik Zararlar

II. Toplumsal Zararlar

III. Ahlaki Zararlar

1.1.4.3.1. Ekonomik Zararları

Faizin ekonomi içinde en çok karşılaşıldığı yer, kişilerin ve kurumların finansman ihtiyacını karşılamak için talep ettikleri borca karşı ödedikleri faizdir. Özellikle kurumlar veya işletmeler zaman zaman faaliyetlerini sürdürmek amacıyla borç almak zorunda kalmaktadırlar. Bu borcu kendilerini kurtarma pahasına almalarına rağmen geri ödeme aşamasında anapara tutarının üzerine ayrıca faizi tutarını da ödemek durumunda kalmaktadırlar. Hatta borcun faizini ödemekten anaparayı ödeme aşamasında dahi geçememekteirler. Bu durum ise o işletme veya kurumun kar edememesine ve üretimini durdurma aşamasına kadar gidebilecektir. Bu ise üretimin düşmesine yol açacaktır. Faizin üretimi düşürdüğü bir ortamda tüketiciler

adına iki önemli sorun ortaya çıkmaktadır. Öncelikle tüketiciler ihtiyaç duydukları mal veya hizmeti diledikleri şekilde temin edemeyecektir. Çünkü piyasada üretim yetersizliğinden kaynaklı mal ve hizmet eksikliği bulunmaktadır. Bununla bağlantı olan ikinci sorun da mal veya hizmetin yetersiz olmasının söz konusu mal veya hizmetlerde yaratacağı fiyat artışları olmaktadır. Piyasada kıt olan mal veya hizmetlerin piyasa fiyatı yükselecek ve tüketiciler bu mallara ödeyeceği ücret artacak, aldıkları fayda azalacaktır. Bu da tüketiciler için maddi refah kaybına sebep olacaktır.

Faizin bir başka ekonomik zararı ise faizin bir maliyet kalemi olmasıdır. Kurum ve işletme verdiği faizi maliyet kalemine eklemekte ve bunun üzerine karını ekleyerek bir fiyat oluşturmaktadır. Faizin yüksek olması fiyatların yüksek olmasına neden olmakta bu durum da ekonomide fiyatlar genel düzeyini yani enflasyonu yükseltmektedir. Böylece ekonomik sistem içerisinde yer alan bireyler veya firmalar açısından ekonomik bir kayıp söz konusu olmaktadır.

Faiz, esasında paranın aracılık işlevini ortadan kaldırmakta, parayı doğrudan gelir elde edici bir kalem statüsüne sokmaktadır. Bir üretim veya yatırım faaliyeti için gerekli kaynakların temininde işlevsel olması beklenen para bu işlevi yerine getirmemekte, doğrudan kendisi üzerinden gelir yaratmaktadır. Bu durum, üretim ve yatırım yetersizliği nedeniyle ekonomik kapasiteyi oldukça olumsuz etkilemektedir.

1.1.4.3.2. Toplumsal Zararları

Faiz, borç alan kişinin emeğinin karşılıksız bir şekilde borç veren kişiye aktarılmasıdır. Bu durum bir tarafın çalışmadan kazanmasına diğer tarafın da fazlasıyla çalışmasına rağmen yoksul kalmasına sebebiyet vermektedir. Emeğin kıymetinin kalmadığı böyle bir ortamda çalışan yoksul-çalışmayan zengin sınıfının oluşmasına neden olacaktır. Bu durum toplum içerisinde dengeyi ve adaleti bozacak ve toplumsal refah kaybını ve huzursuzluğu arttıracaktır.

Ayrıca çalışma kapsamında önceki kısımlarda faizin üretim aşamasında maliyeti arttırdığından ve dolayısıyla fiyatlar genel seviyesini yükselttiğinden bahsedilmişti. Yükselen fiyatlar, bireylerin tüketiminin azalmasına yol açmaktadır. Gerek zorunlu gerekse lüks tüketim açısından tüketim yapamayan bireylerin refah seviyesi azalacaktır. Bu refah kaybı bireylerin oluşturduğu toplumsal bir refah kaybına dönüşecektir. Yine faiz kazancı ile sermayesini arttırmaya devam edenlerin

harcamalarında olumsuz bir gelişme olmaması durumu toplumun refah kaybını pekiştirecektir.

Faizin yarattığı yüksek maliyetler ve yüksek fiyatlar, bireylerin tüketim yapamama kaynaklı yaşanacak refah kaybının yanı sıra üretimde de bir azalmaya sebebiyet vermektedir. Bir ekonomide fiyatlarının yüksek olmasından dolayı bir mala veya hizmete olan talebin azalması durumunda o malın arzı da azalacaktır. Mal veya hizmetin arzı azaldığında ise o arzın sağlanması safhasında gereken emeğe olan ihtiyaç da azalacaktır. Emeğin saf dışı kaldığı bu ortamda işsizlik artacaktır. İşsizliğin artması ise toplumun huzurunu, refahını ve ekonomik dengesini bozacaktır.

Faiz borcu anaparanın dışında ödenmesi gereken bir fazlalıktır. Bu fazlalığın ödenmesi çoğu zaman anapara ödemesine geçilmesini mümkün kılmamaktadır. Böylece bir anlamda borç köleliği oluşmaktadır. Böylece borç altına girmiş gerçek veya tüzel kişiler emek ve uğraşlarını bu borcu ödemeye adanmış durumda kalmaktadır. Öyle ki bu borç kendinden sonrasına da aktarılma ihtimalini de taşımaktadır. Bu durum gelecek olan yeni bir neslin borçla karşı karşıya kalmasına neden olacaktır. Bu durum sadece bireyler için değil ülke ekonomileri için de geçerlidir. Faiz ödemesi karşılığında alınan borçlar, sonraki dönemlere faizi ile birlikte devredilmekte, yöneticiler ise bu borcun kölesi olarak mücadele etmektedirler. Böylece ülkenin refahının arttırılmasına yönelik atılması gereken adımlar ya geç atılmakta ya da hiç atılmamaktadır.

1.1.4.3.3. Ahlaki Zararları

Faiz insanda bencillik, cimrilik, dar kalplilik, duyarsızlık ve aşırı madde sevgisi hatta ona tapınma gibi bir takım kötü sıfatların yerleşmesine neden olur (Canbaz, 2016). Faiz toplumdaki yardımlaşma ve güven hislerini, menfaat ilişkisine dönüştüren, çalışmadan haksız olarak elde edilen bir kazançtır. İnsanın tabiatına aykırı olarak kişiyi tembelliğe, hazırcılığa ve israfa sevk edebilecektir.

Faiz temelli sistemin, orana bakılmaksızın, toplumda “aylak” ve “acımasız kan emiciler” yaratması temel bir gerçektir (Visser, 2013). Çalışmayan sermayenin sadece faizden beslenmesi esasında emeğin sömürülmesine denk gelmektedir. Çalışanın hakkının sömürüldüğü bir sistemde ahlaki çöküntünün yaşanması kaçınılmazdır.

1.1.5. İslami Finansal Akitler

Akit kavramı, sözleşme kavramı ile eş anlamlı kullanılan bir kavramdır. Akitler karşılıklı tarafların irade beyanı ile ortaya çıkan hukuki bir muameledir. Geniş bir tanım olarak akit; “*genellikle birbirinden farklı menfaat ve amaçlarla hareket eden kişiler arasında hukuki bir sonuç doğurmak ve özellikle bir borç ilişkisi kurmak, mevcut borçta değişiklik yapmak, ya da onu büsbütün ortadan kaldırmak için yapılan anlaşma*” (Tekinay ve Akman, 1993) olarak tanımlanmaktadır. Böylece bireylerin birbirlerine karşı yükümlülükleri oluşmaktadır.

Toplumsal ve bireysel ilişkileri düzenleme hedefi taşıyan akitlere, İslam hukukunda da ciddi bir önem verilmiş, akdin bir bütün olarak insan yaşamında kullanılması uygun bulunmuştur. Hem yazılı (Kur’an) hem de sözlü (sünnet) kaynaklarda akit konusunda ve akde uyma konusunda ciddi telkinlerde bulunulmuştur. Özellikle Kur’an-ı Kerim aracılığıyla akde uyma konusu çok net biçimde sunulmuştur:

“Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin.” (Maide (5), 1)

İslam hukukunda akde verilen önem, İslami finansal faaliyet ve işlemlerde de geçerlidir. Finansal işlemlerin temelini teşkil eden sözleşmeler İslami finans işlemlerinde de işlemin niteliğini açıklama hususunda son derece önemlidir. Finansal piyasaların faizsizleştirilmesinde yani İslami finansal işlemlerde de akit kavramı bu faaliyetlerin temelini teşkil etmektedir. İslami bankacılıkta sözleşmeler, şeffaflığın sağlanmasında ve işlemlerin yapılandırılmasında İslam hukukuna uygunluğun sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Shanmugam ve Zahari, 2009). Bu amaçla İslami finansın daha önce belirtilen kaynakları aracılığı ile daha önceki tecrübelerinin sentezinden oluşan ve İslami finansal faaliyetlerin temelini teşkil eden sözleşmeler geliştirilmiştir. Bu bakımdan çalışma kapsamında İslami finans faaliyetlerinin temelini teşkil eden akitlerden yaygın kullanılanlar açıklanmaktadır. Burada şu hususun açıkça belirtilmesinde fayda olduğu düşünülmektedir. Şöyle ki İslami finansman faaliyetlerinin yürütülmesinde aşağıda ayrıntılı olarak açıklanacak olan akitler İslami finansın temel işleyişini belirleyen akitler olmaktadır. Bu akitler ekseninde farklı ülke-mekânlarda bu temel esas alınarak finansman metotları uygulanmaktadır. Yani, ülkeler bu akitlere dayanarak finansman yöntemlerini ve bunların yasal zeminlerini oluşturmaktadır. Bu akitler aşağıda detaylı olarak açıklanmıştır.

1.1.5.1. Mudarebe Akdi

Literatürde Emek-Sermaye Ortaklığı olarak kullanılan Mudarebe akdi, iki taraflı bir sistemde bir tarafın emek, bilgi ve tecrübesini diğer tarafın ise sermayesini ortaya koyması suretiyle oluşturulan bir finansal sözleşmedir. Bu sistemde projeyi finanse eden ve sadece sermayesi ile destek veren tarafa “Rabbul Mal”, sermayeyi işleten tarafa ise “Mudarip” denilmektedir (Mirza and Baydoun, 2000; Abdul-Rahman and Nor, 2017).

Mudarebe akdi, genellikle bir projenin finansmanında kullanılmaktadır. Bu sözleşmede Rabbul mal, tanımlanmış proje için gerekli fonların tamamını tahsis eder. Mudarıpten sermaye koyması beklenmez. Mudarip, projeyi yakından takip edecek ve işi gerçekleştirecek olan tarafı temsil etmektedir. Mudaribe ayrıca Rabbul mal tarafından yönetim gideri ödenir ve projenin gerçekleştirebilmesi için yapılan harcamalar proje karından düşülür. Girişimden elde edilen kârlar taraflar arasında önceden anlaşmaya varılan oranda dağıtılırken, mudaribin bir kusuru olmadıkça herhangi bir kayıp tamamen Rabbul-mal tarafından karşılanır (Nagaoka, 2010). Mudaribin zarardan sorumlu tutulmaması projeyi yürütürken özgür olması ve kaygıyla hareket etmemesini sağlamaktadır. Ayrıca projenin başarısızlığında kusurunun aranması da mudaribe sorumluluk yüklemektedir.

Bu sözleşme, Ortaçağ Avrupa'sında da “Commenda” adıyla yaygın olarak kullanılmıştır (Öztürk, 2014). Zamansal olarak kısa ve uzun vade fark etmeksizin gerçekleştirilen projelere uygundur. Finansman sıkıntısı olan bir projenin finansmanına sermayesini yönlendiren kişi bunu kar elde etmek amacı ile yönlendirmektedir.

Mudarebede tarafların sözleşmenin şekil ve esas bakımından ayırt edici iki türü bulunmaktadır (Kumaş, 2006):

i. Sınırlı Mudarebe

Zaman ve mekân ile sınırlı spesifik işler için kullanılan bir kavramdır.

ii. Sınırsız Mudarebe

Zaman, mekân ya da herhangi bir koşulla sınırlı olmaksızın bir işin finansmanını kapsayan finansal sözleşmedir.

Bununla birlikte genel olarak mudarebe akdinin temel özellikleri şöyle belirtilmektedir (Iqbal and Molyneux, 2005):

- Sermayedar, yöneticiye karşılıklı olarak mutabık kalınan koşulları dayatabilirken, yöneticinin günlük işlerine müdahale etme hakkı yoktur.
- Mudarebe, emanet sözleşmelerinden biridir. Dolayısı ile yöneticinin dürüstçe davranması beklenmekte, aksi halde (dünyevi cezalara ek olarak) ciddi bir ahlaki tehlike sorunu oluşturmaktadır.
- Sermayedarın sorumluluğu sermayeye olan katkısı ile sınırlıdır.
- Yöneticinin mudarebe işini, sermayedar tarafından sağlanan sermayeden daha büyük bir miktar için yapmasına izin verilmez.
- Yöneticinin kişisel masrafları haricinde Mudarebe işiyle ilgili tüm normal masraflar mudarebe hesabından tahsil edilebilir.
- Mudarebe sözleşmesi, geçerli bir mazeret sunulduğu takdirde bulunmak üzere her iki tarafın da istediği zaman feshedilebilir.
- Tüm yükümlülükler yerine getirilmediği ve sermayedar mallarının servetinin düzelmediği sürece kar dağıtımı yapılamaz.

Mudarebe akdinde taraflardan girişimci olanın kazancının getiriye bağlı olması bu akdin en önemli noktasıdır. Bu kural ile girişimci ücretini alabilmek için gereken çabayı gösterecektir.

1.1.5.2. Müşareke Akdi

Mali bir sözleşme olan Müşareke akdi, iki veya daha fazla tarafın ortak bir ticari teşebbüs kurduğu ve genel kural olarak sermayeye, emek ve yönetime katkıda bulunduğu bir düzenlemeyi ifade eder. Samad vd. (2005)'ne göre Müşareke sözleşmesinin üç unsuru bulunmaktadır:

- İlk unsuru, her iki tarafın da sermaye yatırımına katkıda bulunması ve bu kazançların mutlaka yatırım sermayesine orantılı olmayıp önceden belirlenmiş bir anlaşmayla paylaşılmasıdır. Kaybetme durumunda, her iki taraf da sermaye katkılarıyla orantılı olarak pay alırlar.

- İkinci unsur, her iki tarafın da yatırımın nasıl yönetildiğini paylaşması ve kontrol etmesidir.
- Üçüncü unsur sorumluluğun sınırsız olmasıdır.

Müşareke akdi, Mudarebe akdinde olduğu gibi ortaklık temsiliyetine dayalı bir sözleşmedir. Bu sözleşmeler nihai olarak kar-zarar ortaklığına tekabül etmektedir. Müşareke akdini düzenleyen temel kurallar şu özellikleri içerir (Iqbal and Molyneux, 2005):

- İşletmenin kârı, karşılıklı rıza ile herhangi bir oranda dağıtılabilir. Bununla birlikte, kimseye bir toplu kâr sağlamaya müsaade edilmez.
- Kaybetme durumunda, sermaye katkılarıyla orantılı olarak paylaşılmalıdır.
- Genel bir kural olarak, tüm ortaklıklar hem sermayeye hem de yönetime katkıda bulunur. Bununla birlikte, herhangi bir ortaktan emek / yönetime katkıda bulunmaktan muaf tutulmak mümkündür. Bu durumda, pasif ortakların kâr payı, sermaye katkısı ile sıkı bir oranda olmalıdır.
- Bütün ortakların sorumluluğu sınırsızdır.

Yukarıda geçen açıklamalar genel olarak müşareke akdini açıklayacak niteliktedir. Bununla birlikte bu akde özel bir durum geçerlidir. Bu özel durum, genelde doğrudan bir proje üzerinden gerçekleşen sermaye ortaklıklarında ortaya çıkmaktadır. Bu sözleşme ile proje sahibinin projeye sermaye koyan tarafın paylarını belirli oranlarda ve dönemlerde karşılığı ödenerek sermayedar haklarının alınmasıdır. Bu sözleşme, ortaklığın banka açısından belli bir süre sonra nihayete ermesini amaçladığından bu ortaklık türü mülkiyetin devriyle sona eren ortaklık veya azalan ortaklık şeklinde isimlendirilir (Vâil, 2000). Bu bağlamda bu sözleşme türü literatürde *Azalan Müşareke* olarak geçmektedir.

1.1.5.3. İcare (Leasing) Akdi

İslami finansman yönteminde bir varlığın finansal kiralamasını ifade etmektedir (Lewis ve Algaoud, 2001). Bu bakımdan İcare, konvansiyonel finansman sisteminde ise leasing olarak adlandırılan mali sözleşmelerle benzer amaç ve yöntemi taşımaktadır. Bir varlığın sahip olduğu yüksek fiyatlar bu varlığın satın alımını zorlaştırabilmektedir. Yine bu varlığa belli bir zaman dilimi için ihtiyaç duyulması da

doğrudan o varlığın satın alımını gerektirmemektedir. Bu bakımdan İcare akdi, İslami hukuku ve öğretilerine uygun olarak bir varlıktan kiralama yoluyla faydalanılmasında kullanılabilir. İcare akdi, İslâm borçlar hukukunda menfaatin ücret karşılığında temlik edilmesini konu alan, günümüzde kira, iş ve kısmen de İstisna akdine tekabül eden akittir (Bardakoğlu, 2000). Bu mali sözleşme türü de faizsiz finansman ihtiyacını gidermekte oldukça kullanışlı bir finansman yöntemidir.

İslam hukuku, kiracı tarafından, fayda sağlayabilecekleri belirli varlıkların kiralanmasına, üzerinde anlaşmaya varılan bazı kiralara ödemesine karşı izin verir. Ancak başka herhangi bir sözleşme gibi, bir kira sözleşmesi de İslam hukuku tarafından öngörülen geçerli bir sözleşmenin koşullarını yerine getirmek zorundadır. Yani İcare akdinin geçerli ve sıhhatli olması için yerine getirilmesi gereken bazı şartlar bulunmaktadır. Bu şartları Ahmad (1993) şöyle sıralamıştır:

- Açık ve anlaşılır olmalı,
- Karşılıklı anlaşma ile yapılmalı,
- Her iki tarafın sorumlulukları ve faydaları açıkça belirtilmeli,
- Sözleşme bilinen bir süre için ve bilinen bir fiyat üzerinden yapılmalıdır.

Bu koşullar bir kiralama sözleşmesinde daha fazla önem kazanmaktadır. Çünkü kira sözleşmelerinde İslam dininin ve hukukunun akitlerde ve ticari işlemlerde yasak kıldığı belirsizlik unsurunun daha fazla bulunması söz konusu olmaktadır. Bu nedenle, her bir tarafın fayda ve maliyetlerinin sözleşmede açıkça belirtilmesi gereklidir (Ahmad,1993).

1.1.5.4. Murabaha Akdi

İslam fıkıh literatüründe alım-satım faaliyetlerini düzenleyen kurallar Bey' akdi içerisinde ele alınmaktadır. Bey' akdi ise maliyet-semen ilişkisine göre dörde ayrılır (Bardakoğlu, 1992):

- i. Bey'u'l-Müsaveme: Alış fiyatı (maliyet) açıklanmaksızın fiyatın pazarlıkla belirlendiği alışverişler.

---

5 Semen; İslam fıkıhında kelime anlamı olarak gerçekleşen bir satım işleminde malın karşılığı olarak tarafların üzerinde anlaşığı bedel olarak kullanılmaktadır.

ii. Bey'u'l-Murabaha: Alış fiyatına belli miktar veya oranda kar eklenerek yapılan satış.

iii. Bey'u't-Tevliye: Maliyetine satış.

iv. Bey'u'l-Vedia: Zararına satış.

Satış akitlerinden bir olan Murabaha akdi, satıcının satışa konu emtianın gerçek masrafını beyan ettiği ve tarafların belirli bir kar marjı eklemeyi kabul ettiği bir satış sözleşmesidir (Alsayyed, 2010). Dolayısı ile bu akit türü, finans literatüründe teknik olarak karlı satış (cost-plus sale or mark-up sale) olarak da tarif edilmektedir. Herhangi bir kişi veya kurumun bir emtia ihtiyacı duyduğu ve bunu peşin olarak elde etme imkânının ise bulunmadığı durumlarda söz konusu olmaktadır. Buna göre ihtiyaç sahibi kişi veya kurum, bu malı ücretini ileri vadeli olarak satın alma talebini, piyasada bu talebini karşılayacak kişi veya kurumlara iletacaktır. Bu talebi olumlu karşılayan satıcı, malın kendisi için gerçekleşmiş maliyet bedelini ve satış fiyatını dolayısı ile bu satıştan elde edeceği kar miktarını ihtiyaç sahibi olan tarafa yani müşteriye iletirler. Müşteri için malın maliyeti ve satın alacağı fiyat ortaya çıktıktan sonra karar verme aşaması gelmektedir. Müşteriyi bu alım-satım faaliyetine zorlayacak herhangi sebep bulunmamaktadır. Dolayısıyla dilerse söz konusu emtiayı satın almaktan vazgeçebilir. Ancak bu emtiayı satın almayı kabul ettiği takdirde ve karşılıklı rızaya ve işletme tarafından malın maliyeti ve karı sözlü olarak belirtildiği takdirde Murabaha akdi gerçekleşmiş olur.

Yukarıda Murabaha akdinin temel işleyişi açıklanmaktadır. Ancak Murabaha sözleşmesini düzenleyen temel kurallar bulunmaktadır ve bunlar aşağıda açıklanmıştır (Iqbal and Molyneux, 2005):

- Satış konusu nesne, satış anında olmalıdır.
- Satış konusu nesne, satış anında satıcının mülkiyetinde olmalıdır.
- Satış konusu nesne, satıcının fiziksel olarak veya hukuki olarak mülkiyetinde olmalıdır.
- Satılan nesnenin teslimi belli olmalı ve şarta veya şansa bağlı olmamalıdır.

- Herhangi bir satış sözleşmesinde olduğu gibi fiyat belirtilmelidir ve bir kez belirtildikten sonra herhangi bir kusur olması durumunda fiyat artışına gidilmemelidir.
- Teslimat süresi belirtilmelidir.
- Ödeme planı belirtilmelidir.

Murabaha akdi, İslam hukukunda klasik akitlerdendir. Ancak Murabaha akdinin Klasik dönem uygulamalarında görülen özelliklerin yanında günümüz modern uygulamalarının da bulunması nedeni ile bu akit türü Klasik ve Modern Murabaha Akdi olarak bir ayrıma tabi tutulmuştur.

i. Klasik Murabaha

İslam fıkhnının Klasik dönemlerinde uygulanmış olan ve genelde Temel Murabaha olarak da adlandırılan Murabaha türüdür. Genellikle iki taraflı olan ve aracısız sürdürülen bu Murabaha türünde talep edilen mal, kişi-kurumun mülkiyetinde mevcuttur. Klasik Murabaha akdinin geçerli sayılması için ayrıca bazı özellikler bulunmaktadır. Bunlara aşağıda yer verilmiştir (Cebeci, 2010):

- Kurulan ilk sözleşmenin sahih olması gerekir.
- Malın maliyetinin bilinmesi gerekir.
- Sözleşmeye konu alışveriş işlemi faizi doğuran mallardan olmamalıdır.
- Sözleşmeye konu mal üzerinde gerçekleşen kusur vb. durumlar malın ilk sahibine bildirilmelidir.

ii. Modern Murabaha

Klasik Murabaha akdinde akit iki taraf arasında gerçekleşmekte idi. Ayrıca talebe konu emtia da gerçekleşecek akitte Murâbîhın mülkiyetinde bulunması gerekmektedir. Fıkıh literatüründe genel olarak klasik anlamında kullanmış olan Murabaha, İmam Şafii'nin *el-Ümm* adlı eseri ile diğer bazı fıkıh kitaplarında müşterinin talebi üzerine, Murâbîhın talep esnasında elinde olmayan bir malı satın alıp belirli bir kârla müşteriye satması örneğine rastlanmaktadır (Aktaran; Cebeci, 2010,

s:34). Murabaha akdinin bu türü günümüzde sık kullanılan ve İslami Finans Kurumlarının (İFK) çalışma düzenine uygun olan türdür.

iii. Klasik ve Modern Murabaha Arasındaki Farklar

Tanımlarından anlaşılacağı üzere Murabaha akdinin Klasik ve Modern tipleri birbirlerinden farklı niteliklere sahip olmaktadır. Aşağıda bu iki Murabaha tipinin birbirlerinden farklı oldukları bazı hususlara yer verilmektedir (aktaran; Cebeci, 2010, s:36-38):

- Klasik Murabaha sözleşmesi iki taraftan (alıcı ve satıcı) oluşurken modern Murabaha sözleşmesi üç taraftan (malı müşteri, aracı ve satıcı) oluşmaktadır.
- Klasik Murabahada talep edilen mal satıcının mülkiyetinde bulunurken modern Murabahada talep edilen mal mevcut ve satışa hazır değildir.
- Klasik Murabahada teklif sahibi genelde satıcı iken modern Murabahada alıcıdır.
- Klasik Murabaha sözleşmesinde vaatleşme zorunlu bir unsur olmazken modern Murabaha sözleşmesinde asli bir unsur olmaktadır.
- Klasik Murabahada satıcı, sattığı malın her şeyinden haberdar iken modern Murabahada aracı mal hakkında çok detaylı bilgiye sahip olmamaktadır.
- Klasik Murabaha sözleşmesinde malın sahibi olan satıcı, malına yaptığı masrafları semene eklerken, modern Murabaha sözleşmesinde aracı satıcıdan hazır şekilde aldığı malı aynı şekilde satmaktadır.
- Klasik Murabaha sözleşmesinde çoğalabilen mallar (hayvan, bitki vb.) satışa konu olabilirken modern Murabaha sözleşmesinde aracı malı doğrudan sahibinden alıp ihtiyaç duyan müşteriye satmaktadır.
- Klasik Murabaha sözleşmesinde satışlar peşin veya vadeli olarak gerçekleştirilirken modern Murabaha sözleşmesinde genellikle vadeli ve taksitli olarak gerçekleştirilmektedir.
- Klasik Murabaha sözleşmesinde peşin ödemede kâr; kaynağını emek ve riskten alırken bazı araştırmacılar modern Murabaha sözleşmesinde kârın vadeli satış işleminden kaynaklandığını ifade etmektedir.

1.1.5.5. Selem Akdi

Ekonomi faaliyetlerde satıcı konumunda bulunan bazı üreticiler ürünlerini üretene kadar çeşitli nedenlerle finansman sıkıntıları yaşayabilmektedir. Ürünlerin üretiminin tamamlanmasına kadar olan sürede hem kendini geçindirmek hem de ticaretinin devamını sağlayabilmek için nakit paraya ihtiyaç duyabilmektedir. Bunu sağlamak içinse borç alması gerekmektedir. Ancak hem fikhen faizin yasak olması hem de faizin ek bir külfetinin olmasından dolayı İslam hukukunca alternatif bir satım sözleşmesi geliştirilmiştir.

Fıkıh kurallarına göre Selem sözleşmesi, iki taraf arasında, önceden belirlenmiş gelecek bir tarihte ancak bugün için belirlenen ve tam ve peşin ödenen bir fiyatta temel bir varlığın satımı/satın alınması için yapılan bir işlemdir (Rizvi ve Ahcene 2012). Yani peşin ödenen malın ileri tarihte mülkiyet değiştirmesine dayanan bir akittir. Bu bakımdan Selem akdi, bir üretici, alıcısına ulaştırmak amacıyla nihai bir ürün üretmek için sermayeye ihtiyaç duyduğu zamanlarda bir finansman mantığı ile sıklıkla kullanılır.

Temel anlamda Selem akdinde alıcı ve satıcı bulunmaktadır. Selem akdi lügatinde alıcı *Rabb-us Salam*, satıcı *Muslam İlahih*, satılacak mal *Muslam Fih*, mal için ödenen peşin ve nakit nitelikteki fiyat ise *Ra's-ul Mal* adlandırılmaktadır (Usmani, 2005).

Bu sözleşme esasen bir ticari sözleşme olup kredi sözleşmesi değildir (Sarker,1999). Yani borç sözleşmesinden ziyade satış sözleşmesidir. Usmani'ye (2005) göre, bu satış sözleşmesinin temel amacı ürünlerini yetiştirmek ve hasat zamanına kadar geçimini ve ticaretini sağlamak nakit paraya ihtiyaç duyan küçük çiftçilerin bu ihtiyacını karşılamaktır. Bunun yanında bu akdin meşruluğunun temelinde üreticinin korunduğunu, üretim faaliyetlerinin teşvik edildiğini ve bu yolla da toplumun refahının korunduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bu sözleşme hem alıcı için ihtiyacı olan mala o günün geçerli fiyatı üzerinden erkenden kesin olarak sahip olmak hem de satıcı için malın üretim zamanından önce kesin bir şekilde satmak ve ücretini peşin alarak satmak yolu ile iki tarafa da menfaat sağlamaktadır.

Selem akdini teşkil eden satış faaliyetlerinin en az Hz. Muhammed (sav) dönemine kadar eski bir geçmişinin var olduğu bilinmektedir. Bu durum, Hz. Peygamber'in Medine şehrine hicretinden sonra bu şehirde gördüğü Selem satışlarına

dair söylediği sözlerden günümüze ulaşanlarından anlamak mümkündür. Hz. Peygamber, gördüğü bir Selem satışından sonra şöyle buyurmuştur: “*Her kim hurmada selem suretiyle alışveriş yaparsa ölçüğü belli, tartısı belli mikdârda selem yapsın.*” (Buhari, Selem 1, 2, 7; Müslim, Müsakat 127, 128 (1604); Ebu Davud, Büyü 57, (3463); Tirmizi, Büyü 6). İbn-i Abbas’tan rivayet edilen bu hadiste Hz. Peygamber hurma cinsinden yapılan Selem satışını görmüştür ve bazı şartlar belirterek onaylamıştır. Bir başka hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Kim herhangi bir şeyde selem suretiyle alışveriş yaparsa bilinen ölçekte, bilinen tartıda olarak bilinen bir müddete değin akdetsin.*” (Buhârî, “Selem”, 1, 2, 7; Müslim, “Müsâkât”, 128). Bu hadiste ise Hz. Peygamber tüm cins mallar için genel olarak Selem satışını onaylamıştır. Ayrıca Selem satışında dikkat edilmesi gereken hususları da belirterek yapılacak Selem akdinin nasıl olması gerektiği hususunda yol gösterici olmuştur.

Selem akdi, ileri vadeli bir satış sözleşmesi olduğu için bu akdin sağlıklı olması için taşıması gereken bazı şartlar bulunmaktadır. Bunlar şöyle açıklanmıştır (Bacha, 1999; s:21):

- Ra's-ul Mal, alıcı tarafından önceden ve bir defada ödenmelidir.
- Ra's-ul Mal, sözleşmenin imzalandığı anda piyasada hâkim olan fiyat olarak belirlenmeli ve sabit olmalıdır.
- Muslam Fih, satılabilen ve özellikle tanımlanabilen-ölçülebilir ve özellikleri belirtilebilir herhangi bir şey olabilir-olmalıdır.
- Muslam Fih gerçek bir varlığın yanı sıra hizmet de olabilir.
- Muslam Fih para veya başka bir para birimi olduğunda Selem sözleşmesine izin verilmez.
- Muslam Fih, miktar olarak bilinmeli ve teslim edilebilir bir şey olmalıdır.
- Sözleşme bağlayıcı olmalı ve özellikle sözleşmeli opsiyon seçeneği olmamalıdır.
- Muslam İlaih, Muslam Fih piyasada mevcutken, Selem sözleşmesinde belirtilen zamanda bunu teslim etmez ya da kaçırmaya çalışırsa, bu, bir borcun ödenmesi için reddedici ya da kaçınmak olarak muamele görecektir. Ona karşı mahkeme yoluyla yasal bir yaptırım temin edilebilir. (Bununla birlikte,

gecikme cezası vermek için sözleşmede herhangi bir maddenin geçmesine izin verilmemektedir.)

Yukarıda Selem akdinin bir alıcı ve bir satıcıdan oluşan temel formu açıklanmıştır. Bunun yanında Selem akdine alıcı ve satıcı arasında bir de aracının bulunduğu üç taraftan oluşan formu mevcuttur. Bu Selem akdi formuna literatürde Paralel Selem Akdi denilmektedir.

1.1.5.6. İstisna Akdi

İstisna akdi, doğrudan İstisna kelimesinden türetilmiş olup muhtevasını bu kelimenin anlamından almaktadır. Kelime anlamıyla İstisna; "bir şey yapmak, üretmek ya da inşa etmek" anlamına gelmektedir. İstisna akdi ise teknik olarak ileride yapılması ve teslim edilmesi gereken bir şey için kesin fiyat ödemek üzere önceden imzalanmış bir sözleşmeden oluşur (Muhammad ve Chong, 2007). İstisna akdi, Selem akdinde olduğu gibi bir malın var olmadan önce işlem gördüğü yani henüz mevcut olmayan bir şeyin sözleşmeye konu olduğu sözleşme türüdür. Bu bakımdan İstisna sözleşmesi için yaygın olarak Üretim sözleşmesi tabiri de kullanılmaktadır.

İstisna akdinin kuruluş aşamasında iki taraf bulunmaktadır. Bu taraflardan biri sipariş veren tarafa Müstasni, siparişi kabul tarafa Sani, sipariş edilen şeye ise Masnû denmektedir (Üzüm, 2001). İstisna akdi, Müstasninin vereceği siparişin Sani tarafından kabul edilmesi ile kurulur. Kurulan akit normal şartlarda ürünün teslim edilmesi ve ücretinin ödenmesi ile tarafların birbirlerine karşı yükümlülüklerinin sona ermesi ile tamamlanır. Böylece sözleşme nihayete ererek sözleşmenin bağlayıcılığı ortadan kalkar. Bunun yanında sözleşmenin nihayete ermeden de sonlandırılması mümkündür. Şöyle ki sipariş konusu Masnû'ün üretimine başlamadan önce taraflardan herhangi biri diğerine bir bildirimde bulunarak sözleşmeyi iptal edebilir (Usmani, 2005). Ancak belirtildiği gibi bu durum siparişin üretim aşamasına geçilmemiş olması şartı ile kısıtlanmıştır. Çünkü söz konusu sözleşme malın tesliminin geleceğe yönelik bir satış sözleşmesi olduğu için taraflar için yaşanması olası bir mağduriyetin önüne geçilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu kısıtlama, İstisna akdine karşı kaygıları gidermede oldukça önemli bir unsur olmaktadır. Bunun yanında hukukçular, İstisna

sözleşmesinin sözleşmeye taraflardan birinin ölümüyle de feshedilebileceği düşüncesindedir (Borhan, 2002). Ancak bu durum, tarafların gerçek kişiler olduğu takdirde geçerli olacağını söylemek gerekmektedir. Çünkü bu sözleşmenin taraflarının bir şirket gibi tüzel kişiliğe sahip olmaları da mümkündür.

İstisna akdinde teslim süresinin düzenlenmesi zorunlu değildir (Ehsan, 2012). Yani yapılacak işin veya üretilecek ürünün nihayete erdirilmesi İstisna akdinin kurucu bir unsuru olmamaktadır. Ancak taraflar dilerse kendilerini güvence altına almak için ya da Masnû'ün belli bir zaman için gerekli olduğu durumlarda teslim için bir tarih belirleme hakkına sahiptirler.

İstisna akdinde, akit esnasında Masnû'ün fiyatının sabit bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Belirlenen bu fiyatın arttırılması veya azaltılması mümkün olmamaktadır. Ancak Masnû'ün gerçekleşmesi bir tarihe bağlanmışsa bu tarihe bağlı olarak yaşanacak bir gecikme karşısında yeni fiyat belirleme yani fiyatı azaltma durumu söz konusu olabilmektedir (Usmani, 2005). Ayrıca bu fiyata bağlı olarak yapılacak ödeme teslim esnasında veya tarafların belirleyeceği bir tarihte gerçekleştirilebilmektedir.

Bu akit türü geleceğe yönelik bir akit türü olması nedeni ile tarafların yükümlülüklerine bağlı sorumluluklarını da etkilemektedir. Buna göre Sani, İstisna sözleşmesinde Masnû ilgili kusurlardan sorumlu olmayacağını şart koşamaz (Muhammed El-Amine, 2001). Kusurlara ilişkin yükümlülüğün hariç tutulması ise yalnızca belirli tanımlanmış malların satışı için geçerlidir.

İstisna sözleşmesinin geçerli ve sağlıklı olması için bazı şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlar şöyle açıklanmaktadır (Muhammad ve Chong, 2007):

- Masnû; kalite, miktar ve diğer ilgili özellikler açısından belirsizlik olmaksızın iyi tanımlanmalıdır. Bu, üretilecek nesne bir satış nesnesi olduğu için, bu hususların açık ve net bir şekilde belirlenmesi ve bilinmesi gerekir. Sözleşmenin amaçlarından herhangi birinin belirtilmemesi durumunda, sözleşme, cehalet nedeniyle hukuki ihtilafa yol açabilecek ve böylece kusurlu hale gelecektir (Sudin & Shanmugam, 2001).
- Masnû, gerçek kişiler tarafından bireysel olarak kullanılmalıdır (örneğin, mücevher, ayakkabı, ulaşım aracı vb.). Masnû kitleler tarafından nadiren

kullanılmakla birlikte İstisna sözleşmesinde böyle bir durum pek uygun değildir.

- İstisna sözleşmesinde özellikle belirlenen bir vade süresi bulunmamaktadır. Hanefi Okulu, sözleşmeye tarafların vade süresi belirtmesi durumunda istisnanın kusurlu hale geldiğini ve İstisna sözleşmesinin sözleşmede diğer unsurlarını da içermek kaydı ile Selem sözleşmesine döneceğini belirtmiştir.
- İstisna sözleşmesinde söz konusu nesnenin fiyatı sözleşmenin imzalandığı anda belirlenmeli ve bildirilmelidir. Emtia fiyatlarındaki herhangi bir artış ve azalış veya emeğin maliyeti nedeniyle fiyat artırılamaz veya azaltılamaz.
- İşin yapımını üstlenen konumunda Sani, yapacağı işi veya üreteceği nesneyi kendi imkânları ile yapmalıdır. Eğer siparişi veren ve sözleşmede alıcı konumunda bulunan Müstasni yapılacak iş için kendi imkânlarını ortaya koyarsa İstisna sözleşmesine aykırı bir durum olur ve bu sözleşme İstisna sözleşmesi yerine İcare sözleşmesi olarak kabul edilir.

1.1.5.7. İsticrar Akdi

İsticrar akdi, İslam fıkıh esaslarına uygun olarak iki taraf arasında üzerinde anlaşmaya varılan şartlarda yapılan bir tedarik sözleşmesidir. İçerik olarak İsticrar akdi, terimi, bir alıcı ile bir tedarikçi arasında, tedarikçinin belirli bir ürünü periyodik bir çizelgede, alıcı tarafından mutabık kalınan bir ödeme şekli yerine anlaşmaya varılan bir fiyatla teslim etmeyi kabul ettiği bir sözleşmeye atıfta bulunur (Arfanda, 2010).

Söz konusu akit, İslami çerçevede tek bir tedarikçiden yapılan tekrar alımlar için alternatif bir finansman mekanizması olarak bilinir. Satış akdi kapsamına değerlendirilen İsticrar akdi işleyiş olarak bir diğer satış akdi olan Selem akdine benzemektedir. Ancak Selem akdi ile arasındaki fark, alımların tek ve düzenli bir satıcıdan yapılıp yapılmadığına bağlıdır.

İsticrar akdi birçok farklı amaç için kullanılmaya müsait bir akittir. Bu akit, spesifik olarak faizsiz finansman esasına dayalı çalışan bazı ülkelerde müşterilerin su, doğalgaz ve elektrik gibi ödemelerinin finansmanı amacıyla kullanılmaktadır (BDDK, 2013; s:42). Bunun yanında, seri üretim yapan bazı üreticiler için sürekli bir hammadde ihtiyacı bulunabilmektedir. Ancak yeterli depolama alanının olmayışı,

gerekli sermayenin yetersizliği, bozulabilir cinsten olması vb. nedenlerden dolayı gerekli olan hammaddenin tümünün birden temini mümkün olmamaktadır. Bu noktada Razalli vd. (2015), hammadde temini için kullanılması açısından uygun bir akit olduğunu söylemektedir.

1.1.5.8. Müsâveme Akdi

Müsâveme akdi bir satım akitlerinden biridir. Bir eşyaya kıymet addedilerek pahalandırılması ve pazarlanması gibi anlamlara gelen Müsâveme, fıkhıta herhangi bir malın maliyeti ve kâr oranı açıklanmadan pazarlık usulüyle satılması şeklinde tanımlanmaktadır (BDDK, 2013; s:43). Bu satım akdi, işleyiş olarak Murabaha akdine benzemekle birlikte malın fiyatlanması hususunda ondan ayrılmaktadır. Müsâveme akdinde alıcı, satın alacağı ürünün maliyetini dolayısı ile kar oranını da bilmemektedir. Murabaha akdinde bu durum için tam tersi geçerli olmaktadır. Dolayısı ile ürünün alıcı ve satıcısı pazarlık yolu ile ürünün fiyatını müzakere eder ve alıcı, ürünün maliyetini ortaya çıkarmak için satıcıyı zorlama yetkisine sahip değildir.

1.1.5.9. Musakaat Akdi

Musakaat, sözleşmesi, bir kişinin belli bir süre için kendisine ait olan meyve ağaçlarını veya kendi takdirine bağlı olan ağaçları belirli bir süre için bir başka kişiye tahsis edeceğini kabul ettiği anlamına gelir (Shafiai,2011). Yapılan ortaklık sözleşmesine göre, bir tarafın sermaye koyduğu diğer tarafında emeğini koyduğu bu finansal ortaklık sözleşmesine göre elde edilecek toplam gelir taraflar arasında kar-zarar ortaklığına göre bölüşülür.

Uzun vadeli ve ortada olmayan bir ürünün ileri vadede yetiştirilmesi üzerine kurulan bu ortaklık sözleşmesi, normal şartlar altında sözleşmede belirlenen süre sonunda sona ermektedir. Ancak bazı özel durumlar için sözleşme esnasında da sözleşme feshedilebilir. Bunlar, taraflardan birinin ölmesi veya hastalık durumlarıdır (Ab. Azız, 2011). Burada hastalıktan kasıt ise mahsulün elde edilmesinin şahsi olmayan nedenlerden ötürü riskli olmasıdır.

Musakaat akdi kendine ait ve akdin geçerliliğini sağlar nitelikte bazı şartlar bulunmaktadır ve bunların yerine getirilmesi esastır. Bunlar şöyle açıklanmıştır (Ab. Azız, 2011; s: 4):

- Her iki tarafında zihinleri sağlam olmalıdır. Yani tam ehliyete sahip olmalıdırlar. Aksi takdirde, kişinin lehinde ve aleyhinde olanı fark edemeyeceği için bu akit geçersiz sayılır.
- Sözleşmenin konusu meyve ağaçlı olmalıdır ve bu ağaçlar sözleşmede sermaye sahibince belirtilmiş olan belirli meyve ağaçları olmalıdır.
- Sözleşmede her iki tarafın birlikte bahçeyi idare etmesi şart koşulamaz. Böyle bir şart sözleşmede yer alırsa sözleşme geçersiz sayılacaktır.
- Ürünün dağıtımında belirli oranlar bulunur ve iki taraftan herhangi biri öncelikli değildir. Yani mahsulden elde edilen pay dağıtılırken oranlar dâhilinde dağıtılır.

1.1.5.10. Muzaraa Akdi

Muzaraa akdi; bir taraftan arazi, diğer taraftan çalışma, emek konulmak suretiyle çıkacak ürünün belirli nisbet dâhilinde paylaşılması şartı ile yapılan bir ortaklık anlaşmasıdır (Mecelle, madde,1431). Dolayısı ile Muzaraa akdinin ziraata dayanan ortaklık temelli bir finansal sözleşme olduğu söylenebilir. Bu bakımdan bir tarafın toprak sahibi olarak icapta bulunduğu karşı tarafın da bu toprağın işletmesini kabul ettiği, belirtilen süre sonunda da elde edilen gelirin kar-zarar ortaklığına göre bölüşüldüğü bir sözleşmedir. Toprağın işletme maliyetleri de işleten konumundaki çiftçi ve ev sahibi tarafından orantılı olarak paylaşılır (Shafiai, 2011).

Ziraat ortaklığına dayalı Muzaraa akdi, işleyiş ve esas bakımından Musakaat akdi ile birbirine benzemektedir. Esasen bazı farklılıklar dışında işleyiş bakımından birbirlerine benzeyen sözleşmelerdir. Birbirlerinden ayrılan noktalardan biri, Muzaraa akdinin bir toprağın işletilmesidir. İşletmeci veya çiftçi, toprak sahibinden aldığı toprağı her türlü zirai mahsulü elde etmek için işler. Musakaat akdinde ise doğrudan belirli meyve ağaçlarının mahsulünün alınması üzerine gerçekleşir. Bu iki akit arasındaki bir diğer farklılık ise; Muzaraa akdinde toprak sahibi, sonradan toprak temin edebilmesi ile birlikte Musakaat akdinde söz konusu ağaçların sözleşmeden önce mevcut ve ürün verebilecek durumda olması gerektiğidir (Shafiai, 2011). Bunun yanında ücretler konusunda da farklılık bulunmaktadır. Musakaat sözleşmesi bittiğinde, çiftçiye verilen ağaç meyve vermezken, sözleşmede belirtilen süre boyunca meyve verilene kadar çiftçinin karşılık almadan işine devam etmesi söz konusu iken.

Muzaraa sözleşmesinde, çiftçi, sözleşmenin süresi dolmuş olmasına rağmen, işinde ücretini almaya hak kazanmıştır (Ab. Azız, 2011).

1.1.5.11. Teverruk Akdi

Teverruk akdi, "likidite ihtiyacı olan bir müşterinin ertelenmiş taksit ödemeleriyle bir kişi veya kurumdan bir madde satın alması, daha sonra ürünü satması ve elde ettiği parayı kendi kişisel ihtiyaçları için kullanması süreci" olarak tanımlanmaktadır (Ahmed vd, 2012; s:95). Dolayısı ile bu mantıkla yapılacak bir işlemin nakit elde etme amacı taşıdığını söylemek mümkün olmaktadır. Bu anlamda, Teverruk akdince yapılan işlem karşılıklı bir ticarettir çünkü nakit satın alma ile nakit veya ertelenmiş fiyata satış arasında fark yoktur. (Alhadad, 2003).

Teverruk akdine dayalı işlemlerin nakit elde amacı taşıması, işleme borç sözleşmesi görüntüsü kazandırmaktadır. Ancak işlemlerin gerçekleşmesinde tamamen alım-satım faaliyetlerinin olduğu apaçık ortadır.

Teverruk akdine dayalı işlemlerde satışa konu emtianın fiziki teslim yapılmasını zorlayıcı bir kaide bulunmamaktadır. Bu tarafların inisiyatifine ve amacına bağlı kalmakla beraber yaygın uygulamalarında fiziki teslimatın yapılmadığını söylemek mümkündür. Burada belirtmek gerekmektedir ki Türkiye’de, işlemlere konu olan malların fiziki tesliminin gerçekleştirilmemesi nedeniyle, teverruk işlemlerinin Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasasında yapılmasına mevcut durumda imkân bulunmamaktadır (BDDK, 2013; s:39).

1.1.5.12. Sukuk Akdi

İslami finansal piyasaların gelişmesi ve hızla derinleşmesi, beraberinde sözleşmeye dayalı yeni finansal ürün ve araçların geliştirilmesini getirmiştir. Faizsiz getiri ilkesi ile geliştirilen ürünlerden biri Sukuk sözleşmesidir. Sak kelimesinden türetilen ve bunun çoğul hali olarak kullanılan Sukuk sözleşmesi; belirli projelerin veya özel yatırım faaliyetlerinin varlıklarının mülkiyetindeki bölünmemiş hisseleri temsil eden eşit değerli belgeler" olarak tanımlanmaktadır (AAOIFI, 2008). Buna göre Sukuk, mülkiyette bulunan bir varlığa dayalı olarak, sahibine likidite sağlayan, yatırımcısına getiri sağlayan ve ihraç yoluyla piyasaya sunulan kira sertifikalarıdır. Sukuk sertifikaları, yatırımcısına düzenli ve istikrarlı bir getiri sağlar ve İslami hukuk ilkelerine uygundur (Ab Majid vd, 2011).

Sukuk, İslami finansal hizmetlerin dikkate değer bir şekilde büyümesine doğal bir tepki olarak ortaya çıktı (Ahmad, 2010). Malezya hükümetinin, 1983 yılında Karz-ı Hasen sözleşmesine dayalı olarak çıkarttığı Hükümet Yatırım Sertifikası olarak bilinen bir devlet tahvili ilk modern sukuk ihracı gösterilebilir (Zulkhibri, 2015). Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde, İslam Konferansı Teşkilatı İslami Fıkıh Akademisi Konseyi'nin dördüncü seansının gerçekleştirilmesinin ardından, 1988'in başlarından itibaren geniş çapta Sukuk ihraçları uygulanmaya başlamıştır (Islamic Development Bank, 2000).

Sukuk, nakit ihtiyacını gidermek için para toplama amaçlı finansal araçlardan biridir ve kamu ya da özel sektörde kaynak dağıtımını için hayati araçlardandır (Mohd vd, 2010). Modern Sukuk, uygulama bakımından geleneksel finans piyasalarındaki tahvillere eşdeğer olmakla birlikte İslami kaidelere göre düzenlenmiş sertifikalardır ve kavram olarak tahvilin Arap lisanındaki karşılığı olarak yorumlanmaktadır (Wilson, 2004; Vishwanath ve Sabahuddin, 2009). Ancak amaç basitçe, sabit oranlı bonoları ve tahvilleri ve değişken oranlı notları Batı'da anlaşılacağı şekilde taklit eden finansal ürünler üretmek değil, daha çok İslam hukuku denetiminde yenilikçi türde varlıklar geliştirmektir. Bununla birlikte Sukuk sertifikalarının, geleneksel tahvillerden belirgin farklılığı, mülkiyet veya ana kira sözleşmesi gibi somut bir maddi duran varlığa sahip olması gerekir (Ab Majid vd, 2011).

1.1.5.13. Karz-ı Hasen Akdi

İslam'ın temel ilkeleri, toplumsal adalete, kaynaştırmaya ve varlıkların ve sahiplerin arasında kaynakların paylaşılmasına büyük önem verir. İslam ekonomisi ve finansı literatüründe karz ifadesi, “geri ödenmek üzere verilen ödünç” anlamına gelmektedir. Karz-ı Hasen ise “herhangi bir gelir beklentisi veya koşulu içermeksizin, verilen tutarın aynı miktar ve değerinde geri alınması şeklindeki borç verme işlemine denilmektedir (BDDK, 2013; s:40).

Bu akdi konusu olan karşılıksız borç verme olarak Karz kavramı Kur'an-ı Kerim'de 12 yerde bu kavramlar mecazi olarak “Allah'a güzel bir şekilde borç veren (karz-ı hasen)” anlamında kullanılmıştır (Topoğlu, 2013). Dolayısı Allah'ın rızasını kazanmayı ve toplumsal faydayı sağlamayı amaçlayan bu borç ilişkisinden bir fazlalık beklenmemektedir. Ayrıca borcun geri ödenme sürecinin uzatması halinde bile herhangi bir fazlalık veya tazminat istenemez (Iqbal and Molyneux, 2005).

Karşılık beklenmeksizin verilen borç sözleşmesi olduğu için bu akit, dilimize Güzel Borç olarak geçmiş ve yaygın olarak bu isimle kullanılmaktadır. Bununla birlikte finansal işlem bakımından Karz-ı Hasen, Faizsiz Kredi olarak da anlaşılmaktadır.

1.1.5.14. Tekafül Akdi

Kişi veya kurumlar, buldukları faaliyetlerde ya da günlük yaşamlarında çeşitli nedenlerden dolayı zarara uğramakta veya bu riski taşımaktadırlar. Bu olası riske karşı kendilerini güvenceye almak içinse sigorta yöntemine başvurmuşlardır. Ancak konvansiyonel finans sisteminde uygulanan bazı sigortacılık prensipleri İslami kaidelere uygun bulunmamaktadır. Bunlar, konvansiyonel bir sigorta sözleşmesinde belirsizlik ve kumar unsurlarının bulunmasını ve İslam fikhınca belirlenen kaidelere uymayan yatırım faaliyetlerinde (örneğin ücretin faiz içermesi) bulunmasını içerir (Redzuan vd, 2009). Bu nedenle, bu özelliklerin yer almadığı ve İslami esaslara uygun şekilde geliştirilen bir sigorta sistemi olarak Tekafül akdi geliştirilmiştir.

Tekafül, karşılıklı işbirliği ve bağış prensibine dayanan İslami bir sigorta sistemidir ve bu sözleşmede katılımcı topluluğu tarafından risk, toplu ve gönüllü olarak paylaşılmaktadır (Redzuan vd, 2009; s:194). Tekafül, Arap lisanında, kişinin ihtiyaçlarını gözetmek anlamına gelen Kafal sözcüğünden türemiştir ve bir grubun kayıp ya da hasarlara karşı kendilerini garanti altına almasını kabul eden bir uygulamayı tanımlamaktadır (Wahab vd, 2007). Dolayısı ile bir akit olarak Tekafül akdi, katılımcıların bağış mantığı ile bir araya getirdikleri meblağlardan oluşturulan bir fondan, herhangi bir katılımcının zarar veya ziyan ile yükümlenebilecek zararların ortaklaşa tazmin edilmesini kabul eden bir grup insan arasında yapılan bir anlaşmadır (Maysami vd, 1997). Herhangi bir üye ya da katılımcı bir felaket ya da felaket geçirirse, bu kayıp ya da hasarın karşılanmasına yardımcı olmak için oluşturulmuş fondan maddi menfaat elde eder. Tutar, katılımcı üyelerin bireysel katkılarıyla oluşturulan ortak bir havuzdan temin edilir. Bu bağlamda Tekafül, bir yardımlaşma ve dayanışma fonu olarak kullanılmaktadır.

1979 yılında Sudan'da başlayan ve daha sonra Suudi Arabistan'da başlayan Tekafül akdi, günümüzde birçok ülkede kullanılmakta ve giderek popülerleşmektedir (Wahab vd, 2007). Bu akdin temel mantığı ise karşılıklı dayanışmadır. Dolayısı ile Tekafül sözleşmeleri gereğince, katılımcılardan belli bir meblağ koyması

istenmektedir ve bu meblağın belli bir kısmı ise bağış olarak alınmaktadır. Katılımcıların tümünden elde edilen bağışlar, bağış veya risk fonu adı altında ortak bir fona dağıtılır ve belirli bir zararı olan katılımcıların zararı bu fondan tazmin edilir (Obaidullah, 2005). Ancak bu fon, katılımcılardan herhangi birinin zarara uğramamasıyla da sonuçlanabilir. Bu durumda; eğer işlem fazlalık ile sonuçlanırsa, tüm meblağı ya da önceden kabul edilmiş belirli bir oranda katılımcılara iade edilecektir (Redzuan vd, 2009). Herhangi bir zarar durumunda fon yeterli takdirde ise katılımcılardan ek prim ödemeleri istenmeyecektir (Ahmad Nordin, 2007).

1.1.6. İslami Finans Sektöründe Uluslararası Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar

İslami finans sektörüne yönelik düzenleyici ve denetleyici statüsünde bulunan uluslararası düzeyde kurum ve kuruluşlar aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

1.1.6.1. İslami Finansal Hizmetler Kurulu (The Islamic Financial Services Board)⁶

Malezya'nın Kuala Lumpur kentinde bulunan İslami Finansal Hizmetler Kurulu (The Islamic Financial Services Board-IFSB) 3 Kasım 2002'de resmen hizmete açıldı ve 10 Mart 2003'te faaliyete başladı. Bu kurul; bankacılık, sigorta ve sermaye piyasası dâhil olmak üzere geniş çapta tanımlanmış olan İslami finans hizmetleri endüstrisinin sağlamlığını ve istikrarını sağlamaya ilgi duyan uluslararası düzenleyici ve denetleyici kurumlar bütünüdür. Bu misyonu ilerletirken, IFSB, şeriat ilkeleriyle uyumlu yeni standartlar getirerek ya da mevcut uluslararası standartları benimseyerek ihtiyatlı ve şeffaf bir İslami finans hizmetleri endüstrisinin gelişimini teşvik etmekte ve bunların benimsenmesini tavsiye etmektedir.

Aralık 2017 verilerine göre, IFSB'nin 185 üyesi bulunmaktadır. Bunlar, 75 düzenleyici ve denetleyici otorite, 8 uluslararası hükümetler arası kuruluş ve 102 piyasa oyuncusundan (finans kuruluşları, profesyonel firmalar, sanayi kuruluşları ve borsalar) oluşmaktadır.

---

⁶Bu kuruluş ile ilgili bilgilere 25/10/2018 tarihinde kendi internet sitesinden erişilmiştir. Erişim Adresi: <https://www.ifsb.org/>

1.1.6.2. Uluslararası İslami Finansal Piyasalar (International Islamic Financial Markets)⁷

Uluslararası İslami Finansal Piyasalar (International Islamic Financial Markets-IIFM); İslami Finansal Hizmetler Endüstrisinin (İFHS), İslami finansal sözleşmelerin ve İFHS'nin sermaye ve para piyasası, kurumsal finansman ve ticaret finansmanı bölümlerine ilişkin ürün şablonlarının standartlaştırılmasına odaklanan bir standart belirleme organıdır. Manama merkezli ve Bahreyn Merkez Bankası'nın ev sahipliğinde bulunan IIFM, 2002 yılında Bahreyn Krallığı'nın 2002 Yılı Kraliyet Kararnamesi kapsamında tarafsız ve kar amacı gütmeyen bir altyapı geliştirme kurumu olarak kurulmuştur.

IIFM; güçlü, şeffaf ve etkin bir İslami finans piyasası yaratma misyonunu ilerletirken, İslam hukukuna uygun standart finansal sözleşmelerin geliştirilmesi yoluyla küresel düzeyde birleşmeyi ve en iyi uygulamaların geliştirilmesini de desteklemektedir. Ayrıca, birçok alanda uzman ve teknik çalıştaylar düzenleyerek ve araştırma raporları yayınlarak endüstri bilincinin oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

1.1.6.3. İslami Uluslararası Derecelendirme Ajansı (Islamic International Rating Agency)⁸

İslami Uluslararası Derecelendirme Ajansı (Islamic International Rating Agency-IIRA), İslami finans ilkelerine uygun hisse senedi çıkaran şirketlere konulara bağımsız değerlendirmeler sağlamak için kurulmuştur. IIRA'nın temel odaklandığı nokta, başta İslam İşbirliği Konseyi (İİK) üyeleri olmak üzere yerel sermaye piyasalarının gelişmesi ve dünya genelinde etik finansmana derecelendirme yoluyla ivme kazandırılmasıdır. IIRA, İslam Kalkınma Bankası (İKB) tarafından İslami finansın desteklenmesi için bir altyapı kurumu olarak kurulmuştur. Bu, IIRA'yı IFSB gibi sistem destekleyici kurumlarla aynı pozisyona koymaktadır. İKB, ajans düzeyinde önemli bir aktör olarak bulunmakta ve ajans üzerinde yönetim kurulu başkanı olarak gözetimini sürdürmektedir. IIRA, resmen kabul edilmiş bir Bahreyn merkez bankası,

⁷ Bu kuruluş ile ilgili bilgilere 25/10/2018 tarihinde kendi internet sitesinden erişilmiştir. Erişim Adresi: <http://www.iifm.net/>

⁸ Bu kuruluş ile ilgili bilgilere 25/10/2018 tarihinde kendi internet sitesinden erişilmiştir. Erişim Adresi: <http://iirating.com/>

Ürdün merkez bankası ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) dâhil olmak üzere uluslararası alanda resmen tanınmaktadır. Ayrıca, IIRA İslam Kalkınma Bankası tarafından onaylanmış bir derecelendirme kuruluşudur. IIRA, İslami finans alanında faaliyet gösteren bir dizi kuruluşa derecelendirme sağlamaktadır. Son birkaç yıl içinde etki alanını sürekli olarak genişletmiştir.

1.1.6.4. Likidite Yönetim Merkezi (Liquidity Management Centre)⁹

Likidite Yönetim Merkezi (Liquidity Management Centre-LMC), 2002 yılında kurulan ve Bahreyn merkez bankası tarafından düzenlenen bir İslami toptan bankadır (Wholesale Islamic Bank). İslami sermaye piyasasının büyümesine katkıda bulunmak üzere en uygun İslami finansman ve yatırım çözümlerini sağlamayı amaçlamaktadır.

LMC, İslami finans kurumlarının kısa vadeli likiditesini yönetmelerine yardımcı olacak aktif ve coğrafi anlamda geniş bir İslami bankalar piyasasının oluşturulmasında kilit rol oynamayı hedeflemektedir. Bu tür bankalar arası pazarın kurulması ve yeterli derinliğin sağlanması, İslami bankacılık sektörünün gelişim sürecini daha da hızlandıracaktır. Buna ek olarak, LMC, hem kamu sektörünün finans kurumlarından ve şirketlerinden hem de hedef pazarlardaki özel sektörden varlık çekecektir. Satın alınan varlıklar, kolayca aktarılabilir menkul kıymetler olarak dönüştürülecek veya diğer yenilikçi yatırım araçlarına yönlendirilecektir.

Bu kurumun temel amacı İslami finans kurumlarının likidite uyumsuzluklarını, İslam hukuku ilkelerine uygun olarak yapılandırılmış kısa ve orta vadeli likit yatırımlarla yönetmelerini sağlamaktır. Kurum misyon olarak İslami bankalar ve finansal kurumlar ile fazlalık fonların yatırımının İslam hukuku ilkelerine uygun olarak yapılandırılmış kaliteli kısa ve orta vadeli finansal araçlara dönüştürülmesini benimsemektedir.

---

⁹ Bu kuruluş ile ilgili bilgilere 25/10/2018 tarihinde kendi internet sitesinden erişilmiştir. Erişim Adresi: <http://www.lmc Bahrain.com/>

1.1.6.5. İslami Bankalar ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi (General Council of Islamic Banks and Financial Institutions)¹⁰

İslami Bankalar ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi (General Council of Islamic Banks and Financial Institutions- CIBAFI), 2001 yılında Bahreyn Krallığı'nda merkezi bir uluslararası kuruluş olarak kurulmuştur. CIBAFI, İİK ile bağlantılı bir kuruluştur. Küresel olarak İslami finans hizmetleri sektörünü temsil etmekte ve rolünün artmasını savunmakta, üyelerinin kendi arasında ve benzer çıkarları ve amaçları olan diğer kurumlarla iş birliğini güçlendirmesini desteklemektedir.

Piyasa oyuncularını, uluslararası hükümetler arası kuruluşlarını, profesyonel firmaları ve sanayi kuruluşlarını temsil eden yaklaşık 120 üyeye CIBAFI, İslami finansın uluslararası mimarisinde kilit bir rol olarak kabul edilmektedir.

1.1.6.6. Dubai Uluslararası Finans Merkezi (Dubai International Finance Center)¹¹

Dubai Uluslararası Finans Merkezi (Dubai International Finance Center-DIFC), işletmelerin ve finansal kurumların Orta Doğu, Afrika ve Güney Asya'nın gelişmekte olan pazarlarına girmesi için istikrarlı ve güvenli bir platform sunan, doğu ve batı arasında stratejik olarak konumlandırılmış olan küresel bir finans merkezidir. Merkezin uluslararası kabul görmüş ve bağımsız yapısı, ortak hukuk çerçevesi, vergi dostu rejime sahip olması ve uygun ortamın mevcut olması, bölgenin hızla büyüyen finansal ve ticari hizmetler talebine erişmek için ideal bir merkezdir. DIFC, bölgenin artan finansal ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynamaktadır.

1.1.6.6.1. Dubai Finansal Hizmet Kurumu (Dubai Financial Service Authority)¹²

Dubai Finansal Hizmet Kurumu (Dubai Financial Service Authority-DFSA) üyeleri veya kendisinden finansal hizmetlerin yürütülmesini isteyen kişi ve kurumlar için yetkilendirilmiş bir kurumdur. DFSA, katılımcılarını geçerli olan yasalara,

---

¹⁰ Bu kuruluş ile ilgili bilgilere 25/10/2018 tarihinde kendi internet sitesinden erişilmiştir. Erişim Adresi: <http://cibafi.org/Default.aspx>

¹¹ Bu kuruluş ile ilgili bilgilere 25/10/2018 tarihinde kendi internet sitesinden erişilmiştir. Erişim Adresi: <https://www.difc.ae/>

¹² Bu kuruluş ile ilgili bilgilere 25/10/2018 tarihinde kendi internet sitesinden erişilmiştir. Erişim Adresi: <https://www.dfsa.ae/>

düzenlemelere ve kurallara uygunluk açısından denetlenmektedir. Bunları uygularken kendi düzenlediği mevzuatı uygulamaktadır.

DFSA, uluslararası düzeyde saygın bir düzenleyici olmayı, güçlü ve adil bir düzenleme ile finansal hizmetlerin geliştirilmesine öncülük etmeyi amaçlamaktadır.

1.1.6.6.2. Uyuşmazlık Çözüm Kurumu (Dispute Resolution Authority)¹³

Uyuşmazlık Çözüm Kurumu (Dispute Resolution Authority- DRA),Orta Doğu'da hukuki üstünlüğü sağlamayı amaçlayan ve Dubai'de ve ötesinde faaliyet gösteren işletmelere sunulan bir hizmet paketine geçiş sağlayan bir platformdur. DRA, bir DIFC yetkilisidir ve DIFC içinde adaleti ve hukuki üstünlüğü yönetmekle sorumludur. Dolayısı ile İslami finansal kuruluşlar arasında önemli bir konuma sahiptir.

1.1.6.7. Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kurumu (International Islamic Liquidity Management Corporation)¹⁴

Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Şirketi (International Islamic Liquidity Management Corporation-IILMC), etkili bir sınır ötesi İslami likidite yönetimini kolaylaştırmak için İslam hukukuna uygun finansal araçlar oluşturmak ve yayınlamak için merkez bankaları, para otoriteleri ve çok taraflı kuruluşlar tarafından kurulan uluslararası bir kuruluştur.

25 Ekim 2010 tarihinde kurulan IILMC, İslami finans hizmetleri sunan kurumlar için daha çok likidite yaratılmasına uygun finansal piyasalar yaratarak sınır ötesi yatırım akışlarını, uluslararası bağlantıları ve finansal istikrarı artırmayı hedeflemektedir.

1.2. Pratik Olarak İslami Finans

İslami finansın teorik altyapısının yanında tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu sektörel uygulamaları da bulunmaktadır. Bu kısımda pratik bakımdan Dünya'da İslami finans açıklanmıştır.

1.2.1. İslami Finansın Gelişim Süreci

---

¹³ Bu kuruluş ile ilgili bilgilere 25/10/2018 tarihinde kendi internet sitesinden erişilmiştir. Erişim Adresi: <https://www.dra.ae/>

¹⁴ Bu kuruluş ile ilgili bilgilere 25/10/2018 tarihinde kendi internet sitesinden erişilmiştir. Erişim Adresi: <http://www.iilm.com/>

Finans kavramı veya finansal faaliyetler, esas olarak belirli dönemsel gerekliliklerden ve çeşitli tarihsel süreçlerden geçerek gelişmiş, günümüzdeki anlam ve derinliğini kazanmıştır. Bugünkü finansal faaliyetlerin çeşitliliğinin ve derinliğinin esasında kabaca yatırım faaliyetlerinin veya ihtiyaçların belirli koşullarda dış kaynaklardan sağlanması gerekliliğine götürülmesi bu durumu açıklar nitelikte olmaktadır. Bu bakımdan İslami Finans kavramı ve faaliyetlerinin de bir arka planı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu kısımda İslami Finansın gelişim süreci ele alınacaktır. Çalışmada İslami Finansın tarihsel süreci, konu ile ilgili dönüm noktaları göz önünde tutularak iki aşamada ele alınmıştır. İlk olarak İslam dininin tebliğ edilmesi ve dolayısıyla İslam dini kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim ayetleri ve peygamber sünneti-uyaruları ışığında başlayan bir süreç olarak Klasik Dönem olarak ele alınmıştır. İkinci aşama ise Modern dönem olarak ele alınmıştır. Modern Dönemde bugünkü anlamda İslami Finansal gelişmeler ve dönüm noktaları kapsamlı olarak açıklanmıştır.

1.2.1.1. Klasik Dönem

Modern anlamda İslami bankacılığın kurulması ancak 1960'lı yıllardan itibaren gerçekleşmiş olsa da daha önceki süreçlerde İslami finansal ve bankacılık faaliyetlerinin İslam tarihinde var olmadığı anlamına gelmemektedir. İslami finansın gelişim süreci, İslam dininin tebliğ edildiği ve Hz. Muhammed'in peygamberlik sıfatını aldığı 7. yüzyılın başında başlamıştır (Gait and Worthington, 2007). İslam'ın var olduğu ve buradan insanlığa ulaştığı ilk şehirler olan Mekke ve Medine'de ticaret ileri seviyedeydi. İslam dininin kaynaklarında da açıkça görüldüğü üzere fazlalık diye tabir edilen faizin yasaklanması ve bunun üzerinde sıkça durulması şüphesiz o dönemlerde yapılan ticari faaliyetlerde faizin ne denli kullanıldığına da işaret etmektedir. İslam dini ve peygamberi Hz. Muhammed, bu fazlalığın toplumsal ve ekonomik zararlarını açıkça göstermek suretiyle ticari faaliyetlerde başta olmak üzere hayatın tüm safhalarında bu fazlalıktan uzak durulması gerektiğini belirtmiştir. İslam toplumlarında bu aşamadan itibaren finansal nitelikteki işlem ve faaliyetlere karşı ciddi bir tavır takınılmıştır. Bu dönemden itibaren gerek İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim ayetleri ile gerekse Peygamberin yaşantısından ve ileriki dönemlerde de İslam bilginlerinin ve İslami finans mühendislerinin İslam fihına uygun çalışmaları ile İslami finansal faaliyetler uygulanmaya başlamıştır.

İslam dininin insanlığa sunulduğu Arap coğrafyası, şimdi olduğu gibi İslam dininin tebliğ edildiği zamanlarda da ticari faaliyetlerin yoğun olduğu bir alan olmuştur. Arap Yarımadası'nda yer alan şehirlerin hemen hepsinde canlı bir ticari hayat söz konusu olmaktadır (Hamidullah, 1990). Şüphesiz bu coğrafyanın ticarete bu kadar yoğunlaşmasının sebepleri bulunmaktadır. Çöl iklimine sahip olması, tarıma elverişli arazilerin çölde yaşayan nüfusu besleyecek miktarda olmaması veya kuraklık ve benzeri tabii afetlerin ürün kıtlığına ve yokluğuna sebebiyet vermesi bedeviler arasında hayvancılığın özellikle deve, keçi ve koyun yetiştiriciliğinin gelişmesine şehirli nüfus arasında ise ticaretin gelişmesine yol açmıştır (Bal, 2014). Ayrıca İslam dininin burada insanlara sunulması da ticari faaliyetlerin gelişmesine imkân tanımıştır. Müslümanların Hac ibadetine teşvik edilmesi ve Müslümanlar için kutsal mekânlara sahip olması dünyanın her yanından Müslümanları kendine çekme potansiyeline sahip olmasını sağlamıştır (Leiber, 1968). Bu durum hem yerel hem de özellikle uluslararası ticaret ortamının oluşmasını sağlamıştır. Dolayısıyla ticari faaliyetlerin bu bölgede yüksek bir öneme sahip olduğu ve pratikte iktisadi hayatın esasını oluşturduğu söylenebilir. Ticaretin iktisadî hayatın esasını oluşturması ticarî kurumları geliştirmiş, sermaye birikimi oluşturmuş, parasal ilişkilerin yoğun olmasını sağlamış; parasal ekonominin gelişmesi ile kredi ve faiz ilişkilerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Bal, 2014). Bu durum, İslam dininin tebliğinden önce ve sonra, her ne kadar günümüz finansal faaliyetlerinin profesyonel işleyişinden uzak olsa da temel-ilkel olarak nitelendirilebilecek finansal faaliyetlerin varlığının anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu dönemler için; finansal faaliyetlerin muhtevasında bulunan ve İslam dini tarafından yasaklanan veya kaçınılması gereken durumlardan dolayı Müslümanların finansal faaliyetlerden ve işlemlerden kopuk olduğu düşünülebilmektedir. Oysaki Cizakca (2012), İslam'ın erken dönemlerinde ve daha sonra İslam'ın gelişme dönemlerinde borsalar, kambiyo senetleri (Suftaja), senetler, adi çekler ve çift girişli defter tutma yöntemi gibi faaliyet ve işlemlerin Müslümanlar tarafından bilindiğini belirtmektedir.

Finansal faaliyetlerin varlığı göz önünde bulundurulduğu takdirde İslami finansın kökeni İslam dininin tebliğine kadar götürülebilir. İslam dininin tarihini ele alan kaynaklardan görüldüğü üzere, İslamiyet'in tebliği edildiği ilk yüzyılında modern bankacılık işlemlerine benzeyen bazı bankacılık faaliyetlerinin bulunduğu görülmektedir (Alharbi, 2015). Bu durum, daha önce de bahsedilen ticari faaliyetlerinin finansmanın yanında temel toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik

faaliyetleri destekleme anlamında da düşünülmektedir. Müslümanlar, İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren, üretken faaliyetleri ve tüketici ihtiyaçlarını finanse etmek için faizsiz bir mali sistem kurabilmişlerdir (Chapra and Khan, 2000). İslamiyet'in tebliği ile finansman sorunlarını çözmekte İslami usullere uygun finansal faaliyetler İslam dininin tebliğ edildiği ilk zamanlarda uygulanmaya başlanmıştır. İslam'ın ilk günlerinden beri Mudarebe sözleşmesi, askerler veya devlet memurları gibi fazla paraya sahip olan ancak bunu değerlendirme fırsatı bulamayanların sermayelerini yatırıma dönüştürmek için yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandı (Hamoud, 1985).

Hiz. Muhammed'in yaşamında, İslami finans yöntemleri sıklıkla Peygamber'in deneyim ve uygulamalarında örnek finansal faaliyetler olarak görülmüştür. Örneğin Kahf ve Khan (1993), Hiz. Muhammed'in ilk olarak Mudarebeyi zengin bir tüccar kadın olan Hiz. Hatice (daha sonra eşi olmuştur) ile ticaretinde kullandığını belirtmiştir. Bu bakımdan günümüz Modern İslami finansal işlemlerin temelini oluşturan kar-zarar ortaklığına dayalı işlemlerin Peygamber zamanında da mevcut olduğu ve uygulandığı görülmektedir. Buna ek olarak, Hiz. Muhammed, tüketicinin, tefecilik olmadan tüketimi veya üretimi finanse etmek için kullanılan Selem (kredili satış) akdinin kullanılmasına izin vermiş ve Müslümanları hayırsever krediler (Karz-ı Hasen) sağlamaya teşvik etmiştir (Kahf ve Khan, 1993). Bunların dışında, Hiz. Peygamber döneminde İslami finans işlemlerinin uygulamalı başka örnekleri de bulunmaktadır. Örneğin, İslam tarihinin ünlü şahsiyetlerinden biri olan El-Zubair bin Al-Avvam'ın bir banka şeklinde faaliyet göstererek diğer insanlar için mevduat tutma faaliyetini gerçekleştirdiğini, mevduat yoluyla topladığı paralarla yatırımlarda bulunduğu da görülmektedir (Hamoud, 1985; Alharbi, 2015).

Bakıldığı zaman İslami finansın Klasik Dönemi diye tabir edebileceğimiz, İslam dininin sunulduğu günden 1960'lı yıllara kadar olan süreçte toplumun tüketim ihtiyacını karşılamak, üretime yönelik faaliyetlerin sürdürülmesini sağlamak, yatırımcıların ve muhtaçların faiz döngüsüne yakalanmasını engellemek vb. nedenler, İslami finansal faaliyet ve işlemlerin temelini oluşturmuştur. İslami finansın bu Klasik Dönem uygulamaları, 19. yüzyılın başına kadar büyük ölçüde değişmeden devam etmiştir (Warde 2000). 19. Yüzyılın başlarından itibaren gerek akademik gerekse sektörel olarak kurumsallaşma ve yaygınlaşma aşamasına geçilmiş, bir anlamda İslami Finans için Modern dönem başlamıştır.

1.2.1.2. Modern Dönem

Kişiler ve bunların oluşturdukları toplulukların siyasi, sosyal ve ekonomik yaşamlarında yaşanan gelişmeler tarihsel bir sürece, olaya ve ayrıca ihtiyaca dayanmaktadır. Müslümanlar için “faizsiz” bir bankacılık ortamının sağlanması konusu ise 2. Dünya Savaşı sonrası bir fenomendir (Khan, 2010). İnsanlık tarihi için bir dönüm noktası olan 2. Dünya Savaşı sonrası dönemden Müslüman birey ve topluluklar da nasiplenmiştir. Dünyada dengelerin değiştiği, kişi ve kurumların kendi menfaatlerini ve çıkarlarını sağlamaya yöneldiği bu dönemde ciddi bir kimlik arayışına geçilmiştir. Böylece ekonomik, siyasi ve kültürel bakımdan batının konvansiyonel sistemlerinin döngüsünde kalmış Müslüman topluluklar için de bir kimlik kazanma süreci başlamıştır. Bu kimlik arayışında konvansiyonel sistemler ile ilişkilerde İslam dinine ve Müslüman kimliğine uygunluk temel alınmıştır. Bu bağlamda özellikle konvansiyonel finans sistemine alternatif bir arayış söz konusu olmuştur. Çünkü finans sisteminin tamamen dışında kalmanın birçok fırsat maliyeti bulunmaktadır. Müslümanların hem kendi içinde hem de uluslararası alanlarda bu bedeli ödemesinin rasyonel bir karşılığı bulunmamaktadır. Dolayısı ile finans sisteminde İslam dinine ve toplum ve birey çıkarına ters düşen unsurların arındırılması ve konvansiyonel finans sistemine karşı tüm beşere alternatif bir finans sisteminin geliştirilmesi süreci başlamıştır.

İslami finansın dünya genelinde gelişim süreci kümülatif bir seyir izlemiş, belli süreçlerin birbirini izlemesi ve tamamlaması ile finansal sistemde İslamlaşma yaşanmıştır (bk. Tablo 1.1). Bu bağlamda 1900’lü yılların başından itibaren finans sisteminin ve finansal piyasaların gerekliliği üzerine başlayan tartışmalar, yaşanan krizler ve 2. Dünya Savaşı sonrası özellikle Müslümanlar için boyut değiştirmiştir. Daha öncede bahsedildiği üzere Müslümanların kimlik oluşturma çabaları, finans sistemine karşı 1950’li yıllarda ciddi bir ivme göstermiştir ve bu dönemde konvansiyonel finansal sistemlerin, insan doğasına aykırılığı ve toplumsal zararları ele alınmış ve ayrıca Müslüman kimliğine uygun olmayışı ile birlikte akademik düzeyde bu sorunlar tartışılmıştır. Bu dönemin temel özelliği, akademik düzeyde İslami finansın fikir olarak irdelenmesi yani teorik inşasının temelinin atılmasıdır. Alharbi (2015); bu dönemin inşasında katkısı olanları yani bu sürecin mimarlarını şöyle sıralamıştır: “*Muhammad Abduh (1849), RashidReda (1865), Muhammad Iqbal*

(1975), *AbulAalaMaudud* (1937), *Hasan AlBanna* (1939), *Hifz Al-Rahman* (1942), *Muhammad Hamidullah* (1944), *AnwarQureshi* (1946), *NaiemSiddiqi* (1948), *MohammadYousuf Al-Dean* (1950) and *Muhammad Uzair* (1955).”

Tablo 1.1. İslami Finansın Gelişiminin Özet Tarihi

Tarih	Gelişme
1900'ler	Bankacılık ve finans sisteminin yeniden canlandırılmasına olan ilginin başlaması
1950'ler	Geleneksel ekonomik sistemlerin sorunları hakkında erken yazıların ortaya çıkışı ve İslam'ın ekonomi ilkelerinin nasıl bir alternatif sunduğunun tartışılmaya başlanması
1960'lar	Sömürgeciliğin sona ermesi ve ülkelerin bağımsızlığı
1970'ler	Petrol gelirlerinin (Petro-dolar) faizsiz bankacılık talebini yaratması, Dubai'de ilk İslam bankası kuruluşu.
1980'ler	Ticari bankacılığın büyümesi
1990'lar	İslami fonların ve yatırım bankacılığının ortaya çıkışı
2000'ler	Sermaye piyasaları ve Küreselleşme

Kaynak: Iqbal'in (2017) *“Innovative Product Development in Islamic Banks”* çalıştayında yapmış olduğu “Introduction to Islamic Finance & Banking” başlıklı sunumundan yararlanılarak çalışmanın yazarı hazırlanmıştır.

1950'li yılların teorik aşamasından sonra 1960'lı yıllara gelindiğinde faizsiz finans sistemi adına pratik gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. 1962 yılında Malezya'da kurulan Hac Fonu girişimi bu uygulamalara örnek olmaktadır. Bu girişim İslami ilkeler ışığında ve yine İslami bir hedefe ulaşmak için kullanılan bir yöntemdir. Toplanan tasarruflar bir havuzda aktarılmakta, bu fonlarla kişilerin hac vazifesini yerine getirmeleri sağlanmaktadır. Bu girişim İslami usullere uygun fon toplama ve kullandırma özelliklerini barındırmakla beraber fon mantığı ile çalıştığı için kurumsal bir günümüz modern İslami finans gelişiminde bir yere koymak pek mümkün görünmemektedir. Bu bakımdan İslam coğrafyasında İslami finansın tarihi seyrinde ilk olarak ele alınan örnek 1963 yılında Mısır'da gerçekleşmiştir. 1963 yılında Mısır'ın Mit-Gamr kasabasında üreticileri ve çiftçileri desteklemek amacıyla Ahmed en-Neccar tarafından ilk faizsiz mevduat kurumu kurulmuştur. Bu kurum Almanya desteği ile kurulmakla beraber tekrar Almanların siyasi baskıları sonucu faaliyetlerini

1967 yılında durdurmak zorunda kalmıştır. Birçok araştırmacı bu kurumu, İslam toplumuna ilgisi olmayan ilk banka olarak görmektedir (Alharbi, 2015). Her ne kadar banka mantığı ile çalışmış olsa da yerel tasarrufları ekonomiye aktarmak ve finansal sisteme dâhil etmek için çalışan bir mevduat kurumu olmuştur. Ciddi İslami bir kaygı taşımadığı için de tarihsel bakımdan İlk Faizsiz Mevduat Kurumu olarak ele alınması daha doğru olmaktadır (bkz. Tablo 1.2). ‘Banka’ adıyla ilk faizsiz kurum ise yine Mısır’da 1971 yılında Nasr Sosyal Bank ismi ile kuruldu (Iqbal ve Molyneux, 2005). Çalışma mantığı, toplumsal ve sosyal dengelerin gözetilmesini sağlamak adına fon aktarımını sağlamaktır.

Tablo 1.2. İslami Finans Çerçevesinde Dünya’da Yaşanan Gelişmeler

Yıl	Yer	Özellik	Açıklama
1962	Malezya	Hac Fonu	Bu girişim İslami ilkeler ışığında ve yine İslami bir hedefe ulaşmak için kullanılan bir yöntemdir. Tasarruflar fon altında toplanmakta, bu fon üzerinden kişilerin hac vazifesini yerine getirmeleri sağlanmaktadır. Bu girişim, İslami finansı temsil edebilecek bir uygulama olmakla beraber günümüz modern İslami finans gelişiminde bir yere koymak pek mümkün görünmemektedir.
1963	Mısır	İlk Faizsiz Mevduat Kurumu	Üreticileri ve çiftçileri desteklemek amacıyla Ahmed en-Neccar tarafından Mısır’ın Mit-Gamr kasabasında kurulmuştur. Yerel tasarrufları finansal sisteme dâhil etmiştir. Tam anlamı ile İslami bir yaklaşımla çalışmamakla beraber faizsiz çalışan bir mevduat kurumudur.
1971	Mısır	İlk Faizsiz Banka	Nasr Sosyal Bankası. Toplumun sosyal dengesini gözeten, toplumda faizsiz bir esasa fon aktarımını sağlayan ve adında banka kelimesi geçen ilk faizsiz bankadır.

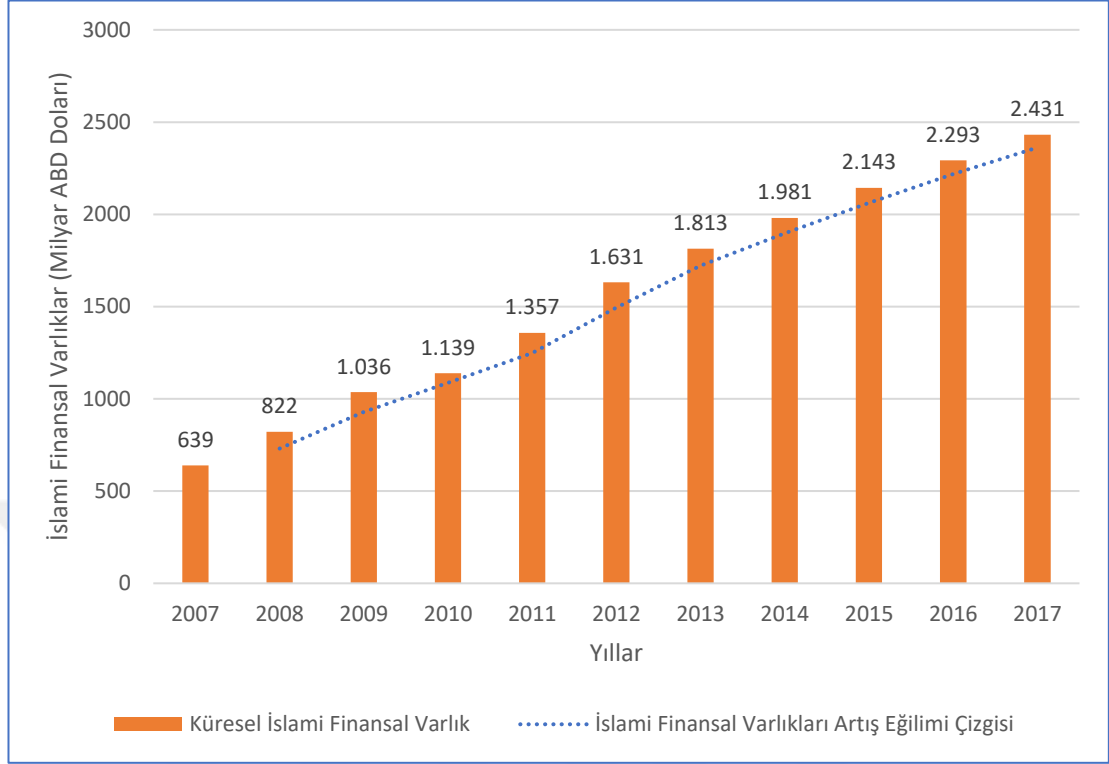
1975	Suudi Arabistan	İlk İslami Banka	İslam Kalkınma Bankası. Uluslararası ve hükümetler düzeyinde, adında İslam ve Banka kelimesi geçen ilk İslami finans kuruluşu.
1975	Dubai	İlk Özel İslami Banka	Dubai İslam Bankası, ilk özel sermayeli İslami nitelikte bankadır.

Kaynak: Çalışmanın yazarı tarafından hazırlanmıştır.

1.2.2. Küresel İslami Finans Hizmetleri Sektörü (Varlıkların Büyüklükleri)

Bir finansal sistemin dini bir muhteviyatla beslenmesinin ve kavramsal olarak da dini bir nitelikle tanımlanmasının olumsuz tepkilere maruz kalma riskinin aksine İslami Finansal Hizmetler Sektörü (İFHS) günümüzde küresel ölçekte ciddi ve önemli düzeyde artan bir ilgi ile karşılanmaktadır. Fikirsal altyapısının gelişme evresinde İslami bir finans sisteminin reel karşılığının ne olacağı tartışmalı iken aradan geçen yıllarda ve deneyim süreçlerinde görülmektedir ki İslami Finansa karşı sadece Müslümanlar arasında değil küresel düzeyde hiçbir etnik ve dini kökenle ilişkilendirilemeyecek bir ilgi bulunmaktadır. Bu bahsedilen küresel ilgi kavramsal yönüyle olmanın yanı sıra faaliyet bakımından da yani pratik bakımında da kayda değer düzeyde gerçekleşmektedir. Doğal olarak İFHS'nin küresel varlıkları da sürekli artan bir seyir izlemektedir (bkz. Şekil 1.1). Şekil 1.1'de İFHS'nin küresel düzeyde varlık büyüklükleri yıllar itibari ile verilmiştir.

Şekil 1.1. Yıllar İtibari İle Küresel İslami Finansal Varlık Büyüklükleri (milyar ABD doları)

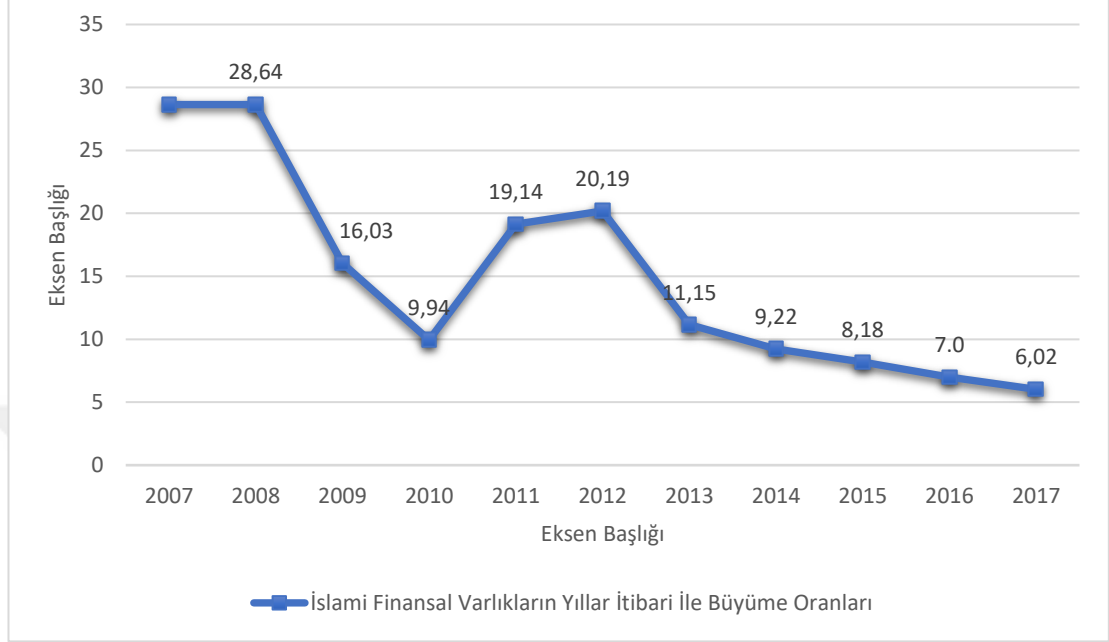
Kaynak: Global Islamic Finance Report (GIFR) 2018 verilerinden yararlanılarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

İslami Finans, dinamik bir finans alt sistemi olarak dünya genelinde ciddi bir ilgi görmektedir. Buna bağlı olarak İFHS ve faaliyetlerine yönelik bir talep bulunmakta ve bu durum İFHS'nin sahip olduğu varlık büyüklüklerinden anlaşılmaktadır. Şekil 1.1 üzerinde İFHS'nin küresel düzeyde varlıkları büyüklükleri yıllar itibari ile incelendiğinde, 2007 yılından itibaren İFHS, varlık büyüklüğünü sürekli arttırarak 2017 yılında yaklaşık olarak 2.431 milyar ABD Dolar değerine ulaştığı görülmektedir. Dünya genelinde yaşanan ekonomik, finansal ve siyasi krizler göz önüne alındığında bir finans sektörü için acemi-geç denilebilecek bir süreçte bir finans alt sektörü için oldukça başarılı rakamlar olarak değerlendirilebilecektir. Yine Şekil 1.1 üzerinde yer alan İslami Finansal Varlıklar Artış Eğilimi Çizgisi incelendiğinde, İFHS varlıklarındaki artış neredeyse doğrusal denecek kadar istikrarlı ve artan bir seyir izlediği görülmektedir. Varlıklarının ortalamasını gösteren bu eğrinin bu doğrusal eğimi göstermektedir ki yıllar itibari ile İFHS, küresel bakımından tutarlı ve pozitif bir gidişat sergilemektedir.

Varlıklarının kümülatif büyüklüğünün sürekli artış biçiminde olmasının yanı sıra İFHS varlıklarının yıllık büyüme oranları da oldukça yüksek olmaktadır. Yani İFHS,

varlıklarını sürekli arttırdığı bu dönemlerde yaşanan varlık artışlarının boyutları da oldukça yüksek gerçekleşmektedir (bkz. Şekil 1.2).

Şekil 1.2. Yıllar İtibari İle Küresel İslami Finansal Varlık Büyüme Oranları (yüzde)

Kaynak: GİFR 2018 verilerinden yararlanılarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Herhangi bir varlığın toplam büyüklüğünün o varlık adına önemli bir gösterge olmasının yanında başarısını gösterecek önemli göstergelerden birisi de o varlıkların büyüme oranlarıdır. Daha önce Şekil 1.1 üzerinde İFHS'nin küresel varlıkları açıklanmıştı ve sürekli bir artış trendi içerisinde olduğu yıllar itibari görülmüştü. Şekil 1.2 üzerinde ise 2007-2017 arasında İFHS varlıklarının yıllar itibari ile büyüme oranları gösterilmektedir. Buna göre 2008 yılında yüzde 28,64 gibi çok yüksek bir büyüme rakamı elde ettiği gözlenmektedir. Bu durum özellikle 2008 finansal krizi göz önünde bulundurulduğunda yine bir finans sektörü aktörü olan İslami Finans için önemli ve kayda değer bir gelişmedir. Öte yandan uzun yıllar çift haneli büyüme sağlaması da Küresel İFHS adına vaat ettiği ve sıklıkla vurgulanan potansiyel başarısının reel karşılığı olarak görülmektedir. Şekil 1.2 incelendiğinde 2013 yılında bir önceki yıla göre nispi olarak çok daha düşük bir büyüme oranının yakalandığı görülmektedir. 2013 yılında ABD Federal Rezerv'in (FED) tahvil alımını azaltma kararı neticesinde yükselen faizler ABD piyasalarını daha cazip kılmış, bu durum İslami finans ürünlerinin ihracında olumsuz yönde etkide bulunmuştur (Çanakçı, 2014). Bu dönemden itibaren İFHS varlıklarının yıllık büyüme oranlarında her ne kadar artış olsa da önceki yıllara nispeten büyüme oranları azalarak artmaktadır.

Yavaşlama diye de tabir edebilecek bu büyüme oranlarındaki nispi düşüşlerin birden fazla nedeni bulunmaktadır. Çoğunlukla olumsuz bir siyasi ve ekonomik iklimin bulunması, ayrıca önem arz eden bazı pazarların uğradığı değer kayıpları gösterilmektedir (Sidlo, 2017). Küresel anlamda yaşanan olumsuz ekonomik ve siyasi konjonktürün her alanda olduğu gibi İslami finansal faaliyetlere yansımaları kaçınılmazdır. Ayrıca İslami finansın ortaya çıkmasında önemli bir unsur olan petrol piyasasında yaşanan gelişmelerin doğrudan İslami finans alanında karşılığı bulunmaktadır. Bu bakımdan petrol piyasalarında yaşanan olumsuz gelişmelerin büyüme yavaşlamasına neden olan bir başka unsur olarak gösterilmektedir (Sidlo, 2017; S&P, 2018). Bunların yanında Küresel İFHS varlıklarının büyüme oranlarında yaşanan bu yavaşlamanın biraz da yeni bir sektör olmaktan olgunluğa erişmiş ve belli bir düzleme oturmuş olduğu yönünden de değerlendirilmesi gerekmektedir.

İFHS'nin yıllar itibari ile bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bazı dönemlerde büyüme oranlarının düşük olduğu gözlenmekle beraber sürekli artış trendi içerisinde olduğu ve bu bakımdan büyüme performansının başarılı olduğu görülmektedir. Sergilemiş olduğu bu performansın da birden fazla nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler arasında; İslami finansın her ne kadar dini bir nitelikle tabir edilse de İslam dini ile doğrudan bir bağı olmayan veya İslam dininin öğretilerini tam benimsemeyen kişi ve kurumların, İslami finansal bir sistemin dışında tutulmaması veya ötekileştirilmemesi gösterilebilir. Bir başka olarak İslami Finansın, Konvansiyonel Sisteme alternatif bir model olarak sunulurken etik bir tutum sergileyerek yaklaşması ve özellikle kendini konvansiyonel sistemden ayıran unsurları öne sürmesidir. Yani konvansiyonel sistemi tümünden reddederek yerine yeni bir sistem koyma girişiminden ziyade bu sistemde İslam dininin öğretilerine uygun olmayan unsurları sistem dışına alarak kendini sunmasıdır. Dolayısıyla radikal bir tutum sergilemeden, konvansiyonel sistemin vaat ettiğini regüle ederek anlaşılır ve kabul edilebilir bir tutumla yol alması küresel anlamda başarı sağlamasında önemli faktör olmaktadır. Bu şekilde küresel ölçekte güvenilir ve anlaşılır bir şekilde finansal faaliyetlerini sürdüren İFHS, aynı başarıyı varlık büyüklüklerinde de elde etmiştir. Gerek kurum, hizmet, ürün çeşitliğinde gerekse de bunlara dayalı varlıklarında pozitif bir yükseliş-artış seyri izlemektedir. Ayrıca şunu söylemek gerekir ki özellikle birçok alanda olduğu gibi finans alanında da yaşanan küreselleşme etkisi, sektörün kendi bünyesinde barındırdığı potansiyelin gerçekleşmesi yönünde ayrıca bir ivme katmıştır.

Bu potansiyel; gerek ülkeler nezdinde hükümetlerin yaklaşımında-merkez bankalarının yaklaşımında gerekse de uluslararası kuruluşlar nezdinde (International Monetary Fund (IMF), World Bank Group (WB) vb.) konuya olan ilginin artmasını ve potansiyel başarının reel anlamda da sağlanmasını desteklemiştir. Ayrıca bu düzeyde bir ilgi ve alakanın var olması İslami finans üzerinde küresel kredibilitesinin artmasını sağlamıştır. Bu bakımdan bilhassa WB'nin konuya ilgisinin yanında bu ilginin kaynağına yönelik yapmış olduğu açıklama hem önemli hem de İslami finansın iddia ve başarısını açıklar nitelikte olmaktadır. WB (2015); *“Dünya Bankası Grubu'nun İslami finansa olan ilgisi, Banka'nın yoksulluğun azaltılması, finansmana erişimin yaygınlaştırılması, finans sektörünün geliştirilmesi ve üye-müşteri ülkelerde finansal sektör istikrarı ve esnekliğinin geliştirilmesi çalışmalarıyla doğrudan bağlantılıdır.”* açıklaması ile aslında İslami Finansın tüm dünyada neden ilgi gördüğünü ve görülen ilginin boyutlarını da açıklar niteliktedir. Bunun yanında küresel ekonomik ve finansal gelişmeleri yakından izleyen ve aynı zamanda yön verme kabiliyetine sahip IMF'nin (2007); *“İslami finans küresel finansal pazarın küçük bir payı olsa da hızla büyüdü. İslami bankacılık kesimi, birçok IMF'ye üye ülkede nüfuzunu arttırmıştır. Asya ve Orta Doğu'da sistematik bir öneme sahip iken, Sukuk'un küresel ihracı, ihraççıların ve yatırımcıların dikkate değer uluslararası erişimiyle genişliyor. Bu eğilimin özellikle büyük ve nispeten bankasız Müslüman nüfusu olan ülkelerdeki güçlü ekonomik büyümeyle devam etmesi beklenmektedir.”* şeklindeki açıklaması da konuya olan ilgiyi ve devam etmekte olan potansiyel başarısını açıklamaktadır. Bunun gibi gerek ulusal gerekse de uluslararası düzeyde ekonomik, finansal ve ayrıca siyasi anlamda dominant olan kurum ve kuruluşların İslami finansa yönelik tutum ve alakaları İslami Finansın hem kavramsal hem de kurumsal başarısını göstermesini sağlamıştır. Söylemek gerekir ki; İslami finansal hizmetlerin sunulmasında aktörler arasında yoğun iş birliği ve kurumsal kalitenin sağlanması da İFHS'nin güvenilir bir sektör olmasında etkin rol oynamaktadır. Çalışma kapsamında daha önceki kısımlarda ayrıntılı açıklanmış olan düzenleyici ve denetleyici kurumların çalışmaları ve uygulamaları küresel ölçekte İslami finansa olan tutumu olumlu yönde etkilemektedir.

Tüm bunların dışında İslami finans, özel sektörün yaklaşımında da ciddi destek bulmuştur. Gerek fon talep ve temininde gerekse de yatırım imkânlarının elverişliliğinden kaynaklı birçok özel sektör kuruluşları da İslami finansal hizmetler sunmaya başlamıştır. Bu İslami finansın kaynağı yani bir anlamda doğduğu ve

beslendiği yerlerde doğrudan İslami banka diye tabir edilebilecek salt İslami finansman prensipleri ışığında faaliyet gösteren bankaların yanında Müslüman nüfusun nispeten daha az olduğu bölgelerin bankaları da İslami finansal hizmetleri sunmaktadır. İslami bankalar (Islamic Bank) yanında konvansiyonel kökenli bankalar tarafından da İslami finansal hizmetler sunulmaktadır. Citicorp, Goldman Sachs, HSBC, J.P. Morgan, Morgan Stanley, Standard Chartered, Banque National de Paris, ABN Ambro, Bank of America, Key Global, Sociate Generale, Commerzbank gibi özel sektör kuruluşları da konvansiyonel finans sistemi içerisinde İslami finansal hizmetler sunmakta olan kuruluşlardan bazılarıdır.

1.2.3.Küresel İslami Finansal Varlıkların Bölgelere Göre Dağılımı

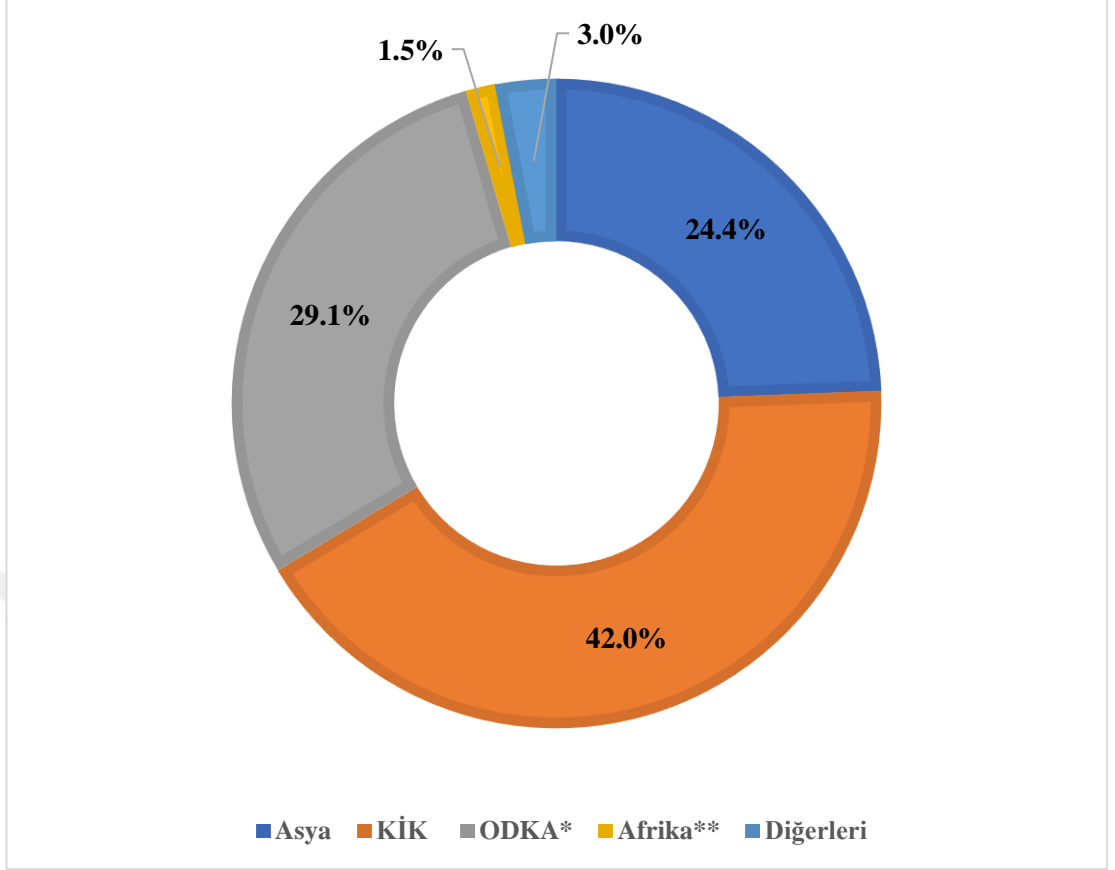
Küresel finans piyasasına nispeten küçük bir paya sahip olmakla beraber İslami finansın kayda değer bir gelişme gösterdiği çalışma kapsamında bir önceki kısımda açıklanmıştı. Bu gelişmenin arka planında ise belli bir ülke veya bölge bulunmamaktadır. İslami finansın gelişiminde birçok ülke veya bölgenin katkısı bulunmaktadır. Bu bakımdan Küresel İslami finans varlıklarının bölgesel dağılımı Şekil 1.3 üzerinde gösterilmiştir. Oluşturulmuş bölgeler, İslami finansın varlıklarının ağırlıklı olduğu ülkelerin coğrafi durumları da göz önünde bulundurularak; Asya, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)¹⁵, Orta Doğu ve Kuzey Afrika (ODKA)¹⁶, Afrika ve Diğerleri olarak belirlenmiştir.

---

¹⁵KİK Ülkeleri: Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan, Umman, Katar, Kuveyt.

¹⁶"Middle East and North Africa" yani "Orta Doğu ve Kuzey Afrika"; MENA Ülkeleri: Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Cezayir, Cibuti, Fas, Filistin, Irak, İran, İsrail, Katar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Malta, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Tunus, Umman, Ürdün ve Yemen.

Şekil 1.3: Küresel İslami Finansal Varlıkların Bölgesel Dağılımı (2017)

*KİK ülkeleri hariç

**Kuzey ülkeleri hariç

Kaynak: Islamic Financial Services Board (IFSB) Stability Report 2018 verilerinden yararlanılarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

İslami finansın gösterdiği gelişim ve büyüme başarısı ve bilhassa küreselleşmenin etkisi ile İFHS varlıklarının hangi bölgelerde yoğunlaştığı önem arz etmektedir. Bu bakımdan Şekil 1.3'te Küresel İFHS Varlıklarının bölgesel dağılımı gösterilmiştir. Buna göre Şekil 1.3 üzerinde, ülkelerin varlık boyutları ve buldukları coğrafya göz önünde bulundurularak beşli bir sınıflandırma oluşturulmuştur. Bu sınıflandırma içerisinde en fazla İFHS varlıklarına sahip olan bölge olarak KİK görülmektedir. KİK ülkeleri, İslami finansallaşma sürecini ilk kereden takip etmekle birlikte aynı zamanda varlık hacmi bakımından da lideri konumunda bulunmaktadır. Bu durumun oluşmasında gerek Müslüman nüfus noktasında gerekse de petrol sahipliği noktasında güçlü olmaları gösterilebilir. Modern İslami finans süreçlerinin kurucu aktörlerinin bulunduğu KİK ülkeleri sadece varlık bakımından değil İslami finansın kurumsallaşması, düzenlenmesi ve denetlenmesi noktasında da kurumlar vasıtasıyla aktif rol oynamaktadır. Küresel İFHS varlıklarının bölgesel dağılımı noktasında ikinci sırada ODKA bölgesi bulunmaktadır. Bu kategorizasyonda ODKA

bölgesi ülkelerinden KİK ülkeleri çıkarılmıştır. ODKA bölgesi ve ülkeleri, İslami finans konusunda KİK bölgesi ile benzer özellikler taşımaktadır. Bölge önemli ölçüde petrol mülkiyeti etrafında kalkınmasını sürdürmekte, petrol ODKA'nın özdeşleştiği temel hammadde sayılmaktadır (Kalaycı, 2011). Bunun yanında siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmeler ışığında ve aynı zamanda yoğun olan Müslüman nüfusun arz ve taleplerine istinaden ODKA ülkeleri, İslami finansın teorik altyapısından günümüz uygulamalarına kadar İslami finans adına kayda değer gayretleri bulunmaktadır. Bu gayretlerin karşılığı olarak da Küresel İFHS içerisinde ciddi bir paya sahip olmaktadır. Ayrıca kendi iç dinamikleri bakımından da ODKA, kendi içinde doğal ve beşerî kaynak mülkiyeti, insan sermayesi ve becerileri, iktisat politikaları ve kurumlar, gelir düzeyi ve bölüşümü bakımından önemli ölçüde farklılaşan ülkelerden oluşan bir bölgedir (Kalaycı, 2011). Bu farklılık ise bölgede önemli ölçüde ticari derinlik oluşturmaktadır. Öne çıkan bazı ülkeler özelinde ciddi finansman potansiyeli taşımaktadır. Bölgede Müslüman ülkelerin sermayesi ile kurulmuş İslami Finans Kuruluşları dışında, dünyanın en büyük bankalarının da pay almaya çalıştığı görülmektedir (Sayım ve Onur, 2011). Bu bakımdan bu bölgede olan ülkeler göz önünde bulundurulduğunda hem petrol bakımından zengin hem de İslami finansal gelişmelerin zemininde yer almaktadır. Kapsam olarak büyük bir boyuta sahip olmasının yanında finansal anlamda da derinliğe sahip bu bölgede salt İslami finansın yanında konvansiyonel kökenli İslami finansal hizmetlerinin de sunulması bir anlamda neden ikinci sırada olduğunu açıklamaktadır.

İslami finans pazarından payını alan bir diğer bölge de Asya bölgesidir. Asya bölgesi hem küresel ekonominin hem de İslami finans sisteminin önemli bir parçasıdır. Bölge, dünyadaki Müslüman nüfusun en büyük bölümüne ev sahipliği yaparken, aynı zamanda küresel ekonomik büyümenin temel itici gücü konumunda bulunmaktadır. Ayrıca bölge sınıflandırması bakımından değerlendirildiğinde Afrika bölgesi son sırada yer almaktadır. Ancak yine de azımsanmayacak bir öneme sahip konumda bulunmaktadır. Şekil 1.3 üzerinde dikkat çeken önemli bölgelerden biri de Avrupa, Avustralya ve ABD gibi Müslüman nüfusun daha az olduğu kıta ve ülkeleri temsil eden ve Diğerleri olarak isimlendiren bölge olmaktadır. Bu bölge Şekil 1.3 üzerinde görüldüğü üzere Küresel İFHS varlıklarından aldıkları pay %3.0 olarak gerçekleşmiştir. Oransal olarak değerlendirildiğinde küçük bir paya sahip oldukları düşünülse de durum İslami finans olarak değerlendirildiği ve sahip oldukları

Müslüman nüfus da göz önünde bulundurulduğu takdirde oranın ve bu bölgenin İslami finans adına önemi daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca sıkça dillendirilen İslami finansa karşı küresel ilginin yani daha açık bir ifade ile Müslüman olmayanların da İslami finansa olan ilgisinin yalnızca sayısal verilere yansıyan işlem ve faaliyetler olarak değil gerek akademik gerekse kurumsal olarak ciddi eğilimlerin ve çalışmaların olduğunun da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan bugünkü şartlarda, bu kısa tarihsel süreçte gelinen noktanın gelecek adına da ciddi başarıların sağlanmasının mümkün olduğunu gösterdiği söylenebilecektir.

1.2.4. En İyi İslami Finans Kurumlar

İslami finans, kurum ve kuruluşlar aracılığı ile işlem ve faaliyette bulunmaktadır. Bu kurumlar, kamu kesimi nezdinde merkez bankaları aracılığı ile yürütülebilirken özel kesim nezdinde ise bankalar, aracı kuruluşlar aracılığı ile gerçekleştirilebilmektedir. Tablo 1.3 üzerinde Global Finance Magazine (GFMAG) tarafından alanlarına göre kategorize edilmiş olan alanlarda küresel düzeyde 2017 yılında en iyi olarak belirlenen kurumlar ve ülkeleri gösterilmiştir.

Tablo 1.3. 2017 Yılında Kategorize Edilmiş Küresel En İyi İslami Finans Kurumları

Kategori	Kurum	Ülke
En İyi İslami Finansal Kurum	Maybank Islamic	Singapur
En İyi Sukuk Bankası	Maybank Islamic	Singapur
En İyi İslami Bireysel Banka	Al Rajhi Bank	Suudi Arabistan
En İyi İslami Yatırım Bankası	QInvest	Katar
En İyi Şeriat Uyumlu Fon Sağlayıcısı	Al Rajhi Capital	Suudi Arabistan
En İyi İslam Varlık Yönetimi Şirketi	Jadwa Investment	Suudi Arabistan
En İyi İslam Ticaret Finansmanı Sağlayıcısı	Dubai Islamic Bank	Dubai
En İyi İslami Proje Finansmanı Sağlayıcısı	Qatar Islamic Bank	Katar
En İyi İslami Sigorta (Tekaful)	Tawuniya	Suudi Arabistan

Kaynak: GFMAG (2018) verilerinden yararlanarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Çalışma kapsamında daha öncede bahsedildiği üzere İslami finans salt faizsiz fon arz ve talep buluşmalarını sağlamakla sınırlı kalmamakta ayrıca konvansiyonel finans sisteminin birçok işlem faaliyetlerini İslami kriterle uygun olarak yerine getirebilmektedir. Tablo 1.3'te İslami bankacılık işlemlerinde en iyi yatırım bankası

ve bireysel banka şeklinde ayrıma gidilmiş ve en iyi bireysel ve en iyi yatırım bankası olarak QInvest ve Al Rajhi Bank olarak belirlenmiştir. Bunun yanında varlıkların yönetimi konusunda da en iyi kurum olarak Suudi Arabistan menşeli Jadwa Investment belirlenmiştir. İslami finansın sigorta bileşenini temsil eden Tekâfûl alanında en iyi olan kuruluş ise Suudi Arabistan merkezli Tawuniya'dır. İslami finansın sermaye piyasası işlemlerinde önemli bir yer tutan Sukuk alanda en iyi banka olarak Singapur'dan Maybank Islamic belirlenmiştir. Maybank Islamic, bir bütün olarak İslami finans alanında da en iyi kurum olma sıfatını taşımaktadır. Yapılan en iyi sıralamalarında Suudi Arabistan merkezli kurumların etkin oldukları görülmektedir. Singapur ve Katar da İslam finans alanında etkin kurumları bünyesinde barındırmaktadır.

İslami finans alanında kurum olarak en iyi sıralamasında faaliyet ve işlem alanlarının yanında bölge sınıflandırılmasına da gidilmiştir. Yine GFMAĞ verilerine göre 2017 yılına ait verilere göre Afrika, Asya, Orta Doğu ve Avrupa bölgelerinde faaliyet gösteren en iyi bankalar Tablo 1.4. üzerinde gösterilmiştir.

Tablo 1.4. 2017 Yılında Bölgeler Düzeyinde En İyi İslami Finans Kurumları

Kategori	Kurum
Afrika	Al Baraka Banking Group
Asya	Maybank Islamic
Orta Doğu	Qatar Islamic Bank
Avrupa	KT Bank

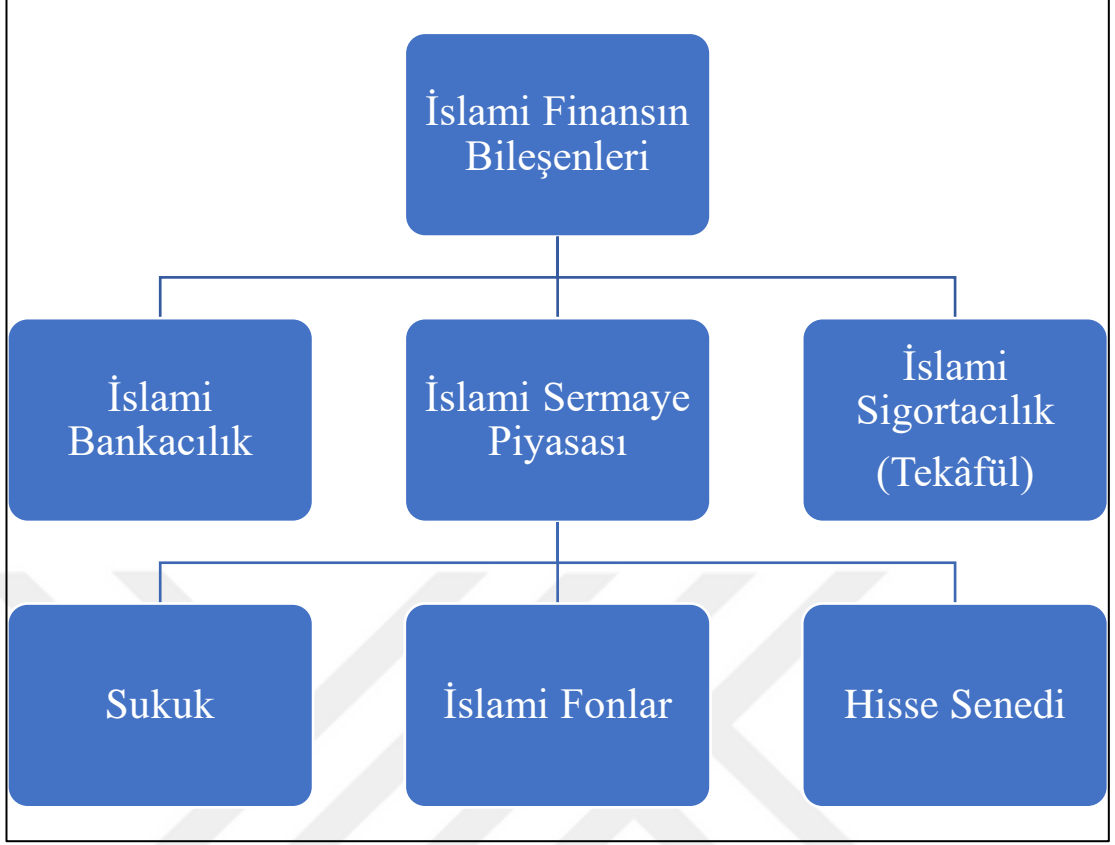
Kaynak: GFMAĞ (2018) verilerinden yararlanarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Maybank Islamic, en iyi İslami finans kurumu ve en iyi Sukuk bankası olma unvanını taşıması ile birlikte mensubu olduğu Asya bölgesinin en iyi İslami finans kurumu da olmuştur. İslami finans alanında çok güçlü ülkelerin bulunduğu Orta Doğu bölgesinde en iyi olarak Qatar Islamic Bank belirlenmiştir. Avrupa bölgesinde KT Bank ve son olarak da Afrika bölgesinde de Al Baraka Banking Group 2017 yılının en iyi İslami finansal kurumları olarak belirlenmiştir.

1.2.5. İslami Finansın Bileşenleri

İslami finans kavramı veya faaliyetleri gerek dünyada gerekse de ülkemizde genellikle bankacılık faaliyetleri olarak düşünülmektedir. Öyle ki İslami finans kavramı yerine çoğu zaman İslami bankacılık terimi de kullanılmaktadır. Ancak uygulama aşamasında İslami finans kapsam olarak sadece bankacılık faaliyetleri ile

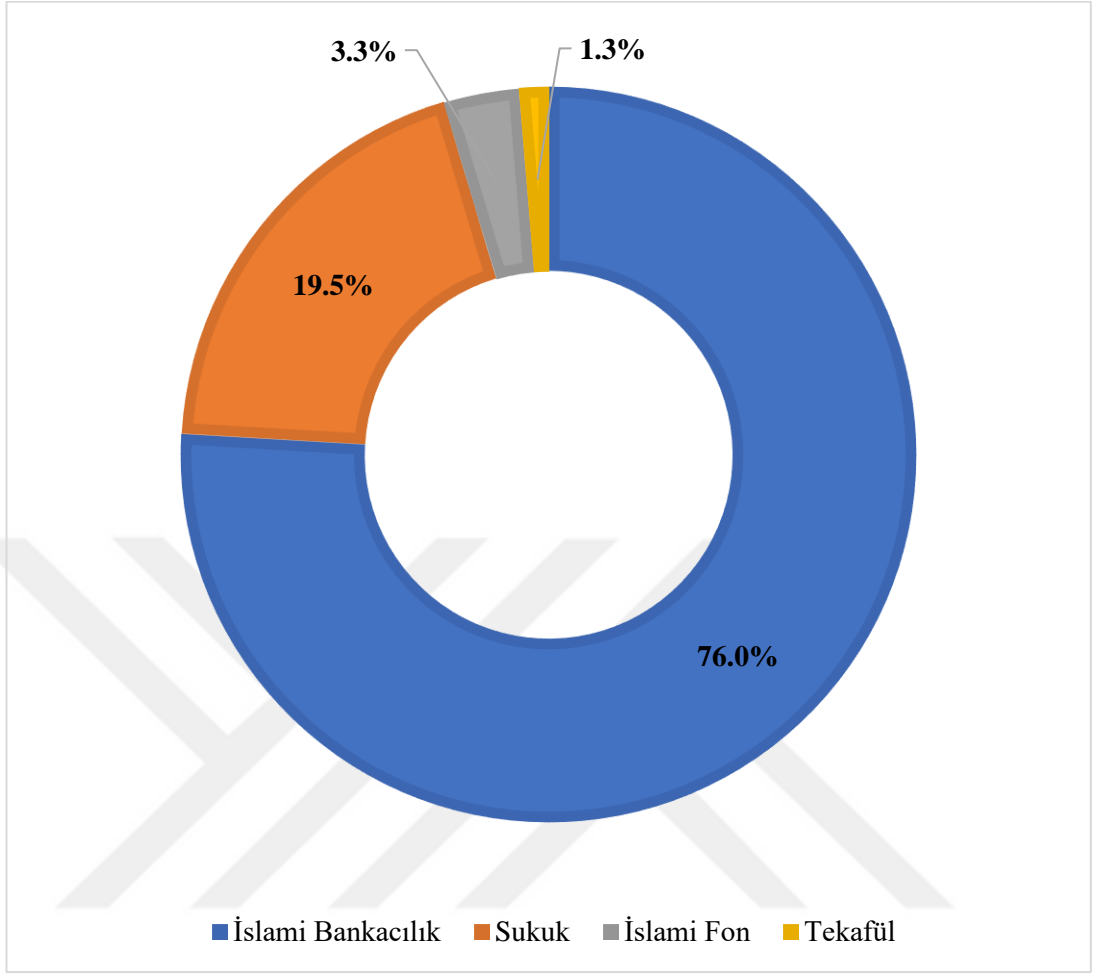
sınırlı kalmamaktadır. Bankacılık faaliyetleri, İslami finansın önemli bir kısmını temsil etmekle birlikte tek başına Müslüman kişi veya kurumların finansal ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamamakta, bir finans sektörü olarak faaliyet ve hizmet bakımından eksik kalabilmektedir. Bu bakımdan İslami finans, sadece bir faaliyet alanı ile sınırlı tutulamamaktadır. Daha açıklayıcı bir şekilde söylenecek olunursa, İslami finans sadece temel düzeyde fon arz ve fon talebinin faizsiz bir ortamda karşı karşıya gelmesi ile sınırlı olmamaktadır. İslami finansın, bir alternatif olmakla beraber Konvansiyonel finans sisteminden tamamen bağımsız ve farklı bir sistem olmadığı, birbirlerinden faiz konusunda sert ayrıştığı çalışma kapsamında daha önce söylenmiştir. Keza Konvansiyonel finans piyasalarında uygulanan işlemler, herhangi bir dini, etnik veya bir başka niteleme ile sunulan işlemler değil bizatihi insanların ihtiyaç duymuş olduğu işlemlerin sunulmasıdır. Dolayısıyla Konvansiyonel finans sisteminde uygulanan faaliyet ve işlemlerin İslam dininin yasaklamış olduğu unsurların çıkarılması yönünde regüle edilerek İslami finans sektöründe uygulanması önünde bir engel bulunmamaktadır. Bu bakımdan birçok alanda işlem yapma ve hizmet sunma noktasında İslami finansın hem yetkisi hem de kabiliyeti bulunmaktadır. Buna istinaden İslami finans kapsamında bankacılık işlemlerinin yanı sıra sigortacılık ve sermaye piyasası işlemlerine yönelik hizmetler de sunulmaktadır (bk. Şekil 1.4).

Şekil 1.4: Küresel İslami Finans Sisteminin Sektörel Bileşenleri

Kaynak: Çalışmanın yazarı tarafından hazırlanmıştır.

Beklenti ve ihtiyaçtan doğan finansal faaliyetlerin her anlamda gelen talepleri karşılayabilmektedir. İslami finansal faaliyet ve işlemlerde de İslami öğretilere ve kriterlere uygun olarak her tür finansal işlem yapılabilmektedir. Çalışma kapsamında yapılan araştırmalar neticesinde İslami finansın bankacılık, sermaye piyasası ve sigortacılık alanlarında faaliyetleri kapsadığı Şekil 1.4 üzerinde gösterilmektedir. Ayrıca geniş kapsamlı olan İslami Sermaye Piyasasının (İSP) bünyesinde Sukuk, İslami Yatırım Fonları ve Hisse Senendi işlemlerini barındırdığı görülmektedir. Aşağıdaki kısımlarda bir bütün olarak İslami Finansı oluşturan bu bileşenler detaylı olarak açıklanacaktır. Ancak daha öncesinde Küresel İFHS varlıkları arasında yer aldıkları payların ele alınması konuyu daha anlaşılır kılacaktır (Şekil 1.5).

Şekil 1.5: 2017 Yılı İtibarıyla Küresel İslami Finans Sisteminin Sektörel Bileşenleri (%)

Kaynak: IFSB Stability Report 2018 verileri kullanılarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1.5 üzerinde görüldüğü gibi, İslami Bankacılık almış olduğu %76.0 pay ile İslami finansın lokomotif konumunda bulunmaktadır. Bu durum, İslami finansın tarihsel sürecine paralel gitmesi ve fon arz ve talebinin en net ve hızlı karşılığasından kaynaklanmaktadır. İslami Bankacılıktan sonra Küresel İFHS pastasının ikinci büyük payını, İslami Sermaye Piyasasının alt segmenti olan Sukuk almıştır. Üçüncü sırada almış olduğu %3.3'lük pay ile İslami Fonlar bulunmaktadır. Bu durumda İSP, Küresel İFHS içerisinde bankacılık sektörüne nispeten daha küçük olmakla birlikte ciddi bir yer edindiği görülmektedir. Son olarak Tekafül, %1.3 gibi bir pay ile Küresel İFHS içerisinde yer edinmiştir. Rakamlarla açıklanan bu Küresel İFHS bileşenleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

1.2.5.1. İslami Bankacılık

İslami bankacılık, İslami finans sektörünün modern döneminde ortaya çıkan ve kurumsallaşan alt sektörüdür. Literatürde yaygın olarak İslami Bankacılık (Islamic Banking) ve Faizsiz Bankacılık (Free-Interest Banking) olarak kullanılmaktadır. Günümüzde İslami bankacılık, yaklaşık %76.0 pay ile Küresel İFHS varlıkları arasında en yüksek paya sahip olma özelliği taşımakta ve Küresel İFHS'nin lokomotifi konumunda bulunmaktadır. Bir anlamda da İslami finansın temelini atıldığı alandır. Fon talep ve arzının en net kesiştiği alanlar olmakta ve yatırımların finansmanında ve fonların âtil kalmasını önleme noktasında önemli rol oynamaktadır. Basit anlamda İslami bankacılık, günümüz Modern İslami finans ihtiyacının sebeplerinin karşılığı olarak gösterilebilecek bir bileşenidir. Neden İslami finans sorusunun cevabını vermektedir. Bugün İslami bankalar, dünya çapında yayılan İslami finans kurumlarının büyük çoğunluğunu temsil etmektedir. İslami bankacılığın ortaya çıkışı, İslami bir ekonomik sistemin geliştirilmesi için ilgi uyandırmanın ve tüm dünyadaki Müslümanların İslam Hukuku ilkelerine uygun ürün ve yatırım biçimlerine olan artan talebin bir sonucudur. İslami bankaların öncü rolü, İslami finansın büyümesinde katalizör olmuş ve bir bütün olarak İFHS'nin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

1.2.5.2. İslami Sermaye Piyasası

İslami finans sektöründe bankacılık faaliyetlerinin yanı sıra sermaye piyasası faaliyet ve işlemleri de gerçekleşmektedir. İslami Sermaye Piyasası, İslam Hukuku tarafından yasaklanan şeylere dâhil olmayan, faaliyetlerinde İslam Hukuku ilkelerini uygulayan sermaye piyasası olarak tanımlanabilir (Ardiansyah ve Qoyum, 2012). Daha önce de bahsedildiği üzere İslami finansın herhangi bir işlem ve faaliyet alanı ile sınırlı tutulamamakta, İslami öğretilere uygun bir şekilde finans piyasası işlemlerinin tümünden yararlanma ve bunları uygulama imkânı bulunmaktadır. Bilhassa “sermaye” özelinde bakıldığında; sermayenin işletilmesinde herhangi bir kısıtlama bulunmamakta, aksine sermayenin işletilmesi ve ticaretin övülmesi yönünden bir anlamda teşvik edilmektedir. Bu bakımdan, İslami Finansal Kurumlar aracılığıyla, İslam Hukukuna ve İslami öğretilere uygun sermaye piyasası işlem ve faaliyetlerinde bulunmaktadır.

Ekonomideki tasarruf sahiplerinin elindeki tasarrufların kanalize edilmesi, tasarruf açığı bulunanlara yani fon talebinde bulunanlara tahsis edilmesi ekonomik

başarının sağlanmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu fon arz ve taleplerini karşı karşıya getiren finans piyasalarıdır. Bu noktada finans piyasalarının etkin ve verimli çalışabilmesi önem arz etmektedir. Finansal varlıkların ve araçların kapsamındaki artışın, fonların harekete geçirilmesindeki verimliliği artıracağına inanılmaktadır (Obaidullah, 2005). İslami finans piyasalarında mevcut veya potansiyel fon arz ve taleplerinin karşılanması sadece ve doğrudan İslami Bankacılıkla etkin ve verimli bir şekilde yerine getirilmesi mümkün olmamaktadır. Daha doğru bir ifadeyle İslami finansa dâhil veya olacak fonların etkin ve verimli değerlendirilmesi için çeşitlilik ve alternatif araçların bulunması gerekmektedir. Bu bakımdan İslami sermaye piyasaları, fonların en verimli şekilde dağılımı ve bu fonlardan optimum düzeyde faydalanılması amacını taşımaktadır (Obaidullah, 2005). Bunun yanında İslami Bankacılık faaliyetlerine de önemli destek sağlayacak bir piyasa olmaktadır. Özellikle Malezya, Kuveyt, Sudan ve İran gibi ülkelerde yerleşik bankalar, likidite yönetimi, yüksek getiri elde etme ve riski yönetebilme amacıyla İslami sermaye piyasası araçlarını kullanmaktadırlar (Tok, 2009). Bu açıdan bakıldığında gerek fon ve arz talep edenlerin gerekse fon arz ve talep edenlere aracı olan kuruluşların İSP' ye yönelik ihtiyaçlarının kendine özgü sebepleri bulunmaktadır. Tüm bunların temel sebeplerine bakıldığında ise "likidite eksikliği, portfolyo ve risk yönetimi araçları eksikliği ve türev enstrümanlarının yokluğu" olmuştur (Şağbaşıua, 2015).

İslami finansa ve onun araçlarına olan ihtiyaç geniş bir tarihsel süreç içerisinde çok eskilere gidebilmekte iken İSP'nin gelişimi yaklaşık 30 yıllık bir tarihe sahiptir. 1980'li ve 1990'lı yıllarda İslami finans kuruluşlarının varlık portföyleri, çeşitlilik açısından oldukça sınırlı olmakla beraber 1990'ların sonlarına gelindiğinde, piyasa aktörlerinin teşviki ile yeni enstrümanların oluşturulması sağlanmaya çalışılmıştır (Şağbaşıua, 2015).Gelinen noktada İslami Finansın gerek uygulayıcı ve düzenleyici kurumları gerekse de İslami finans mühendislerinin çalışmaları neticesinde İSP; İslami Hisse Senetleri, İslami Tahviller ve İslami Yatırımlar olarak geliştirilmiştir.

1.2.5.2.1. İslami Tahvil (Sukuk)

Sukuk, sektörün hızlı büyüyen bir segmenti olarak İslami bankacılıktan sonra İslami finans sektörünün ikinci en büyük varlık sınıfını temsil etmektedir. İSP bağlamında Sukuk, varlık bazlı sermaye piyasası menkul kıymetleri olarak değerlendirilmektedir (Jobst vd., 2008). Bir varlığın menkul kıymet şeklinde

değerlendirilerek; ihraççısına finansman imkânı yatırımcısına ise bundan gelir elde etme imkânı sağlanmaktadır. Sukuk, İslami finansal işlemlerin reel bir varlığa dayalı olma ilkesini en net taşıyan işlemlerden biri olmaktadır.

Sukuk, literatürde yaygın olarak “İslami Tahvil” olarak adlandırılmaktadır (McMillen, 2006). Bir borçlanma aracının yanında bir yatırım aracı olarak da talep edilen ve geleneksel finans piyasalarında işlem gören tahviller, İslami hassasiyetleri olanlar için caydırıcı unsurlar içerebilmektedir. Müslüman kişi ve kurumlar açısından gerek borçlanma gerekse yatırım kararı aşamasında alkole veya şans oyunları gibi kumar içerikli sektörlerde yatırım yapan veya yatırımlarında faizsizliği ve İslami kriterleri esas almayan şirketlere münasebette bulunmak sakıncalı gelebilmektedir. Bu şekilde haram sayılan faaliyetlere açık şirketlerden ziyade İslami esaslara uygun hareket eden şirketlere yatırım talebi Sukukun geliştirilmesinin temel altyapısını oluşturmaktadır.

Sukuk, diğer İslami finans faaliyet ve işlemlerinde olduğu gibi zorunlu ihtiyaçlara dayalı olarak gelişmekle birlikte ayrıca İslami finansın ve aktörlerinin de gelişmesi bakımından da gelişimini sağlamıştır. Sukukun aşağıda açıklanan faydaları durumu daha anlaşılır kılmaktadır (Usmani T. Muhammad, 2007):

- Sukuk, büyük işletmeleri finanse etmenin en iyi yollarından biridir.
- Sukuk, tüm yatırımcıların işletmeden kaynaklanan gerçek kardan eşit paylara sahip olmalarını sağladıkları için, servetin eşit dağıtımı için bir araçtır.
- Sukuk, bankalar ve İslami finans kurumları için likidite yönetmekte başarılı bir kanal sağlar. Bu kurumlar likidite fazlasının olduğu durumda gerektiğinde Sukuk satın alabilirler veya likiditeye ihtiyaç duyduklarında, Sukuk ihraç ederek ikincil piyasada satabilirler.

1.2.5.2.2. İslami Yatırım Fonları

Küresel İFHS içerisinde ve İSP'nin önem arz eden bir diğer segmenti İslami Yatırım Fonlarıdır. İslami Yatırım Fonları, yatırımcıların İslam Hukukuna sıkı sıkıya bağlı olarak helal kazanç sağlamak amacıyla tasarruflarını bir havuzda değerlendirmeleridir (Usmani T. Maulana, 2007). Fonun yönetimi tarafından, İslami usullere göre yatırımlar yapılır. Yatırımlar fona dâhil olanlardan alınan paylar üzerinden yapılır. Getirileri de yine bu paylar üzerinden pay sahiplerine aktarılır. Bu

bakımdan hem atıl tasarrufların değerlendirilmesi hem de likiditenin arttırılmasını sağlamaktadır.

İslami Yatırım Fonları, İSP segmenti olarak çok eski bir geçmişe sahip değildir. İSP' nin geliştiği 1990'lı yıllarda gelişmeye ve uygulanmaya başlamıştır. İlk İslami hisse senedi yatırım fonu 1993 yılında Malezya' da oluşturulmuştur (Tok, 2009). Günümüzde ise ciddi bir konuma sahip olmakta ve 2018 yılı itibari ile Küresel İFHS içerisinde yaklaşık %3.3'lük bir hacme sahip bulunmaktadır (bkz. Şekil 1.5).

1.2.5.2.3. İslami Hisse Senetleri

İslami hisse senetleri, İslam Hukukuna ve öğretilerine göre uygun alanlarda faaliyet gösteren ve buna uygun olarak belirlenen kriterleri sağlayan şirketlere ait hisse senetlerini ifade etmektedir. Hisse senedine yatırım yapmanın İslam dini tarafından açıkça yasaklanmamasının yanında İslam dininin ve mensuplarının yatırım faaliyetlerinin muhteviyatı konusunda hassas olması, yatırım yapılacak hisse senetlerinde çeşitli unsurlara karşı dikkat edilmesini gerektirmektedir. Bu bakımdan kompleks bir yapıya sahip olan hisse senetlerine İslami hassasiyete sahip kişi ve kurumlar tarafından yatırım yapılması hususunda İslami açıdan uygunluğunu belirleyen çeşitli İslami kriterlere uygun olması gerekmektedir. Bir hisse senedinin İslami kriterlere uygun olması için ise özellikle faaliyet konusu esas alınmakta olup, aşağıdaki faaliyet konularıyla iştigal eden şirketlerin hisse senetleri hariç tutulmaktadır (Tok, 2009):

- Faiz esaslı faaliyette bulunan finansal şirketler,
- Kumar, şans oyunları vb. eğlence sektörü ile ilgili faaliyetler,
- Alkollü içecek, domuz eti vb. ürünlerin üretimi ve satışı,
- Belirsizlik unsuru olan faaliyetler,
- Silah ve savunma sanayi ile ilgili faaliyetler.

Şunu söylemek gerekmektedir ki kavram olarak İslami Hisse Senedi tabiri çok doğru bir tabir olmamaktadır. Bir hisse senedine İslami nitelendirmesinin yapılması o hisse senedinin tümüyle İslami bir amaç doğrultusunda arz edilmesini ve arz edenin de yine tümüyle İslami faaliyetlerle meşgul olması anlamına gelmektedir. Oysaki hiçbir İslami amacı ve hassasiyeti olmayan bir kuruluş tarafından ihraç edilecek bir hisse senedi için, yukarıda bahsedilen hususlarla birlikte genel olarak İslami öğretilere

ters düşmeyecek unsurları barındırması, İslami açıdan yatırım yapılabilir hisseler arasında olabilmektedir. Bu bakımdan İslami hassasiyetleri olanlar için yatırım yapılabilir hisse senetlerini temsil etmektedir. Keza bu durum İslami tahvil ve İslami Yatırım Fonları için de geçerli olmaktadır.

1.2.5.3. Tekâfül

İslami Sermaye Piyasası işlemlerinin sigorta tarafını temsil eden segmenti Tekafüldür. Tekafül, risklerin ortak ve gönüllü olarak katılımcı grubu tarafından paylaşıldığı, karşılıklı iş birliği ve bağış ilkesine dayanan bir İslami sigorta sistemidir (Redzuan vd., 2009).

Tekafül açısından dikkat edilmesi gereken husus, risklerin katılımcı grubu tarafından karşılıklı iş birliği ile ve bağış ilkesi ile yapıyor olmasıdır. Bu durum İslami hassasiyetleri olmayan kişi ve kurumlarında desteğini ve katılımını sağlayacak bir durum olmaktadır. İslami bir sigorta sisteminin kurulmasının nedenlerinden biri de İslam Hukukunun geleneksel sigorta şirketlerinin uyguladığı sigortaları uygun bulmamasıdır (Wahab vd., 2007). Gerek konvansiyonel sigorta şirketlerinin faaliyet alanlarının İslami kriterlere uygun olmaması gerekse konvansiyonel sigorta mantığında kişi ve kurumların tekil bir şekilde zarara karşı korunması, İslam hukukunca uygun görülmemesinin nedenleri arasında görülmektedir. Ayrıca İslami finans açısında maddi kaygılar da güdülerek böyle bir boşluğun doldurulması da bir başka neden olarak açıklanabilmektedir. Bu bakımdan Tekafül kavramı ilk olarak 1979 yılında Sudan'da tanıtılmış, daha sonra Suudi Arabistan'da uygulanmaya başlanmış ve günümüzde birçok ülkede faaliyetlerini sürdürmektedir (Redzuan vd., 2009; Wahab vd., 2007). Diğer İslami finans işlem ve araçlarında olduğu gibi Tekafül de Müslümanlar dışında Müslüman olmayanların da dâhil olabileceği bir yapıya sahiptir. Bunun yanında katılımcı iş birliği ve bağış ilkesi ile nispeten etik bir yapıya sahip olmasıyla beraber gelecekte faaliyet ve işlem hacmi bakımından küresel ölçekte önemli bir konuma ulaşma potansiyeli taşımaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE İSLAMİ FİNANS

Bu bölümde Türkiye’de İslami finans alanında geçirdiği tarihsel süreçler ele alınmıştır. Daha sonra Türkiye’de İslami finansın temsil kabiliyeti yüksek olan Katılım Bankacılığı açıklanmıştır. Katılım Bankacılığının Türkiye ekonomisine olası katkıları ve finansal faaliyetleri ele alınmıştır. Son olarak Katılım Bankacılığının sektörel görünümü hakkında detaylı bilgiler paylaşılmıştır.

2.1 Türkiye ‘de İslami Finansın Tarihi

İslami finansa dünya genelinde gösterilen ilgi ve alakanın yüksek Müslüman nüfusa ve İslami geçmişe sahip olan Türkiye’de mevcut olduğu görülmektedir. Esasen, coğrafi olarak bakıldığında günümüz Türkiye sınırlarında, Türkiye Cumhuriyetinden önce hüküm süren Osmanlı Devleti dönemlerinde, İslam Hukukuna uygun geleneklerle yönetilmesinden dolayı klasik İslami finansal faaliyetler gerçekleşmekteydi. Ancak modern İslami finansın Türkiye tecrübeleri, dünyada Modern İslami finansın gelişimine paralel olarak gelişmiştir. Türkiye’nin bugünkü ismiyle katılım bankacılığı olarak ifade edilen bankacılık modeli ile tanışması, kapalı ekonomiden dışa açık piyasa ekonomisine geçişin yaşandığı 1980’li yıllarda, uluslararası piyasalara uyum sağlama sürecinde olmuştur (Akın ve Ece, 2010; Özcan ve Hazıroğlu, 2000).

Günümüzde İslami finans noktasında ciddi hamleleri olan ve Küresel İslami finansın önemli bir aktörü olan Türkiye’nin modern anlamda İslami finans tecrübeleri yakın bir geçmişte başlamıştır. İslami finansın temel ilkelerine hassasiyet gösteren ilk yapılanma olarak, 1975 yılında kar ortaklığı prensibine dayanan bir modeli barındırması ile Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) gösterilmektedir (Ersin, 2018). DESİYAB, 27.11.1975 tarihli 15425 sayılı Resmî Gazetenin 13 Karar Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamesi (KHK) olan “Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası Kuruluşuna Dair Kanun Hükmünde Kararname” ile kurulmuştur. KHK’nin 3.maddesinde DESİYAB’ın amacı şöyle açıklanmıştır: *“Banka'nın gayesi: Türkiye'nin süratle ve yurt sathına yaygın sanayileşmesidir. Bu maksatla yurt içinde, bilhassa yurt dışında çalışmış ve çalışanların tasarruflarını; a) Ekonomik bir güç halinde birleştirerek kârlılık ve verimlilik anlayışı içinde değerlendirmek, b) Kalkınma*

planlarının temel ilkelerine uygun ve yurt sathına yaygın teşebbüslere, özellikle sınaî yatırımlara yönelmektir.” Görüldüğü üzere kanuni yetki ile kurulan DESİYAB, hiçbir İslami amaç taşımamakta, yurt içi ve yurtdışı atıl fonların yurt genelinde sanayileşme hamlelerine aktarılması amacını taşımaktadır. Uygulamada DESİYAB, kar ortaklığı prensibinden yola çıkarak birçok şirkete iştirak etmiştir (Ersin, 2015). Tüm bunlarla beraber DESİYAB’ı kar ortaklığı modeli yanında faiz ile çalıştığı için tümüyle faizsiz bir kuruluş olarak söylemek mümkün değildir (Ersin, 2015). Yine de kar ortaklığı yöntemi ile faizsiz bir finansman ve yatırım aracı olarak Türkiye’nin İslami finans tarihinde yer almaktadır.

DESİYAB, Türkiye İslami finans tarihinde tam anlamı ile İslami finansal kuruluş olarak yer almamakla beraber Türkiye’nin ileriki İslami finansal gelişmeler sürecinde önemli bir rol oynamıştır. İlk kuruluş yapısı itibarıyla DESİYAB, 1983’te görücüye çıkan Özel Finans Kuruluşları (ÖFK) için bir model oluşturmuştur (Kalaycı, 2013). Türkiye’nin tam anlamıyla İslami finans noktasında yaşamış olduğu ilk gelişme, 16.12.1983 gün ve 83/7506 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile “Özel Finans Kurumu” adı faizsiz kurumların kurulmasına verilen izin olmuştur. Kamunun sağlamış olduğu yasal dayanak 1985 yılında meyvesini vermiş, bu yılda Türk bankacılık sektöründe faizsiz hizmet veren ilk kurumlar olarak Faisal Finans ve Al Baraka Türk kurulmuştur. Bunları takiben 1989 yılında Kuveyt Türk Evkaf, 1991 yılında Anadolu Finans Kurumu, 1995 yılında İhlas Finans ve 1996’da Asya Özel Finans kurumları Türk finans sektörünün faizsiz esasla çalışan kesiminde yer almışlardır. Ayrıca 1995 yılında bu kurumlar arasında iş birliği ve düzenin sağlanması için Özel Finans Kurumları Birliği kurulmuştur (TKBB, 2018a)

Toplumun önemli bir kesiminde ihtiyaç duyulan ve bu ihtiyaçtan ötürü talep gören ÖFK’ler, Türkiye’nin İslami finans anlamında ilk tecrübelerinin getirdiği avantajlarının yanında dezavantajlarından da nasiplenmiştir. 1980’lerin küreselleşme ve liberalleşme eğilimi ile pozitif ilgi ve ortam ile karşılaşan bu kurumlar 1990’lı yıllarda gerek ülkenin iç siyasi iklimi gerekse anlamsal ve kavramsal boyutları ve hukuki pozisyonları nedeni ile ciddi sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu kurumların bir kanunla değil de kararname ve tebliğlerle regüle edilmesi hukuk tekniği ve uygulaması açısından sorunlu görülmüştür (Aytaç, 1986). Bu hukuki eksikliğin yanında bir de anlamsal ve kavramsal açıdan da çeşitli sıkıntılar yaşamıştır. Özel Finans Kurumu adı

altında Türkiye’de faaliyette bulunan bu kurumlar, ulusal ve uluslararası finans piyasalarında tanınabilirlik, kimlik vb. konularda çeşitli sorunlar yaşamıştır (Uyan, 2005). Bu durum gerek içeride gerekse de dışarıda kurumsallaşma ve kredibilitesini olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca ülkenin iç siyaseti bakımından dini ve sosyo-politik tartışmaların da konusu olan ÖFK’ler için kamu müdahalesi gelmiş, 19 Aralık 1999 tarihli ve 23911 sayılı “Bankalar Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” ile 4491 numaralı Bankalar Kanunu’na tabi olmuştur. Bu gelişme, ÖFK’ler adına çok radikal bir değişimi getirmemekle birlikte faaliyet ve kapsamlarında netlik kazanmalarını sağlamıştır. Ancak ÖFK’ler için en kapsamlı ve radikal değişim 2005 yılında gerçekleşmiş, bu kurumların 19.10.2005 kabul tarihli 5411 sayılı Bankacılık Kanununa tabi tutulması hüküm altına alınmıştır. İlgili kanunun Geçici 3. Maddesinde; *“Halen faaliyette bulunan özel finans kurumları, bir yıl içerisinde ticaret unvanlarını katılım bankası ibaresini de kapsayacak şekilde değiştirmek ve mevcut durumlarını Kanunun finansal raporlamayla ilgili hükümlerine intibak ettirmek zorundadır. Özel Finans Kurumları Birliği Türkiye Katılım Bankaları Birliği olarak addolunur ve bu Kanunun hükümlerine tâbi olup, üç ay içinde durumunu bu Kanun hükümlerine uygun hale getirir.”* hükümlerince ÖFK’lerin taşıdığı ticari unvan artık Türk finans kesiminde “Katılım Bankası” olarak değiştirilmiştir. Ayrıca kanun kapsamında Katılım Bankası (KB) tanımına da yer verilmiştir: *“Bu Kanuna göre özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini ifade eder.”*

2005 yılındaki bu gelişme ile Türkiye’nin İslami finans kesiminde önemli bir dönüm noktası olmuş, Türk finans kesiminde Yatırım ve Kalkınma Bankaları ile Mevduat Bankalarının yanına Katılım Bankası yerleşmiştir. Ayrıca 1995 yılında kurulan Özel Finans Kurumları Birliği de bu kanun kapsamında Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) olarak değiştirilmiştir.

Türkiye’nin İslami finans tarihinde yer edinen bir diğer önemli gelişme de İslami finans sektörünün bankacılık dışında önemli bir bileşeni olan Tekafül alt sektöründe olmuştur. İlk Tekafül şirketi 2009 yılında Neova ismi ile kurulmuştur (TKBB, 2018a). Bu şirket günümüzde İslami usullere uygun olarak sigortacılık hizmeti vermeye devam etmektedir. 2011 yılında ise İslami sermaye piyasasına yönelik bir adım atılmış, 1

Nisan 2010 tarihli ve 27539 sayılı Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemeyi takiben 2011 yılında Kuveyt Türk tarafından ilk özel kira sertifikası, 2012 yılında ise Hazine Müsteşarlığı tarafından ilk kamu kira sertifikası ihracı gerçekleştirilmiştir (bkz. Şekil 2.1). Yine bu yıllarda İslami finans adına yaşanan bir diğer gelişme de Borsa İstanbul (BİST) bünyesinde kurulan Katılım Endeksi olmuştur. Katılım Endeksi'nin başlangıç tarihi 31.12.2008 olup, 06.01.2011 tarihinden itibaren eşanlı verilerden fiyat ve getiri endeksleri olarak hesaplanmaya başlamıştır (Yıldız, 2015). Böylece İslami bankacılık ve İslami sigorta uygulamalarının yanında İslami Sermaye Piyasası işlemlerinde çeşitlik sağlanmış, hem Türkiye'nin küresel İslami finansa rekabet gücü ve rolü artmış hem de yurt içi hane halkları ve kurumlar için finansal çeşitlilik ortamı sağlanmıştır.

Bu gelişmelerin yanında bankacılık sektöründe önemli gelişmeler ve atılımlar yaşanmaya devam etmiştir. Ziraat Katılım Bankası A.Ş.; Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun (BDDK) 15.10.2014 tarih ve 29146 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 10.10.2014 tarih ve 6046 sayılı izniyle kurulmuş, BDDK'nin 14.05.2015 tarih ve 29355 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 12.05.2015 tarih, 6302 sayılı kararı ile faaliyet izni almıştır (Ziraat Katılım, 03/12/2018). Bu bakımdan Ziraat Katılım Bankası, Türk finans sektöründe ilk kamu katılım bankası unvanı almıştır. Buna müteakip Vakıf Katılım Bankası A.Ş.; Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun 03.03.2015 tarih ve 29284 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan, 27.02.2015 tarih 6205 sayılı kuruluş izniyle 25.06.2015 tarihinde bir anonim şirket olarak kurulmuş, 17.02.2016 tarihinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'ndan faaliyet izni almıştır (Vakıf Katılım,03/12/2018). Böylece iki kamu bankasının katılım bankacılığı sektöründe yer almasıyla Türkiye'de özel sektör kaynaklı katılım bankacılığına kamu desteği de sağlanmış ve İslami usul finans sisteminin güçlü ve sürdürülebilir bir şekilde büyümesi ve gelişmesinde önemli bir gelişme olmuştur. Ayrıntılarıyla açıklanmaya çalışılan Türkiye'nin İslami finansal geçmişi Şekil 2.1 üzerinde özet olarak açıklanmıştır.

1984	• Albaraka Türk Özel Finans Kurumu'na faaliyet izni verilmiştir.
1985	• Albaraka Türk Özel Finans Kurumu ve Faisal Finans Kurumu faaliyete başlamıştır.
1989	• Kuveyt Türk Özel Finans Kurumu kurulmuştur.
1991	• Anadolu Özel Finans Kurumu kurulmuştur.
1995	• İhlas Finans Kurumu kurulmuştur. • Özel Finans Kurumları Birliği Vakfı kurulmuştur.
1996	• Asya Özel Finans Kurumu kurulmuştur.
1999	• Özel Finans Kurumları 4389 sayılı Bankalar Kanunu kapsamına dahil edilmiştir.
2001	• İhlas Finans Kurumu'nun faaliyeti BDDK tarafından durdurulmuş ve bankacılık ruhsatı iptal edilmiştir. • Faisal Finans Kurumu, Family Finansa dönüşmüştür. • Özel Finans Kurumları Birliği kurulmuştur.
2009	• İlk Tekafül şirketi Neova kurulmuştur.
2010	• 1 Nisan 2010 tarihli ve 27539 sayılı Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ yürürlüğe girmiştir.
2011	• Kuveyt Türk ilk özel kira sertifikası ihracını gerçekleştirmiştir. • Borsa İstanbul'da faaliyet göstermek üzere Katılım Endeksi oluşturulmuştur.
2012	• Hazine Müsteşarlığı ilk kamu kira sertifikası ihracını gerçekleştirmiştir.
2013	• Katılım Emeklilik kurulmuştur.
2014	• Katılım Endeksine Dayalı Borsa Yatırım Fonu kurulmuştur.
2015	• Ziraat Katılım Bankası ilk kamu katılım bankası olarak kurulmuştur. • Bank Asya'nın yönetimi TMSF'ye devredilmiştir. • Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu bakanlık bünyesinde Faizsiz Finans Koordinasyon Kurulu kurulmuştur.
2016	• TMSF tarafından Bank Asya'nın faaliyet izni kaldırılmıştır. • Vakıf Katılım Bankası ikinci kamu katılım bankası olarak kurulmuştur. • Onuncu Kalkınma Planı İstanbul Finans Merkezi Programı kapsamında "Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finansın Geliştirilmesi" başlıklı bileşen eklenmiştir.
2017	• Türkiye Katılım Bankaları Birliği ile İslam Kalkınma Bankası arasında işbirliği anlaşması imzalanmıştır.
2018	• TKBB bünyesinde, "Merkezi Danışma Kurulu" kurulmuştur.

Şekil 2.1: Türkiye'nin İslami Finansal Dönüm Noktaları

Kaynak: TKBB verileri ve çeşitli araştırmalar sonucu çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Tüm bu sektör uygulamalarının yanında akademik çalışma ve yayınlar, yabancı lisandaki yayınların tercüme edilmesi, lisans ve lisansüstü eğitim programlarının açılması, ders içerikli kaynakların oluşturulması noktasında da ciddi çabalar harcanmış ve gelişmeler sağlanmıştır. Çeşitli kurumlar tarafından bu uygulamalara katkı sağlamak adına burs ve ödüller vermektedir. Bu çaba ve gelişmeler, İslami finansın pratik sektör uygulamalarının yanında akademik ve entelektüel gelişimine yönelik de katkı sağlamış, İslami usul finansal anlayışa anlam ve derinlik kazandırmıştır.

2.2 Katılım Bankacılığı

Katılım Bankacılığı, küresel İslami finans diye tabir edilen finans sektörünün yine İslami veya faizsiz bankacılık diye tabir edilen bileşenin Türkiye'deki karşılığını temsil etmektedir. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de gerek dini gerekse ideolojik-ahlaki gerekçelerle faize karşı hassasiyet taşıyan çevrelerin çoğunlukla faize dayalı konvansiyonel finans sistemi içerisinde faaliyette bulunamamaktadır. Bunun yanında Müslüman ve petrol zengini ülkeler ile komşu olması ve hem coğrafi hem de politik anlamda doğu-batı arasında köprü olması da Türkiye'nin Katılım Bankacılığı sektörü aracılığı ile küresel İslami finans sistemi içerisinde yer almasını teşvik edici nitelikte sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde gerek yurtiçi tasarrufların gerekse yurtdışı kaynakların Türkiye'de mevcut finans sektörüne aktarılamaması durumu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir ortamda tasarrufların ekonomik sisteme dahil edilememesinin doğuracağı olumsuz sonuçları olmaktadır. Bu olumsuz sonuçların yaşanması durumu sadece bir olasılık olarak var olmakla birlikte yaşanmama durumu da göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak yine de gerek yurtiçi tasarrufların atıl kalması gerekse yurtdışından gelmesi olası fon kaynaklarının gelmemesi ulusal ekonomi adına bir fırsat maliyeti oluşmaktadır. Dolayısıyla gerek faize karşı hassasiyet taşıyan çevreler için alternatif, gerekse Türkiye'nin finans sektörüne derinlik kazandırmak ve yurt dışı kaynaklı fon çekebilmek için tamamlayıcı bir sektör olarak Katılım Bankacılığı sektörü Türkiye finans sektörüne kazandırılmıştır.

Küresel ölçekte yaygın olarak İslami bankacılık olarak tabir edilen bankacılık sektörü kavramsal olarak geçmişte olduğu gibi günümüzde de tartışmalı bir noktada bulunmaktadır. Gerek bu sektörde faaliyette bulunurken tam anlamı ile İslami bir amaca hareket etmemeleri gerekse hiç İslam dini ile alakası olmayan kuruluşlarca bu

bankacılık faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi bu kavramsal tartışmanın temelini teşkil etmektedir. Ticari mantıkla bu şekilde hareket etmelerinde haklı oldukları saklı tutulmak kaydıyla herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Ancak sadece faizsiz çalışmakta olan veya faizsiz bankacılık çerçevesinde hizmet vermekte olan bankaların İslami banka diye tabir edilmesi açısından yeterlilik şartını sağlamamaktadır. Bu bakımdan çoğu zaman faizsiz bankacılık olarak da nitelendirilen bu bankacılık sektöründe hala günümüzde bu kavramsal tartışmada bir uzlaşmaya varılmamıştır. Bunun yanında Türkiye’de de geçmişte bu tartışmalar yaşanmış ve nihai olarak 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile Katılım Bankaları şeklinde tanımlanmıştır. Böylece Katılım Bankaları, kara ve zarara katılma ilişkisi bağlamında muhtevasına uygun olarak tanımlanarak bu kavramsal sorun aşılmış görünmektedir.

Katılım Bankaları, Türkiye finans sektörüne 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile kazandırılmış, yine aynı kanunda yer alan Kalkınma ve Yatırım Bankaları ve Mevduat Bankaları ile birlikte Türkiye’de bankacılık hizmetini vermeye haiz kılınmıştır. Bu üçlü genel bankacılık sektörü, çoğu noktada genel bankacılık sisteminin tamamlayıcıları, bazı noktalarda da birbirlerinin alternatifi olarak faaliyet göstermektedir. Bu bakımdan Katılım Bankacılığı, fon toplama ve kullandırma faaliyetlerinde faiz hassasiyeti olan kesimler açısından bu sistem içerisinde alternatif pozisyonda bulunmaktadır. Ayrıca gerek finansal derinliğin ve finansal enstrüman çeşitliliğinin sağlanması gerekse mali sistem dışındaki atıl fonların ve yurt dışı kaynaklı potansiyel fonların ulusal mali sisteme aktarılmasının sağlanması açısından sistemin tamamlayıcı bir unsuru olmaktadır.

5411 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanarak faaliyette bulunan Katılım Bankacılığına işlevsel olarak bakıldığında, adından da anlaşılacağı üzere bankacılık sektöründe faaliyet gösteren kurumları ifade etmektedir. TKBB (2018b) tarafından en net tanımıyla Katılım Bankacılığı; *“Faizsizlik prensiplerine göre çalışan, bu prensiplere uygun her türlü bankacılık faaliyetlerini gerçekleştiren, kâr ve zarara katılma esasına göre fon toplayıp ticaret, ortaklık ve finansal kiralama vb. yöntemleriyle fon kullandıran bir bankacılık modelidir.”* Pratik uygulama aşamasında Katılım bankaları, fon toplarken borçlu-alacaklı ilişkisinden öte ortaklık ilişkisi içerisinde kâra ve zarara katılma yöntemini kullanmaktadır. Öz kaynakları ve yabancı kaynaklarıyla beraber topladıkları fonlar aracılığıyla ticaret, ortaklık, kiralama vb.

esasına göre fon kullandırmaktadır. Katılım bankaları gerek fon toplarken gerekse fon kullandırırken faizsizliği temel almakta ayrıca İslami finans ilkelerine ve bu alanda geliştirilmiş küresel standartlara uymaktadır. Belirsizliğin ve spekülasyonun yasak olması, varlığa dayanan finansman olması, nakdi kredi kullandırılmasından ziyade banka tarafından satın alma yönünde finansman sağlanması başlıca dikkat edilen unsurlar olmaktadır.

Katılım Bankacılığının hem teorik altyapısında hem de pratik uygulamasında temel mantığı, faizsizlik prensibi ve ortaklık temelli faaliyet anlayışı olmaktadır. Faizi baz alarak taraflar arasında borçlu-alacaklı ilişki içerisinde yürütülen konvansiyonel bankalardan farklı olarak Katılım bankaları faizsiz bir ilişki temelinde emek-sermaye ortaklığı ilişkisi içerisinde hizmet vermektedir. Taraflardan birinin sermaye sağladığı bu ortamda diğer tarafın bu sermaye üzerinde beşerî sermayesi olan emeği ile çeşitli işlem ve faaliyette bulunmaktadır. Burada amaç kar maksimizasyonu gerçekleştirmek olmakla birlikte taraflar açısından önceden kararlaştırılmış bir getiri söz konusu olmamakta, sermayenin işletilmesi neticesinde sağlanan kardan pay alınmaktadır. Önceden belirlenmiş bir getiri olmadığı ve gerçekleşmek kaydıyla kar üzerinden pay verilmesi yönünden bakıldığında, bu karın gerçekleşmeme durumunda daha doğrusu ortaya bir zarar çıkması durumunda sermayedarın zarara da katlanması gerektiği görülmektedir. Bu şekilde yürütülen ilişkinin nihai olarak vardığı nokta ise kar-zarar ortaklığı olmaktadır. Bu şekilde yürütülen ilişkilerde İslam Hukuku ve İslami bankacılık prensipleri ve standartları çerçevesinde her türlü finansal faaliyetleri yerine getirme olanağına sahip konumda bulunmaktadırlar.

2.3. Katılım Bankacılığının Türkiye Ekonomisine Olası Katkıları

Katılım Bankacılığının, Türkiye finans ve bankacılık sektörü içerisinde hem alternatif hem de tamamlayıcı bir aktör olarak yer almaktadır. Kendine has fon toplama ve kullandırma yöntemleri ve finansman faaliyetlerini yerine getirirken dikkate almış olduğu prensipleri ile özgün bir bankacılık modeli sunmaktadır. Buna bağlı olarak da varlığı ile mevcut olduğu mali ve ekonomik sisteme çeşitli katkılar sağlayabilmektedir. Sağlayabileceği katkılara aşağıda ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Ancak belirtmek gerekmektedir ki bu katkılar potansiyel nitelikte olup Katılım Bankacılığının çalışma mantığına paralel olarak gerçekleşmesi muhtemel katkıları ifade etmektedir. Bu katkıların gerçekleşebilmesi için birçok unsurun bir arada olması gerekmektedir.

Atıl Fonların Mali Sisteme ve Reel Ekonomiye Kazandırılması:

Finansal piyasalar ekonomideki tasarruf sahiplerinin tasarruflarını ekonomik süreçlere katarak bu tasarrufların dinamik bir işleve sahip olmasını sağlamaktadır. Ancak faiz olgusu nedeni ile tasarruflarını konvansiyonel finans sistemine dâhil etmeyen çevrelerin bu tasarrufları verimsiz bir şekilde değerlendirilmektedir. Faizsiz finansman ile bu fonlar işlevsiz pozisyondan çekilerek ekonomik süreçlere aktarılmakta, reel ekonomiye kazandırılmaktadır.

Yurtdışı Kaynaklı Fonların Mali ve Ekonomik Sisteme Aktarılması

Türkiye, coğrafi konumu gereği Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelere komşu bir konumda bulunmaktadır. Bu komşuluğun boyutu sadece sınır komşuluğundan ibaret olmamakta; siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel vb. birçok açıdan etkileşimi de beraberinde getirmektedir. Küreselleşmenin getirdiği etki de hesaba katıldığında Türkiye'nin özellikle petrol zengini ve ticari karakteristiğiyle tanınan komşuları ile finans alanında da etkileşim ve erişim olanakları artmıştır. Türkiye açısından, Müslüman nüfusun yoğun olduğu bu ülkelerin özellikle faiz hassasiyeti nedeni ile konvansiyonel mali sisteme dahil olmayan ve yatırım arayışında olan fonların ulusal mali sistemi aktarılması cazip hale gelmiştir. Bu fonların Türkiye finans sektörüne aktarılması noktasında bu rolü üstlenebilme özelliklerine ve perspektifine Katılım Bankaları sahip bulunmaktadır. Bu durum sadece komşu ülkeler için geçerli olmamaktadır. İslami finans sistemi dünya genelinde ciddi bir pazar oluşturmuş ve buna bağlı olarak da bir faaliyet ağı oluşturmuştur. Böyle bir ortamda güçlü bir Katılım Bankacılığı sektörünün varlığı ve yatırım imkanlarının elverişliliği yine yabancı fon çekilmesinde önemli faktörler olmaktadır. Bunun yanında yine coğrafi konumu gereği Avrupa kıtasına da yakın konumda bulunması Türkiye'nin birçok alanda olduğu gibi finans alanında da köprü görevi görmesini sağlamaktadır. Türkiye'nin karma finans sistemine sahip olması da bu köprü görevi iddiasını ve başarısını desteklemektedir. Bu şekilde karma finans sisteminin mevcut olması ve doğu-batı arasında ölçülü konumda bulunması, ulusal finans sisteminde bir finansal derinlik yaratması vasıtasıyla Katılım finans sektörünün yanında konvansiyonel finans sektörüne de fon aktarımını sağlama potansiyelini arttırmaktadır. Nihai olarak, uygun ve elverişli bir yatırım ortamının mevcut olduğu varsayıldığı takdirde, Türkiye finans sektörüne yabancı sermayenin

aktarılması potansiyeli hususunda Katılım Bankacılığı bu potansiyeli arttırmakta ve yabancı sermayenin gelmemesi yönünde geçerli bir mazeret bırakmamaktadır.

Reel Sektörün Finanse Edilmesi:

Katılım Bankacılığında, finansman sağlama politikalarına uygun olarak fon, bir mala/hizmete dayandırılarak veya bir projeye dayandırılarak sağlanmaktadır. Bu şekilde sağlanan finansmanın reel sektörde bir karşılığı bulunmaktadır. Yeni bir girişim için veya mevcut girişiminin gelişimi için ihtiyaç duyulan mal veya hizmetin finansmanın nakdi kredi yerine mal/hizmet temini şeklinde sağlanması reel sektör unsurlarının doğrudan finanse edilmesi anlamını taşımaktadır. Reel sektör unsurlarının finanse edilmesinde nakdi kredi kullanılmasının aksine mal/hizmet temininin sağlanması paranın mobilizasyonundan ziyade doğrudan ihtiyaç duyulan varlığın hareket etmesine olanak sağlamaktadır. Bu şekilde, gerek bir mal veya hizmete ihtiyaç duyan reel sektör unsurlarına bunların temini sağlanarak finanse edilmesi gerekse bu mal veya hizmetinin üretimini sağlayan reel sektör unsurlarından alınması yoluyla reel sektörün finanse edilmesi çift yönlü sağlanmaktadır. Ayrıca proje odaklılığı ile Katılım Bankalarının üretim ve yatırım faaliyetlerinin finansmanında bu faaliyetlerin ortağı pozisyonunda finansman sağlanması da reel sektör finansmanında oldukça önemli bir etken olmaktadır.

İstihdamın Arttırılması:

Katılım Bankaları, bir hizmet sektörü unsuru olarak, hizmet verirken bünyesinde ciddi istihdam barındırmaktadır. Bu durum yeni kurulan bir hizmet sektörü kolunun doğal olarak bir istihdam ortamı oluşturmasının yanında yerleşik ve yükselen bir sektör kolu olarak da bu istihdam olanaklarının arttırılması anlamına gelmektedir. Kendi varlığı ve gelişiminin yaratacağı pozitif istihdam ortamının yanında reel ekonomik faaliyetleri finanse etme açısından da finansmanını sağladığı başarılı girişimler vasıtasıyla istihdam ortamı sağlama potansiyeline sahiptir.

Girişimci Kesimde Rekabetin Geliştirilmesi:

Sadece faizli bir bankacılık sisteminin mevcudiyetinde faiz kaygısı olan kesimler bu sisteme dâhil olamamaktadır. Dolayısıyla faize karşı tutum sergileyen girişimciler, ihtiyaç duydukları finansmanı sağlama noktasında sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu şekilde girişim ve projelerini finanse edemeyen bu girişimciler,

rakiplerine göre dezavantajlı konumda bulunmakta ve bu da onları rekabetten mahrum bırakmaktadır. Katılım Bankacılığı aracılığı ile bu dezavantaj ortadan kalkmakta, faiz kaygısı güdenler için faizsiz finansman sağlanması yoluyla girişimci kesimde rekabetin güçlendirilmesinin önü açılmaktadır.

Ekonomideki Kayıt Dışlığın Azaltılması:

Katılım Bankaları, sanayici ve tüccarın ihtiyaç duyduğu malın fatura karşılığı teminini sağlayarak finansman sağlamaktadır (TKBB, 2018b). Bu şekilde, ekonomik aktivitelerin kayıt altına alınması sağlanmaktadır.

Finansal Ürün Çeşitliliği ve Finansal Derinlik Sağlaması:

Katılım Bankacılığı ile birlikte İslami akitlere de dayalı olarak Türkiye finans sektöründe olmayan birçok finansal enstrüman ve metot Türkiye finans sektörüne kazandırılmıştır. Mudarebe, Müşareke, Sukuk, Tekafül, İcare bu finansman ürün ve metotlarından biridir. Bu şekilde Türkiye’de finansal derinliğin artırılmasına katkıda bulunmaktadır.

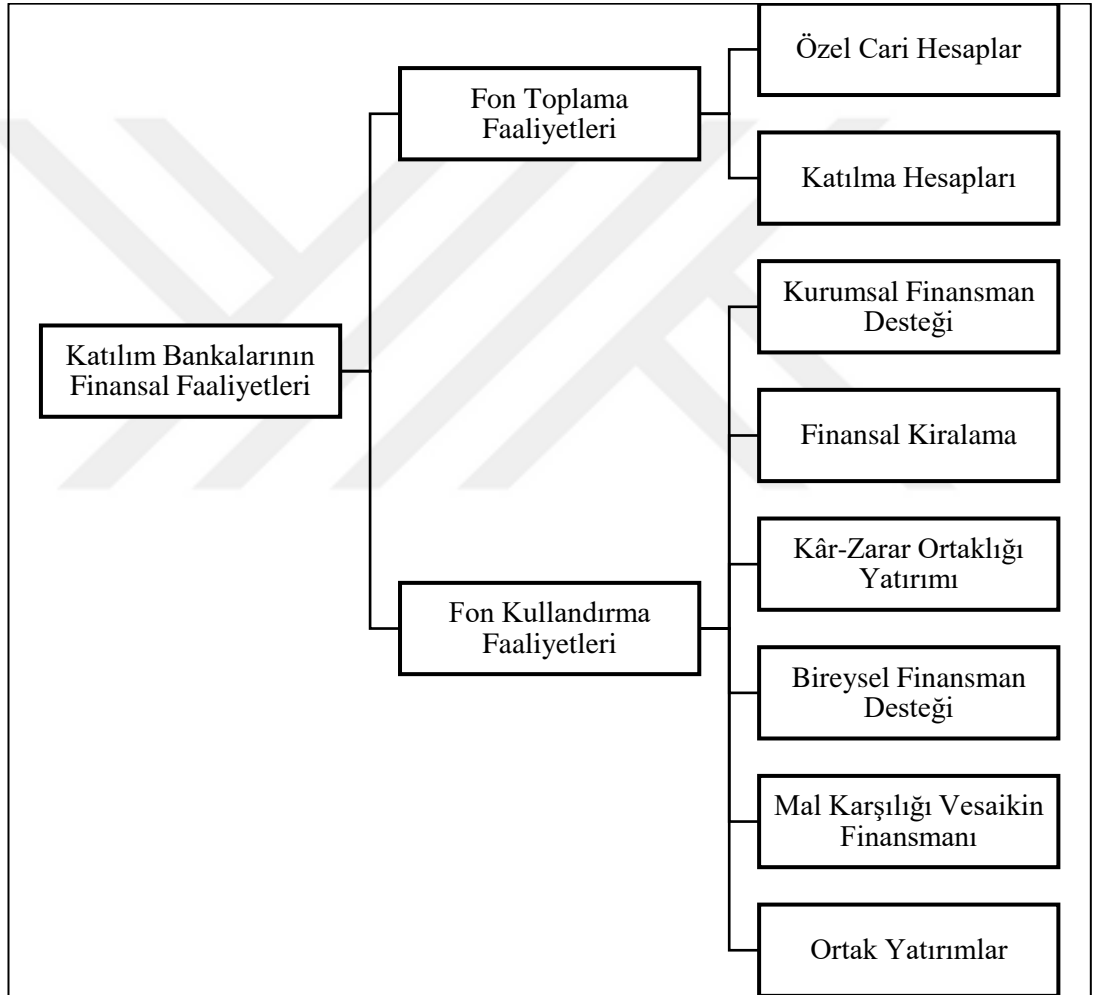
Ekonomik Büyümeye Katkısı:

Katılım Bankalarının ekonomik büyümeye katkısı, yukarıda açıklanan etkilerin neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Reel sektörü finanse eden, yerleşik atıl fonların ve yabancı kaynakların reel yatırımlara aktarılmasına aracılık eden Katılım Bankaları, doğrudan yatırım kapasitesine etkide bulunmaktadır. Ekonomide yatırım hacminin artmasını sağlayarak, üretilen mal ve hizmet değerini yani milli geliri yükseltmektedir (Tosun, 2000, s.105). Bu da ulusal bazda ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır.

2.4. Katılım Bankalarının Finansal Faaliyetleri

Katılım Bankaları, varlıklarını sürdürmek ve ticari usulde kar elde edebilmek için finansal faaliyetlerde bulunmaktadır. Ancak Katılım Bankaları, finansal faaliyetlerini İslami usullere uygun olarak gerçekleştirmek üzerine inşa edilmeleri, faaliyet ve işlemlerinde sınırsız veya ölçsüz hareket etme olanağı tanımamaktadır. Özellikle İslami finans kaideleri ile uyum içinde hareket etmeleri gerekmektedir. İslami finans kaideleri ise İslami dininin finansal faaliyetlerde yerine getirilmesini öngördüğü ve bunlara asli kaynaklarında herkesçe görülür ve anlaşılır bir şekilde gösterdiği ölçülerin yanında İslami finans alanında düzenlenmiş olan küresel standartlara da uyması kredibilite açısından önem taşımaktadır. Bunların yanında

Türkiye’ye münhasır Katılım Bankaları özelinde bakıldığında ayrıca uyulması gereken unsurlar bulunmaktadır. Genel bankacılık sektöründe olduğu gibi Türkiye’de faaliyet gösteren Katılım Bankacılığı sektörü unsurlarının da faaliyette bulunurken belirlenmiş yasalara ve mevzuata uygun hareket etmeleri gerekmektedir. Bu bakımdan Türkiye’de Katılım Bankaları, faaliyet ve işlemlerini gerçekleştirirken kanunun vermiş olduğu yetkiye dayanmakta ve yine kanun ve diğer mevzuat organlarınca belirlenmiş olan sınırlar dahilinde kalmaktadır. Katılım bankalarının finansal faaliyetleri Şekil 2.2’de verilmiştir.

Şekil 2.2. Katılım Bankalarının Yürüttüğü Finansal Faaliyetler

Kaynak: Çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’de Katılım Bankaları, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile yetkilendirilmiş, bu kanun ve kanuna bağlı yönetmelikler ile fon toplama ve fon kullandırma faaliyetlerini yerine getirmektedir. Aşağıda Katılım Bankalarının fon toplama ve fon kullandırma faaliyetleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

2.4.1 Fon Toplama Faaliyetleri

Bir finansal kurum olarak Katılım Bankaları da faaliyet ve işlemlerini gerçekleştirmek ve karlılığını sağlamak için kendi öz kaynaklarının ve yabancı kaynaklarının yanında piyasadan da fon toplamaları gerekmektedir. Bu fon toplama faaliyetlerinin ise Türkiye’de güncel mevzuata uygun olması gerekmektedir.

Türkiye’de Katılım Bankalarına fon toplama yetkisi 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile verilmiş ve yine Katılım Bankalarının fon toplama faaliyetleri ilgili kanun hükümlerince belirlenmiştir. Buna göre Katılım Bankaları katılım fonu adı altında fon toplama faaliyetleri gerçekleştirmektedir. İlgili kanunda katılım fonu şöyle tanımlanmıştır: “Katılım bankaları nezdinde açtırılan gerçek ve tüzel kişilere ait özel cari hesap ve katılma hesaplarında yer alan parayı ifade eder.” Buna göre katılım fonları, Katılım Bankalarınca özel cari hesap ve katılma hesapları aracılığıyla toplanmaktadır.

2.4.1.1 Özel Cari Hesap

5411 sayılı Bankacılık Kanunu hükümlerince Özel Cari Hesap öyle açıklanmaktadır: “Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesapları ifade eder.”

Özel cari hesaplar bir anlamda kasa hesabı mantığı taşımaktadır. Gerçek ve tüzel kişilerin mevcut tasarruflarının bir getiri ile bağdaştırılmadan bu hesap içerisinde muhafaza edilmesini sağlamaktadır. Bu hesapta yer alan fonlar, sahibi tarafından istenildiği zaman geri çekilme özelliğine sahiptir. Uygulamada bu hesaplar adına hesap sahiplerinden ücret alınmamakla birlikte bazı ek özellikler ve uygulamalar konularak ücrete tabi kılınabilmektedir. Aynı zamanda Katılım Bankaları tarafından da hesap sahibine bu hesaba bağlı bir ödeme gerçekleştirilmemektedir.

2.4.1.2. Katılma Hesabı

5411 sayılı Bankacılık Kanunu hükümlerince Katılma Hesabı şöyle açıklanmaktadır: “Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesapları ifade eder.”

Özel cari hesaplardan farklı olarak katılma hesapları, yatırım ve gelir elde amacı veya fonlarının atıl kalmamasını isteyen gerçek ve tüzel kişilerin tercihine sunulan hesapları teşkil etmektedir. Ayrıca Katılım Bankalarının konvansiyonel bankalardan farkının ortaya çıktığı bu fon toplama hesabında, taraflar arasında borçlu-alacaklı ilişkisi bulunmamaktadır. Yani banka ve hesap sahibi birbirlerine karşı alacaklı veya borçlu sıfatı taşımamakta, katılma hesapları aracılığıyla girmiş oldukları bu ilişki kar-zarar ortaklığı etrafında gerçekleşmektedir. Buna istinaden taraflar arasında önceden belirlenmiş bir getiri oranı veya tutarı belirlenmemekte, hesap sahibi, katılmış olduğu fon ölçüsünde Katılım Bankası sağlamış olduğu karından pay almakta veya zarar etmiş ise zararına katılmaktadır. Uygulamada katılma hesapları, vade ve özelliklere göre çeşitlendirilmiş ve farklı bankalarda farklı katılma hesapları bulunmaktadır.

2.4.2. Fon Kullandırma Faaliyetleri

Katılım Bankaları, bir finans aktörü olarak, sahip olduğu kaynaklar ve yabancı kaynaklarının yanında ekonomik piyasada mevcut aktif ve atıl fonları toplamakta, bu fon ve kaynakları çeşitli finansal faaliyetler aracılığıyla değerlendirmektedir. Bu genel bankacılık sektörü için hâkim bir durum iken Katılım Bankacılığı sektörünce faaliyette bulunma ve bu fonları kullandırma noktasında çeşitli sınırlar ve ölçülerle genel bankacılık sektöründen ayrılmaktadır. Fon toplama faaliyetlerinde olduğu gibi fon kullandırma faaliyetlerinde de küresel İslami kıstaslarla birlikte Türkiye'deki güncel mevzuata uygun olması gerekmektedir.

Türkiye'de faaliyet gösteren Katılım Bankalarının fon toplama faaliyetleri, 01.11.2006 tarihli ve 26333 sayılı Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik hükümlerine tabi tutulmaktadır. Yönetmeliğin 19. Maddesi hükümlerince Katılım bankalarınca finansman sağlama yöntemleri aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

2.4.2.1. Kurumsal Finansman Desteği:

Katılım bankası ile fonu kullanacak işletme arasında akdedilecek sözleşme dahilinde, işletmenin ihtiyaç duyduğu her türlü emtia, menkul kıymet, gayrimenkul, hak ve hizmet bedelinin satıcıya ödenmesi koşuluyla işletmenin borçlandırılması işlemidir. Bu yöntemle kullanılacak fonlarla ilgili alım satıma ilişkin belgenin bir suretinin katılım bankasınınca muhafazası zorunludur.

2.4.2.2. Bireysel Finansman Desteği:

Bireysel ihtiyaçlar için, gerçek kişi alıcıların doğrudan satıcılardan aldıkları mal veya hizmet bedelinin, katılım bankası tarafından satıcıya ödenmesi koşuluyla alıcının borçlandırılması işlemidir. Bu yöntemle kullanılacak fonlarla ilgili alım satıma ilişkin belgenin bir suretinin muhafazası zorunludur.

2.4.2.3. Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırımı:

Katılım bankalarınca gerçek ve tüzel kişilerin tüm faaliyetlerinden veya belirli bir faaliyetinden veya belirli bir parti malın alım satımından doğacak kâr ve zarara katılmak üzere bu kişilere fon kullanılması işlemidir. Bu yöntem ile fon kullanılmak için, fonu kullanacak olan gerçek ve tüzel kişilerle “Kar-Zarar Ortaklığı Yatırım Sözleşmesi” düzenlenir. Bankalar, fon kullandırığı gerçek ve tüzel kişilerin kâr ve zararına, sözleşmede belirlenen oranlarda katılır. “Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırım Sözleşmesi”nde, bankaların kâr ve zarardan alacağı pay ve varsa alacağı teminatlar açıkça gösterilir. Bu sözleşmede, projenin kârlılığından bağımsız olarak önceden belirlenmiş tutarda kâr garanti edilmesine dair hükümler yer alamaz.

2.4.2.4. Finansal Kiralama:

Taşınır ve taşınmaz malların 10/6/1985 tarihli ve 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanununun ilgili hükümleri çerçevesinde, katılım bankası ile kalkınma ve yatırım bankası tarafından temin edilerek kiraya verilmesidir.

2.4.2.5. Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı:

Katılım bankası ile fon kullanan arasında düzenlenecek yazılı bir sözleşme dahilinde, mal karşılığı vesaik mukabilinde fon kullanılması işlemidir.

2.4.2.6. Ortak Yatırımlar:

Kanunun 56’ncı maddesinin birinci fıkrasındaki sınırlamalar dikkate alınmak kaydıyla, gelişme potansiyeli taşıyan ve kaynak ihtiyaı olan şirketlerin sermayelerine, taraflar arasında düzenlenecek sözleşme hükümleri çerçevesinde edinilecek ortaklık paylarının en fazla yedi yıl içinde halka arz yoluyla elden çıkarılması şartıyla, katılım bankalarınca iştirak edilmesi veya belirli bir yatırımın finansmanı amacıyla oluşturulacak fonlara katılınmasıdır. Sermayeye iştirak şeklindeki yatırımlar için düzenlenecek sözleşmelerde, sermayesine iştirak edilen şirketin yönetimi hususu başta

olmak üzere tarafların hak ve yükümlülükleri ile sermayenin halka arz edilmesi sürecine ilişkin hükümlere yer verilmesi zorunludur.

2.5. Katılım Bankacılığının Sektörel Görünümü

Türkiye’de 2005 yılından günümüze Katılım Bankası unvanı ve mantığıyla faaliyet gösteren kurumlardan oluşan Katılım Bankacılığı sektörü faaliyetleri esasen ilk olarak 1985 yılında kurulan ÖFK’ler aracılığıyla başlamıştır. Tam olarak günümüz anlamında ve kapsamında faaliyet göstermemekle birlikte ÖFK’lerin doğrudan Katılım Bankalarına dönüştürülmesi nedeniyle Türkiye’de Katılım Bankacılığı sektörünün başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu şekilde Türkiye’de Katılım Bankaları 33 yıl boyunca sektörde faaliyette bulunmaktadır.

Katılım Bankacılığı, geçirdiği tarihsel süreç içerisinde Türk finans kesimi içerisinde çeşitli dönüşümler yaşamış, farklı dönemlerde farklı siyasi ve ekonomik-finansal koşullarla karşılaşmış ve günümüze ulaşmıştır. Geçirmiş olduğu olumlu ve olumsuz süreçlerle birlikte Türkiye’de yerleşik bir finans sektörü haline gelmiştir. Çalışmanın bu kısmında Türkiye finans ve bankacılık sektöründe bir realite olan ve bu sektörün bir bileşeni olan Katılım Bankalarının ve Katılım Bankacılığı sektörünün Türkiye’deki sektörel görünümü çeşitli gösterge ve finansal başlıklar altında açıklanacaktır.

2.5.1. Katılım Bankacılığı Sektörü Tanımlayıcı İstatistikleri

Katılım Bankacılığı sektörünü teşkil eden ve bu sektörde faaliyette bulunan ve hizmet veren kurumlara ait tanımlayıcı istatistiki Katılım Bankacılığı sektörünün tanımlayıcı nitelikteki istatistiklerinin açıklanması konunun anlaşılması bakımından önem arz etmektedir. Bu istatistikler Tablo 2.2 üzerinde verilmiştir.

Tablo 2.1: Ekim 2018 İtibarıyla Katılım Bankacılığı Sektörü Tanımlayıcı İstatistikleri

FİNANSAL BAŞLIKLAR	Sayı
BANKA	5
YURT İÇİ ŞUBE	1.103
YURT DIŞI ŞUBE	2
ATM	1.888
YURT İÇİ PERSONEL	15.559
YURT DIŞI PERSONEL SAYISI	1

Kaynak: BDDK Aylık Bülten (Ekim) verilerinden yararlanılarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur. (Erişim Tar: 10.12.2018)

Tablo 2.2 üzerinde görüldüğü gibi Türkiye’de Katılım Bankacılığı faaliyetleri 2018 Ekim ayı itibari ile 5 banka tarafından yürütülmektedir. Bankaların sermayelerine bakıldığında, ikisi bankanın kamu sermayeli diğer üç bankanın ise özel sermayeli olduğu görülmektedir. Bu 5 banka tarafından yurt içinde 1.103 şube ve 1.888 adet Automatic Teller Machine (ATM) ile Katılım Bankacılığı hizmeti verilmektedir. Yine bu şube ağı içerisinde 15.559 personel istihdam edilmektedir. Bunun dışında yurtdışında hizmet veren 2 şubeleri bulunmaktadır.

2.5.2. Katılım Bankacılığı Sektörü Aktif Büyüklüğü

Katılım Bankacılığı sektörü, Türk finans ve bankacılık sektörü içerisinde hizmet vermektedirler. Tarihsel düzeyde ele alındığında 33 yıllık bir faaliyet sürecinin, yeni gelişen bir finans sektörü açısından varlığını ortaya koyma ve sürdürülebilirliğini sağlama noktasında olumlu bir gösterge olarak değerlendirilebilmektedir. Ancak bu durumun tek başına Katılım Bankacılığının sektörel olarak ne durumda olduğunun açıklanması ve Türk finansal sistemi içerisinde tam anlamıyla hangi konumda bulunduğu açıklanması yönünden yeterli olamamaktadır. Bu bakımdan KB sektör itibari ile ne aşamada olduğunun ve 33 yıllık sektör faaliyetlerinde ne yönde bir gelişme sergilediğinin görülmesi için yıllar itibari ile sahip olduğu aktif büyüklüğü Tablo 2.3 üzerinde gösterilmiştir.

Tablo 2.2: 1999-2017 dönemi İtibarıyla Katılım Bankacılığı Sektörü Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)

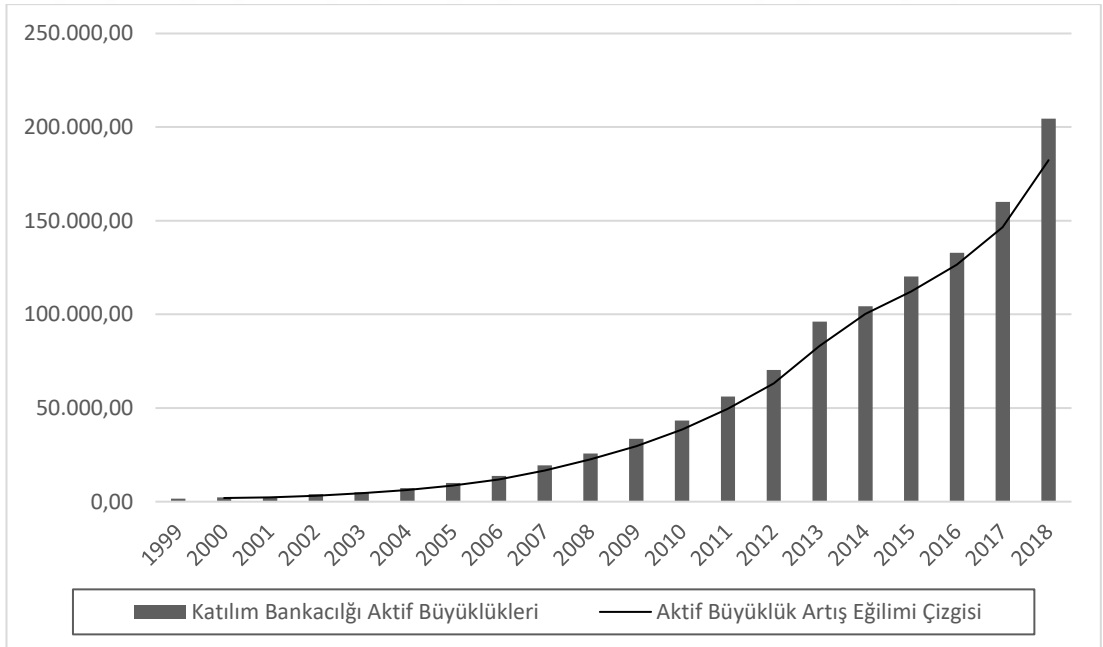
Yıllar	Büyüklük	Yıllar	Büyüklük	Yıllar	Büyüklük
1999	1.642,40	2006	13.730,00	2013	96.086,00

2000	2.266,00	2007	19.435,00	2014	104.319,00
2001	2.365,00	2008	25.769,00	2015	120.253,00
2002	3.962,00	2009	33.628,00	2016	132.874,00
2003	5.113,00	2010	43.339,00	2017	160.136,00
2004	7.299,00	2011	56.077,00	2018*	204.532,00
2005	9.945,00	2012	70.279,00		

*2018 yılı için en son veriler Ekim ayının da dahil olduğu verileri temsil etmektedir.

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) data ve yayınlarından ve çeşitli araştırmalardan yararlanılarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2.3 üzerinde yıllar itibari ile Katılım Bankacılığı sektörünün aktif büyüklükleri gösterilmektedir. Buna göre 1999 yılından itibaren günümüze kadar Katılım Bankacılığı sektörünün aktif büyüklüklerinde sürekli bir artış yaşandığı görülmektedir. Bu durum Türk bankacılık sektörünün bir parçası olan Katılım Bankacılığı sektöründe sürekli bir büyümenin olduğunu göstermektedir. Bu aktif büyüklüklerde yaşanan gelişmelerin daha iyi anlaşılması için Şekil 2.3 üzerinde grafik olarak incelenmektedir.

Şekil 2.3. Katılım Bankacılığı Sektörü Aktif Büyüklüğü (1999-2017, milyon TL)

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) data ve yayınlarından ve çeşitli araştırmalardan yararlanılarak çalışmanın yazarı tarafından hazırlanmıştır.

Türkiye'nin İslami finans tarihinde gerek ülkenin iç siyasi koşullarında gerekse iç ve dış ekonomik-finansal koşullarında önemli ve zor süreçler yaşanmış olmasına karşın Katılım Bankacılığı sektörü olumlu bir seyir izlediği görülmektedir. Şekil 2.3 üzerinde görüldüğü üzere Katılım Bankacılığı sektörü yıllar itibari ile istikrarlı ve kayda değer bir şekilde büyümektedir. Yine Şekil 2.3 üzerinde yer alan Aktif Büyüklük Ortalama Artış Eğrisine bakıldığında dış bükey bir eğri olduğu ve yıllar itibari artarak artan bir trend izlediği görülmektedir. Buna göre Katılım Bankalarının büyüklüğü, yıllar itibari ile sürekli üstüne koyarak ilerlemektedir.

2.5.3. Katılım Bankacılığı Sektörü Büyüme Oranları

Katılım Bankacılığının aktif büyüklüklerinde 1999-2018 döneminin verileri üzerinde sürekli artış yönünde gelişme kaydedildiği görülmektedir. Bu artışların ne oranda gerçekleştiği Katılım Bankacılığının sektörel görünümü hakkında daha anlaşılır bilgi verecektir. Bu bakımdan Tablo 2.4 üzerinde Katılım Bankacılığının aktif büyüklüklerinin bir önceki yıla göre ne oranda arttığını gösteren büyüme oranları yer almaktadır.

Tablo 2.3. Yıllar İtibarıyla Katılım Bankalarının Büyüme Oranları* (%)

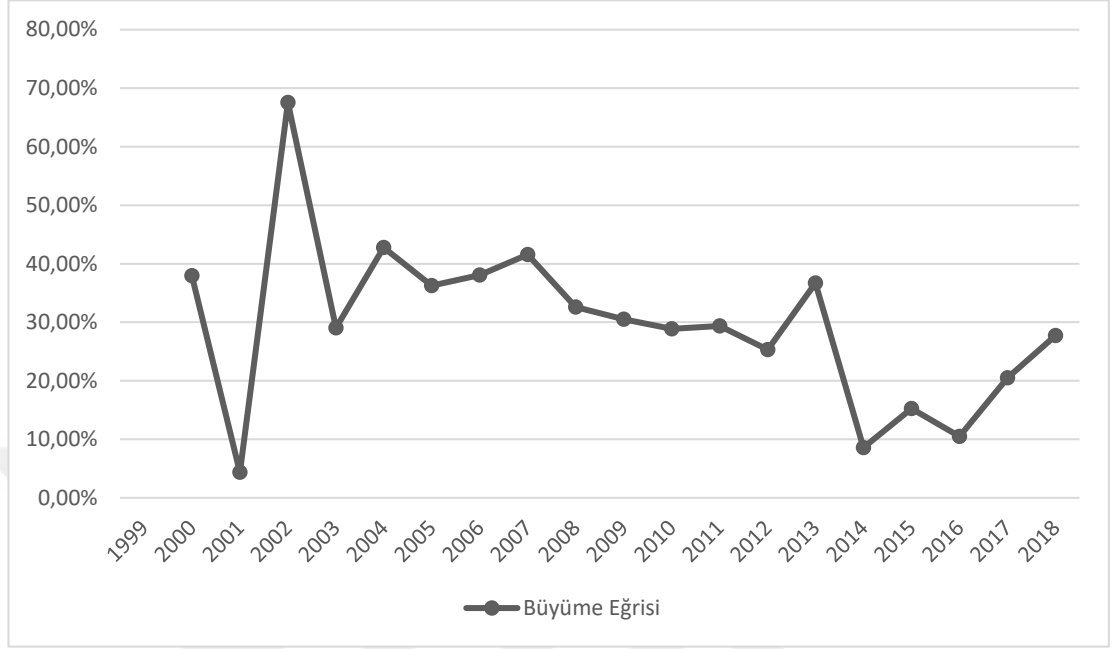
Yıllar	Oranlar	Yıllar	Oranlar	Yıllar	Oranlar
1999	-	2006	38.06	2013	36.72
2000	4.37	2007	41.55	2014	8.57
2001	67.53	2008	32.59	2015	15.27
2002	29.05	2009	30.50	2016	10.50
2003	37.97	2010	28.88	2017	20.52
2004	42.75	2011	29.39	2018*	27.72
2005	36.25	2012	25.33		

* Bu oranlar, Katılım Bankalarının aktif büyüklüklerinin bir önceki yıla göre sağladığı yüzdeler artışını gösterecek şekilde hazırlanmıştır.

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) data ve yayınlarından ve çeşitli araştırmalardan yararlanılarak çalışmanın yazarı tarafından hazırlanmıştır.

Katılım Bankacılığı sektörünün yıllar itibari ile göstermiş oldukları büyüme oranları Tablo 2.4 üzerinde ayrıntılı olarak verilmiştir. Büyüme oranlarının

oluşturduğu büyüme eğrisi Şekil 2.4 üzerinde gösterilmiş ve konu ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Şekil 2.4. Katılım Bankacılığı Sektörü Büyüme Oranları (yıllar itibari ile, %)

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) data ve yayınlarından ve çeşitli araştırmalardan yararlanılarak çalışmanın yazarı tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 2.4 üzerinde görüldüğü gibi, Katılım Bankacılığı sektörü 1999-2018 yılları arasında sürekli büyüme performansı göstermektedir. Ancak yine de bazı yıllarda yaşadığı büyüme oranlarında azalma olduğu görülmektedir. Özellikle 2000-2001 yıllarında çok düşük seviyelerde büyüme oranı, bu yıllar dönemin ÖFK'leri için zor geçen yıllar olmuştur. Bu yıllarda Türkiye'nin yaşamış olduğu 2001 krizi göz önünde bulundurulduğunda bu düşük seviyedeki büyüme oranının izah edilebilir bir oran olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 2001 Şubat ayında bir ÖFK'nin sistem dışında kalmasının yaratmış olduğu güven bunalımı ve toplanan katılım fonlarında mevduat bankalarındaki gibi güvence bulunmaması da sektörü olumsuz etkileyen unsurlar olmuştur (Gürerk, 2014). Bu hemen ardından gelen 2002 yılında bir önceki yıl yaşamış olduğu büyüme oranını telafi edecek derecede bir artış sağlanmış, neredeyse yüzde 70'e varan bir büyüme oranı yakalamıştır. Bu yıllardan itibaren 2014 yılına kadar istikrarlı denecek kadar yakın düzeylerde büyüme oranları sağlanmıştır. Bu aralıkta dikkat çeken bir unsur bulunmaktadır. 2008 yılında küresel ölçekte bir finans krizi yaşanmış ancak Şekil 2.4 üzerinde görülmektedir ki Türkiye İslami finansının temsilcilerinden olan Katılım Bankacılığı sektörü bir önceki yıla göre nispeten az da olsa düşük bir büyüme oranı yakalamış olmasına rağmen %32.59 oranında bir büyüme

kaydetmiştir. Bu bakımdan küresel ölçekte konvansiyonel finans sisteminde yaşanan krizden pozitif ayrılmış ve yüksek bir büyüme skoru elde etmiştir. Küresel finans krizi ortamında Katılım Bankacılığının bu denli bir büyüme sağlamış olması hem Türkiye'nin genel finans sektörüne hem de İslami finans sektörüne direnç sağlamıştır. Yine 2008 yılında kaydedilen bu büyüme oranı, ilkesel ve çalışma prensipleri bakımından İslami finansın krizlere karşı dayanıklı ve alternatif bir finans sektörü olması iddiasını sürdürmesinde önemli rol oynamıştır.

2011 yılında ilk özel kira sertifikası ihracı ve Katılım Endeksinin kurulması, 2012 yılında Hazine Müsteşarlığı tarafından ilk kira sertifikasının ihracı da sektör adına önemli gelişmeler olmuş, bu gelişmenin etkisi sektör göstergelerinin birçok kaleminde görülmüştür. Devam eden bu süreçte yaşanan ilkler ve önemli gelişmeler sektörü istikrarlı bir büyüme havasına sokmuştur. Ancak 2014 yılına gelindiğinde ülkenin siyasi gündeminde önemli bir gelişme olmuş ve bir Katılım Bankacılığı üyesinin bu siyasi gelişmenin aktörleri ile paralel hareket etmesi gerek yasal olarak gerekse itibar açısından bu kuruma olumsuz yönde ciddi etkiler ve yaptırımların uygulanmasını getirmiştir. Bu kurumun yaşamış olduğu sürecin, düşük düzeylerde olsa da sektöre olumsuz yönde ciddi yansımaları olmuştur. Bunun yanında kamu sermayeli iki klasik bankanın Katılım Bankacılığı sektörü faaliyetlerine katılması sektöre olumlu yansımıştır. Bu yıllardan günümüze doğru küresel İslami finansa paralel olarak Katılım Bankacılığı sektöründe dengeli bir büyüme bandına girilmiş, olgunluğa erişmiş sektör görünümünde bir büyüme trendine geçilmiştir.

2.5.4. Katılım Bankalarının Başlıca Finansal Büyüklükleri

Katılım Bankacılığı sektörünün nihai olarak 2018 yılının Ekim ayı verilerine göre sahip olduğu toplam aktiflerinin 204.532 milyon TL'ye ulaşmıştır. Katılım Bankacılığının sektör olarak sahip olduğu aktif büyüklüklerinden ve bunların yıllar itibari ile sergilediği büyüme oranlarından sektörün sürekli geliştiği ve büyüdüğü görülmektedir. Kuruluşundan bu yana ulaşmış olduğu bu aktif büyüklük değeri ve bu değerinde yaşanan artışların, Katılım Bankalarının diğer finansal göstergelerindeki karşılığının ne olduğu önem taşımaktadır. Bu bakımdan sektörün diğer başlıca finansal göstergelerine bakıldığında Katılım Bankalarının özvarlıklarında bir önceki yıla göre yüzde 18 oranında artış sağlandığı görülmektedir (bkz. Tablo 2.5).

Tablo 2.4. Katılım Bankalarının Başlıca Finansal Büyüklükleri (milyon TL)

FİNANSAL BAŞLIKLAR	Ekim 2018	Yüzdelerik Değişim (2017)
TOPLAM AKTİF	204.532	27.7
ÖZ VARLIK	16.105	18.0
NET KÂR*	2.099	56.4
TAKİPTEKİ ALACAKLAR (BRÜT)	4.881	43.9

*Net Kar rakamı geçen yılın aynı ayına göre mukayese edilmiştir.

Kaynak: TKBB verilerinden yararlanılarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Bu büyüme ve gelişme sürecinin karşılığında sağlamış olduğu net karın ise 2.099 milyon TL olarak gerçekleştiği görülmektedir. Tablo 2.5 üzerinde yer alan verilerden, net karının bir önceki yılın aynı ayına göre %56.4'lük bir artış oranı gösterdiği görülmektedir. Bunun dışında 2018 yılın Ekim ayı itibari ile Katılım Bankalarının 4.881 milyon TL tutarında takipteki alacakları bulunmaktadır.

2.5.5. Katılım Bankaları Tarafından Toplanan Fonlar

2018 yılının Ekim ayı verilerine göre, faaliyetlerini ve işlemlerini yürütmek için Katılım Bankaları tarafından yaklaşık olarak 134.519 milyon TL fon toplandığı görülmektedir (bkz. Tablo 2.6). Toplanan fonlarda bir önceki yıla göre %27.7 oranında artış sağlanmıştır.

Tablo 2.5: Katılım Bankaları Tarafından Toplanan Fonlar* (milyon TL)

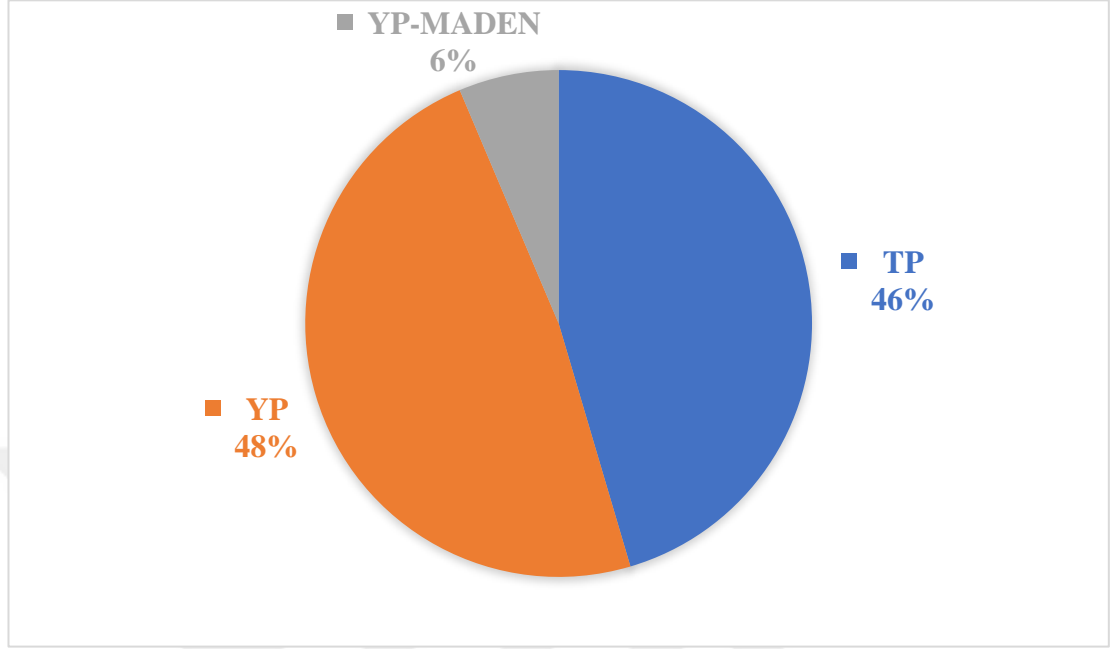
FİNANSAL BAŞLIKLAR	Ekim 2018	Yüzdelerik Değişim (2017)
TÜRK PARASI (TP)	61.110	6.3
YABANCI PARA (YP)	64.826	50.1
YABANCI PARA -MADEN	8.583	85.1
TOPLAM	134.519	27.7

* Bankalardan toplanan fonlar hariç tutulmuştur. Reeskontlar dahil edilmiştir.

Kaynak: TKBB verilerinden yararlanılarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Toplanan fonların para cinsinden dağılımına bakıldığında 61.110 milyon TL tutarında Türk parası cinsinden, 64.826 milyon TL tutarında ise yabancı para cinsinden fon toplandığı görülmektedir. Bir önceki yıla göre yabancı para cinsinden toplanan fonların %50.1 oranında arttığı gözlenmektedir. Yine yabancı para-maden cinsinden toplanan fonların bir önceki yıla göre %85.1 oranında ciddi bir artış gösterdiği ve 8.583 milyon TL tutarında toplandığı görülmektedir. Katılım Bankalarının 2018 yılı Ekim

ayı verilerine göre topladıkları fonların para cinsinden yüzdesel dağılımı Şekil 2.5 üzerinde gösterilmiştir.

Şekil 2.5: Katılım Bankalarının Toplanan Fonların Dağılımı

Kaynak: Çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2.5 üzerinde Katılım Bankalarının topladığı fonların para cinsinden dağılımının yüzdesel gösterimi verilmiştir. Buna göre, Katılım Bankalarının yabancı para cinsinden topladıkları fonların Türk parası cinsinden topladıkları fonlara kıyasla daha fazla oldukları görülmektedir. Bu durum, Katılım Bankacılığı sektörünün atıl fonları ekonomiye kazandırma aşamasında ülkedeki ulusal paranın yanında yabancı paraları da ciddi oranda ekonomik ve finansal sisteme dahil ettiğini göstermektedir.

2.5.6. Katılım Bankaları Tarafından Kullandırılan Fonlar

Katılım Bankalarının finansal sistem içerisinde topladığı fonları tekrar finansal sistem içerisinde kullanarak faaliyetlerini ve varlığını sürdürmektedir. 2018 yılının Ekim ayı verilerine bakıldığında Katılım Bankaları tarafından 144.214 milyon TL tutarında fonun kullandırıldığı görülmektedir (bkz. Tablo 2.7).

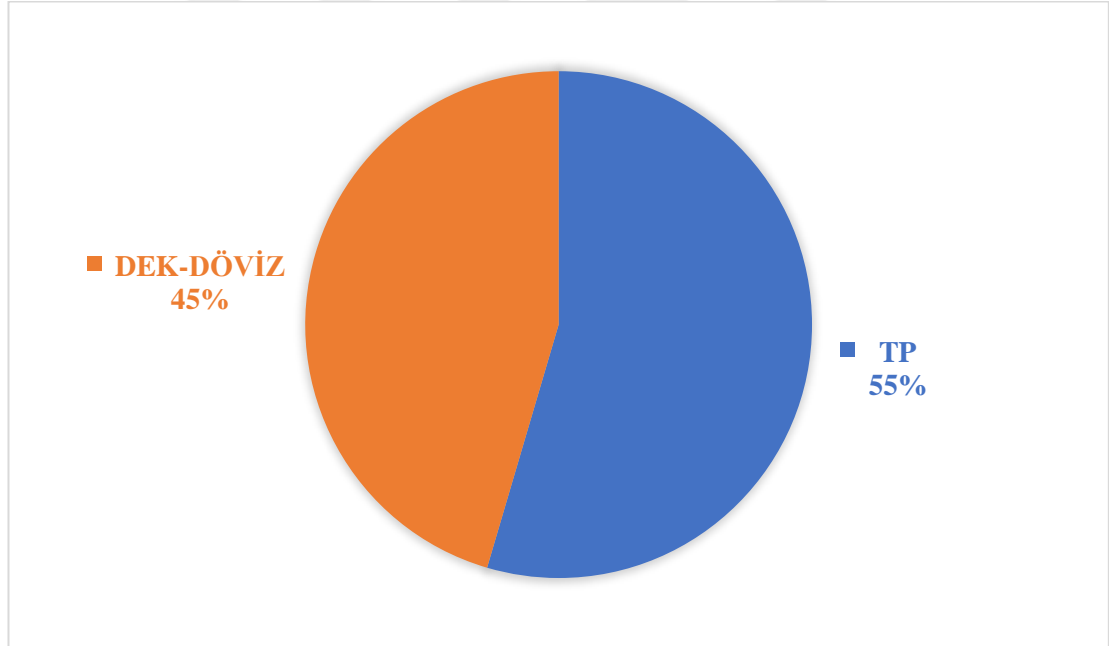
Tablo 2.6. Katılım Bankaları Tarafından Kullandırılan Fonlar (milyon TL)

FİNANSAL BAŞLIKLAR	Ekim 2018	Yüzdelerik Değişim (2017)
TÜRK PARASI (TP)	78.679	17.9
DEK* + DÖVİZ	65.535	55.2
TOPLAM	144.214	32.3

* Döviz Endeksli Krediler

Kaynak: Katılım Finans (2018) dergisinden elde edilen veriler kullanılarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Katılım Bankaları tarafından kullandırılan fonların para cinsinden dağılımına bakıldığında 78.679 milyon TL'nin Türk parası cinsinden kullandırıldığı görülmektedir. Döviz ve Döviz Endeksli Kredilerin (DEK) ise 65.535 milyon TL olduğu görülmektedir. Katılım Bankalarının Türk parası cinsinden kullandırdığı fonlarda bir önceki yıla göre %17.9 oranında bir artış yaşanmasına karşın DEK ve Döviz cinsinde kullandırdığı fonlarda %55.2 çok daha yüksek bir artış sağlanmıştır. Katılım Bankalarının 2018 yılı Ekim ayı verilerine göre topladıkları fonların para cinsinden yüzdesel dağılımı Şekil 2.6. üzerinde gösterilmiştir.

Şekil 2.6. Katılım Bankalarının Kullandırdığı Fonların Dağılımı (2018 Ekim, yüzde)

Kaynak: Çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Katılım Bankaları tarafından kullandırılan fonların para cinsinden yüzdesel dağılımı Şekil 2.6 üzerinde gösterilmiştir. Buna göre Katılım Bankaları 2018 yılının Ekim ayı verilerine göre kullandırdığı fonların %55'ini Türk parası üzerinden gerçekleştirmiştir. DEK-Döviz cinsinden kullandırdığı fonların nispeten düşük olduğu

görülmele birlikte %45 oranıyla Türk parası üzerinden kullandırılan fonlar ile neredeyse başa baş gittikleri anlaşılmaktadır.

Katılım Bankalarının 2018 yılı Ekim ayı verileri için topladıkları fonlar ve kullandırdıkları fonlar birlikte incelendiğinde; 134.519 milyon TL tutarında fon topladıkları ve 144.214 milyon TL tutarında fonu kullandırdıkları dikkat çekmektedir. Şöyle ki topladıkları fonlar ile kullandırdıkları fonlar arasında 9.695 milyon TL tutarında bir fark bulunmaktadır. Aradaki bu ciddi fark göstermektedir ki Katılım Bankacılığının fon arzı fon talebini aşmaktadır. Bu durum, Katılım Bankalarının dönemsel bazda topladıkları fonlarla sınırlı bir işlem hacmi ile sınırlı kalmadıklarını göstermektedir.

2.5.7. Katılım Bankalarının Bankacılık Sektörü İçerisindeki Payları

Katılım Bankacılığı sektörünün kendi içerisindeki durum, Katılım Bankacılığının ülkemiz tarihindeki yeri ve geçirdiği dönemler göz önünde bulundurulmak kaydıyla rakamsal olarak iyi bir konumda olduğu görülmektedir. Ancak ülkemizde karma finans sisteminin mevcut olması nedeniyle Katılım Bankacılığının sektörel görünümünün genel olarak bankacılık sektörü içerisindeki yeri de önem arz etmektedir. Bu bakımdan Katılım Bankacılığı sektörünün çeşitli finansal başlıklar altında genel bankacılık sektörü içerisindeki payları Tablo 2.1 üzerinde gösterilmektedir.

Tablo 2.7. Katılım Bankalarının Bankacılık Sektörü İçerisindeki Payları (%)

FİNANSAL BAŞLIKLAR	2018 (Ekim)	2017
TOPLAM AKTİF	5,1	4,9
ÖZ VARLIK	3,9	3,8
NET KÂR	4,6	3,3
TOPLANAN FON	6,5	6,1
KULLANDIRILAN FON	5,1	5,0

Kaynak: TKBB verilerinden yararlanılarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2.1 incelendiğinde Katılım Bankalarının sektörel büyüklüğünü gösteren aktif büyüklük göstergesinde bir önceki yıla göre 0.2 puan artış sağlayarak 5.1 oranında genel bankacılık sektörü içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu bakımdan Katılım Bankaları genel bankacılık sektörünün yaklaşık %5.1'ini temsil etmektedir. Bunun yanında öz varlık bakımından genel bankacılık sektörünün yaklaşık %3.9'unu

temsil etmektedir. Genel bankacılık sektörünün elde etmiş olduğu net karın yaklaşık %4.6'sının Katılım Bankaları tarafından gerçekleştirildiği görölmektedir. Bunun yanında genel bankacılık sektörü tarafından toplanan fonların %6.5'inin Katılım Bankaları tarafından toplandığı, kullanılan fonların ise %5.1'inin Katılım Bankaları tarafından kullanıldığı görölmektedir. Katılım Bankalarının toplanan fonlardaki payının kullanılan fonlardaki payından nispeten yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Katılım Bankalarının, tasarrufları bu sistem içerisinde değerlendirmek isteyen hane halkı ve kurumların fonları toplamadaki kabiliyeti ve beceriyi bu fonları kullandırma aşamasında yeterli ölçüde ortaya koyamadığını göstermektedir. Genel olarak bakıldığında Katılım Bankacılığının tek başına değerlendirildiğinde bankacılık sektörü içerisindeki payının düşük olduğu, en azından olması gereken yerde olmadığı görölmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İSLAMİ FİNANSIN KOBİ'LER İÇİN ALTERNATİF OLMA POTANSİYELİNİN ARAŞTIRILMASI

İslami finansman, son yıllarda dünya genelinde önemi artan bir finans piyasası olarak öne çıkmaktadır. Gelişiminde kimi noktalarda bir zorunluluk kimi noktalarda ise bir fırsattan yararlanma rolü etkili olmuş, nihai olarak küresel finans piyasası bünyesinde yerleşik bir finans sektörü olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Dünyadaki gelişimine paralel olarak Türkiye de İslami finansman noktasında kritik dönüm noktaları yaşamakla beraber bu alanda iddialı bir konumda bulunmaktadır. Karma finans sektörünün hâkim olduğu Türkiye’de İslami finansman metodunun temsilcisi olarak bu alanda en güçlü kurumlar olmaları nedeni ile Katılım Bankaları gelmektedirler.

İslami finans, genel finans sektörü ve reel ekonomi bağlamında ele alındığında bazı durumlarda sektörün ve tamamlayıcıları olarak değerlendirilirken bazı noktalarda ise alternatif pozisyonunda değerlendirilmektedir. Alternatif pozisyonu genellikle konvansiyonel finans sektörü ile yapılan karşılaştırmalarda ele alınmaktadır. Konvansiyonel finans sisteminin ilişkilerinde baz aldığı faiz, faize karşı hassasiyeti olan gerçek ve tüzel kişilerin finans sektörünün ve dolayısıyla genel ekonominin dışında kalmasına neden olmaktadır. Temel prensip olarak faizsizliği esas alan İslami finansman da bu kişiler için konvansiyonel bankacılık sistemine karşı bir alternatif olarak değerlendirilmektedir.

İslami finansın alternatif pozisyonu sadece faiz hassasiyetinin getirdiği reflekslerle öne çıkmamakta, ayrıca finansman faaliyetlerinde ve finansman politikalarında dikkate aldığı hususlar açısından da önemli iddiaları bulunmaktadır. Finansman faaliyetlerinde izlediği nakdi kredi verme yerine mal veya hizmet temini politikası, para ticaretini dışlayıp reel mal veya hizmet ticareti canlandırıcı bir etkide bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum reel sektörü destekleyici bir unsur olmaktadır. Ayrıca finansman politikalarında esas aldığı proje odaklılığı, yine reel sektörün gücünü ve kapasitesini arttırıcı nitelikte olmaktadır. Çünkü yeni bir girişimin veya mevcut bir girişimin geliştirilmesine yönelik çabaların doğrudan finanse edilmesi rasyonel yatırım sonuçlarını da beraber getirmektedir. Ayrıca İslami finans kurumları,

bu şekilde finanse ettiği bir projede aslında ortaklık vasfı da taşımaktadır. Ticari usulde kâr amaçlı kurulan İslami finansal kurumlar gerek kâr maksimizasyonu gerekse ortak oldukları projenin başarılı olması aracılığıyla olumlu bir imaj oluşturma amacıyla ilgili projenin ilk evresinden son evresine kadar gerek özeni gösterecektir. Bu da reel sektör unsurların geliştirilen bir girişimin başarısının sağlanmasında katalizör etkisi oluşturacaktır. Bu bakımdan İslami finans kurumları, Türkiye'deki temsilcisi Katılım Bankaları, topladıkları fonları ve sahip oldukları kaynakları finansman faaliyetleri çerçevesinde kullanırken hem ticari mantığa uygun hareket etmekte aynı zamanda reel sektöre ve ekonomiye müspet katkıda bulunabilmektedir. Bu nedenle ulusal ekonomiler ve reel sektör unsurları açısından İslami finansman ciddi şekilde önem arz etmektedir.

Yukarıda açıklandığı şekliyle İslami finansmanın reel sektör için müspet katkıları, esasında ampirik veya deterministik karakter taşımamaktadır. Yani bu katkılar, İslami finans sektörünün veya kurumlarının mevcudiyeti halinde kesin bir şekilde ortaya çıkacak etkiler olmamakla birlikte diyalektik bir yaklaşımla İslami finansın muhteviyatının, bu sonuçların elde edilmesine teorik olarak uygun olmasından kaynaklı muhtemel katkıları ifade etmektedir. Dolayısıyla bu durum İslami finansın reel sektör için alternatif bir potansiyel olma durumu olarak değerlendirilmektedir.

Söz konusu durum çalışma kapsamında tartışmalı bir konu olarak ele alınmakta ve çalışmanın temel eksenini oluşturmaktadır. İslami finansmanın reel sektör finansmanında alternatif olma potansiyelinin ölçülmesi gerekliliği doğmuştur. Buna ilişkin olarak yapılacak ölçümlere uygun bir data bulunmadığı yapılan çeşitli araştırmalarda ve alan yazı taramalarında görülmüştür. Bu nedenle ölçümün doğrudan reel unsurları üzerinden yapılması gerektiği anlaşılmıştır. Böylece İslami finansın reel sektör için alternatif olma durumu araştırma konusu olmuştur.

Tartışmaya muhatap taraf, yani reel sektör oldukça geniş bir anlam ifade etmektedir ve çalışma kapsamında da bir üst boyutu ifade etmektedir. Araştırma bağlamında reel sektörü temsil etme kabiliyetine sahip olan KOBİ'ler doğrudan araştırmanın muhatabı olarak ele alınmıştır. Genel olarak KOBİ'ler; az sermaye kullanımı yanında daha çok el emeği ile çalışan, çabuk karar verme yeteneğine sahip,

düşük düzeyde yönetim giderleri ile çalışan ve ucuz bir üretim gerçekleştiren iktisadi teşebbüsler olarak ifade edilebilir (Uludağ ve Serin, 1991).

Çalışma kapsamında taraf olan KOBİ'lerin seçilmesi, tesadüfen gelişen bir durum olmamakta bilakis seçilmesi için birçok sebep bulunmaktadır. KOBİ'ler, ülkelerin üretim pazarlarında büyük etkiye sahip olan kurumlardır. Yapıları itibari ile duyarlılık ve etki seviyeleri yüksek olduğundan önem seviyesi de artmaktadır. KOBİ'ler tüm dünyada olduğu gibi Türkiye ekonomisinin de dinamik ve sürükleyici unsurlarından biri olup, sosyo ekonomik gelişme açısından çok büyük öneme sahiptirler (Kutlu ve Demirci, 2007). Küçük dokunuşların büyük tesirlerinin hissedildiği bu kurumların şüphesiz en önemli belirleyicisi ise finansman olanaklarıdır. Günümüzde önemlerine binaen devletin, kurumları aracılığıyla (Türkiye'den örnek olarak KOSGEB vb.) finansman desteklemeleri olmakla birlikte yaygın olarak konvansiyonel (geleneksel) bankacılık sistemi tarafından karşılıklı krediye dayalı olarak destek imkanları bulunmaktadır. Ancak bu sistemin temel argümanı olan faiz olgusu, hem anapara ile birlikte faiz yükü getirmesi nedeniyle hem de faiz hassasiyeti nedeniyle çoğu kesimin bu imkanlardan mahrum bırakılmaktadır.

KOBİ'lerin ulusal ekonomiler için taşıdığı anlam ve öneme karşın yaşadıkları finansman sıkıntıları onların araştırmanın tarafı olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda İslami finansın reel sektör açısından alternatif olma potansiyeli ve KOBİ'lerin yaşadıkları finansman sıkıntıları birlikte değerlendirilmiş ve bütüncül bir yaklaşımla "İslami Finansın KOBİ'ler İçin Alternatif Olma Potansiyeli" araştırmanın temel eksenini oluşturmuştur. Özellikle alternatif bir finansman seçeneği olarak sunulan İslami finansın KOBİ'ler için potansiyel olma noktasında ifade ettiği anlamın da açığa kavuşturulması böyle bir araştırmanın yapılması ihtiyacını şiddetle arttırmaktadır.

3.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Araştırmanın konusu ve kapsamı aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

3.1.1. Araştırmanın Konusu

Küresel ölçekte yükselen bir finans sektörü olarak İslami finans, özellikle reel sektörün finansmanı noktasında teorik olarak alternatif olma potansiyeli taşımaktadır. Reel sektörün önemli bir unsuru olan KOBİ'ler ise çoğunlukla finansman sıkıntılarıyla

gündeme gelmektedirler. Bu bakımdan bir tarafın alternatif olarak sunulması diğer tarafın finansman ihtiyacı duyması birlikte değerlendirildiğinde İslami finansın KOBİ'ler için alternatif olma potansiyelinin açığa kavuşturulması ihtiyacı doğmaktadır. Bu bakımdan araştırmanın konusu, reel sektörü finanse etme iddiası taşıyan İslami finansın, finansman ihtiyacı sıkıntıları ile gündeme gelen KOBİ'ler alternatif olma potansiyelinin araştırılmasıdır.

3.1.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın temel argümanı İslami finans ve İslami finansın KOBİ'ler için alternatif olma potansiyelinin araştırılması olarak tasarlanmıştır. Dolayısıyla araştırma, İslami finansı ve KOBİ'leri kapsamaktadır. Gerek İslami finans gerekse KOBİ'ler araştırma kapsamında küresel düzeyde ifade ettikleri anlamları ile ele alınmıştır. Araştırmanın her aşamasında bu husus dikkate alınmıştır. Yine araştırma neticesinde elde edilen bulguların değerlendirilmesi aşamasında da yine bu buna uygun davranılmaktadır.

3.2. Araştırmanın Amaç ve Hedefleri

Araştırmanın amacı ve araştırma kapsamında ulaşılmak istenen hedefler aşağıda ayrıntılı olarak ayrı ayrı açıklanmıştır.

3.2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, İslami finansın KOBİ'ler için alternatif olma potansiyelinin araştırılmasıdır. İslami finansın, reel sektörün finansmanında alternatif bir finansman olma iddiası taşıması, ülkelerin büyüme hedeflerine ulaşma yolunda en güçlü kurumlarını temsil eden KOBİ'leri yakından ilgilendirmektedir. Bu noktada İslami finansın alternatif pozisyonu KOBİ'ler için bir potansiyel niteliğini taşımaktadır. Araştırma kapsamında, bu potansiyelin ölçülmesi amaçlanmaktadır. KOBİ'lerin en çok sıkıntı yaşadıkları konulardan biri finansman ihtiyaçları olmaktadır. İslami finansın temsilcisi olan Katılım bankalarının ise temel faaliyeti bu ihtiyacı hissedenlere kendi usullerince cevap olabilmektir. Bu bakımdan araştırmanın amacı, Katılım Bankalarının KOBİ'ler için alternatif olma potansiyelini araştırmak ve ampirik bulgularla ortaya koymaktır. KOBİ'lerin ülke ekonomisindeki konumu ile İslami finansmanın reel ekonomiye etkilerinin birbirini tamamlar nitelikte oluşu da bu konuya olan önemi ortaya koymaktadır.

3.2.2. Araştırmanın Hedefleri

Araştırmanın amacına uygun olarak ulaşılmak istenen hedefleri şöyle açıklamak mümkündür. Temel hedef Türkiye özelinde ulusal ekonominin büyümesine katkı sağlayacak bir konuyu geliştirmek ve hem teorik hem de ampirik bulgularla desteklemektir. Ayrıca gelişen bir finansal sistem olarak İslami finansa dikkat çekmek, reel ekonomiler için önemini ortaya çıkarmaktır. Araştırmanın ulusal ekonomilerin büyüme politikaları ile yakından ilişkili olması nedeni ile bu konunun en önemli parametrelerinden biri olan KOBİ'lerin önemine dikkat çekmek araştırmanın ulaşılmak istenen hedeflerinden bir diğeridir. Genel olarak hem İslami finans sisteminin hem de KOBİ'lerin önemine dikkat çekmek adına ayrı ayrı yapılan birçok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmanın hedeflerinden bir tanesi de bu iki sistemin birbirleri ile olan ilişkilerinin düzeyinin ne olduğunu birlikte değerlendirmektir. Nihai olarak çalışma neticesinde elde edilecek bulgular ile bu alanda yetkin politika yapıcılara ve karar alıcılara yol gösterici nitelikte bilgi sunulması hedeflenmektedir.

3.3. Araştırmaya İlişkin Literatür

Araştırmanın amacına uygun ve araştırma konusu ve kapsamında yurtiçinde ve yurtdışında ilgili literatür incelenmiştir. Yapılan inceleme neticesinde araştırmanın amacı, konusu ve kapsamı ile ilgili yapılmış benzer bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte yakın anlamlı olduğu düşünülen çalışmalar incelenmiş ve aşağıda ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Bu aşamada, öncelikle araştırma grubunun KOBİ gibi nitelikli bir grup olması nedeniyle KOBİ'ler bağlamında yapılmış çalışmalar değerlendirilmiştir. İkinci aşamada İslami finans bağlamında yapılan yakın anlamlı çalışmalar değerlendirilmiştir.

KOBİ'ler Düzeyinde Yapılan Çalışmalar

KOBİ'ler ve finansman sorunlarına yönelik yapılmış olan çalışmalar incelenmiştir. Konuyla alakalı olan çalışmalar ele alınmış olup öncelikle yurt içi çalışmalar değerlendirilmiştir.

Erdil ve Kalkan (2005)'ın yaptıkları çalışmada destekler ve KOBİ'lerin performansları (ürün kalitesi, ürün yeniliği ve kârlılık) arasındaki ilişkiler ve bu desteklerin faaliyet sonuçları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Yapılan bu çalışmada

Konya ve Ankara’da faaliyet gösteren 275 KOBİ araştırılmıştır. Elde edilen analiz ve bulgular üzerindeki sonuçlar istatistiksel olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Torlak ve Uçkun (2005)’un yaptıkları Eskişehir’deki KOBİ’lerin finansman ve pazarlama sorunlarının neler olduğu belirlenmeye çalışılmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, işletmelerin en ciddi finansman sorunlarının nakit para sıkıntısı, piyasa durgunluğu ve kredi faizlerinin yüksekliği olduğu anlaşılmıştır.

Şamiloğlu (2000) KOBİ’lerin finansman sorunları üzerine Adana ilinde yapmış olduğu çalışmada KOBİ’lerin finansman konusunda yaşadıkları sorunların en başında kredi faizleri, ikinci sorun olarak öz kaynak yaratamama, üçüncü sorun olarak da kredi bulamamak olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Yabancı kaynak temininde de birinci sıradaki günlük kredi faizlerinin yüksek olmasıdır. KOBİ’lerin kredi temin ederken bankaların teminat ve kefalet işlemlerine karşı tutumlarının yüzde 38’inin zorlayıcı, yüzde 25’inin adaletsiz, yüzde 20’sinin de caydırıcı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Yücel (2001), KOBİ’lerde çalışma sermayesi ve finansal yönetim uygulamaları adlı üç ilde yapmış olduğu çalışmada; KOBİ’lerin yatırımlarının finansmanında banka kredisi kullanmak yerine öz kaynaklara ağırlık verdiklerini ve banka kredilerinden yararlanma oranlarının düşük olduğunu belirlemiştir. Ayrıca, stok ve nakit yönetimine daha fazla önem verdikleri, fakat leasing, faktöring gibi modern finansal tekniklerden yararlanma oranlarının düşük olduğu da saptanmıştır. Araştırmada, KOBİ’lerin finansal sorunlarının sadece kaynak sağlamak değil; var olan kaynakların etkin ve verimli kullanılamaması olduğunu belirtmiştir.

Ören (2003) çalışmada işletmelerin finansman sorunlarını çözmeye KOBİ teşviklerinden veya diğer kredilerden yararlanma oranının çok düşük olduğunu ve AB’de KOBİ’lere sağlanan devlet yardımları konusunda büyük bir kısmının bilgisiz olduklarını tespit etmiştir.

Yörük ve Ban (2003) Amasya, Sinop, Samsun ve Tokat illerinde yapmış oldukları çalışmada KOBİ’lerin en önemli sorunun kredi temini sorunu olduğu ve bu sorununun da en önemli nedeninin formalitelerin ağırlığı ve teminat güçlüğü olduğu, işletmelerin büyük bir kısmının yatırımlarının finansmanında sermaye artırımını kullandıkları bulgularına ulaşmışlardır.

Aygen'in (2006) Sakarya'daki KOBİ'lerin finansman sorunlarını belirlemeye ve alternatif finansman tekniklerinin uygulanma düzeyini tespit etmeye yönelik çalışmasında Sakarya'daki KOBİ'lerin yetersiz öz kaynakla çalıştığını, yabancı kaynak bulmada kredi maliyetleri, miktarı, vade, teminat konusunda ciddi sıkıntılar yaşadığını ve alternatif finansman kaynaklarından da çeşitli sebeplerle yararlanmadıklarını ortaya konmuştur.

Büyükşalvarcı ve Kılınç (2006), Konya ilinde faaliyette bulunan küçük ve orta ölçekli işletmelerin sermaye yapılarının tespiti ile sermaye yapılarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yaptıkları çalışmanın bulgularına göre işletmelerin yüzde 54'ü yabancı kaynak kullanmayı istememektedirler. Yabancı kaynak olarak ortakların aile bireyleri ve banka kredisi yoğun olarak kullanılmaktadır. İşletmelerin yüzde 53'ü kısa süreli acil nakit ihtiyacı olduğunda, yüzde 22'si büyümelerini finanse etmede, yüzde 19'u işletme sermayesi ihtiyacı olduğunda ve yüzde 9'u borç geri ödemede yabancı kaynak kullanmaktadır. Ayrıca işletmelerin yüzde 93'ü fon temininde ilk tercihlerinin iç fonlar olduğunu belirtmiştir. İlk tercihi iç fon olan işletmelerin ikinci tercihleri borçlanmadır. Yeni ortak alma tercihi arzulanmamaktadır.

Korkmaz ve Cura (2006), Zonguldak ili Çaycuma ilçesinde faaliyette bulunan KOBİ niteliğindeki 51 işletmeyle, yüz yüze görüşme yöntemiyle uyguladığı ankette, işletmelerde finansman bölümleri mevcut olmadığı, finansal planlama yapılmadığı, finansal planlama araçlarından yeterince yararlanılmadığı tespit edilmiştir. Çalışma sermayesinin finansmanında ticari ve banka kredileri öncelikle kullanılmaktadır. Alacakların karşılığında çek kullanımının hala önemli bir yer tuttuğu, senet kullanımının ise oldukça az bir oranda gerçekleştiği görülmüştür. Alacak tahsilinde faktöring firmalarından kullanım oranlarının çok yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Faktöring firmaları yurtiçi alacakların tahsilinde ve sadece finans hizmetleri için kullanılmaktadır. İşletmelerin yüzde 78'inin banka kredisini değişik sıklıklarda kullandıkları, yüzde 22'sinin ise hiç kredi kullanmadan işletme faaliyetlerini devam ettirdikleri belirlenmiştir. En çok kullanılan krediler işletme kredisi olduğu, bir ve iki yıllık geri ödemeli şekilde temin edildiği, borcun ise çoğunlukla makine ve ekipman temini için kullanıldıkları tespit edilmiştir. Banka kredileri kullanılırken gösterilen teminatların başında ipotek gelmektedir. Bunu çek, senet ve kefil gösterme takip etmektedir.

Çağlar ve diğerleri (2005) tarafından Çorum ilinde KOBİ'lerde yönetim bilincinin oluşup oluşmadığı, bu bilinç ışığında işletmelerin finansman politikalarına gereğince yansıyor yansımadıklarını ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmalarında; ankete katılan işletmelerin yüzde 2'si finansman departmanında profesyonel yönetici kullanmakta olduğu, yüzde 8'inde finansman ve kaynak sorunu yaşanmadığı bulgularına ulaşmışlardır. Ayrıca işletmelerin büyük bir çoğunluğunun geleneksel finansal politikalara odaklandıkları- banka kredisi ve ortaklardan borç tespit edilmiştir. Sadece yüzde 4'lük kısmının yeni finansal araçlardan faydalandıkları belirlenmiştir.

Yurtiçinde yapılan çalışmalarda KOBİ'lerin ekonomi önemi vurgulanmış, yaşadıkları sıkıntı ve sorunlar tespit edilmiş ve finansman ihtiyacının KOBİ'ler için ne kadar önemli olduğu açıklanmıştır. Bununla birlikte yurtdışında yapılan çalışmalar da mevcuttur.

Mumani (2014) yaptığı yüksek lisans tezi çalışmasında İslam Bankacılığının ve İslami finansal kurumların KOBİ finansmanında oynadığı rolü araştırmaktadır. Çalışmanın örneklemini olarak Ürdün seçilmiş ve veriler Ürdün'deki KOBİ'ler ile yapılan anketler yöntemi ile elde edilmiştir. Bulgulara bakıldığında çalışma İslam Bankacılığının KOBİ'ler için yeterli olduğunu göstermektedir. Ayrıca, İslam Bankacılığı yatırımcının karını artırmak, toplumdaki eşitsizlikleri azaltmak, hayat standardını artırmak ve toplumsal refahı artırmakta önemli bir rol oynamaktadır. Yine çalışmada İslam Bankalarının kredi başvurularını değerlendirme süresinin geleneksel bankalara göre daha uzun olmadığını göstermektedir. Banka müşterilerinin İslam Bankalarını ve İslami finansal kurumları seçmelerinin nedeni ise bu kurumların çalışma yöntemlerinin basit olması ve İslami Kurallara uyarak çalışması olduğu anlaşılmıştır.

Wagenvoort (2003) çalışmasında Avrupa'daki küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'ler) büyümelerini engelleyen yapısal bir finansman sorunu yaşayıp yaşamadığını incelemektedir. Bu amaçla, farklı büyüklük sınıflarındaki firmalar için büyüme-nakit akışı duyarlılıkları tahmin edilmiştir. Sonuçlar, şirket büyüklüğü düştükçe şirket büyümesinin nakit akışına duyarlılığının arttığını göstermektedir; bu da KOBİ'lerin 1996-2000 döneminde büyüme potansiyelini tam olarak kullanmalarına engel olan finans kısıtlamaları ile gerçekten karşılaştıklarını göstermektedir.

Wu ve arkadaşlarının (2008) yaptığı çalışmada, Çin'deki küçük işletme finansmanı ile ilgili ampirik kanıt elde etmek ve KOBİ'lerin karşılaştıkları finansman sorunlarını vurgulamaktır. Çin'de üç şehirde 60 küçük işletme örneğinden anket çalışması yapılarak veriler toplanmıştır. Sonuçlara bakıldığında KOBİ'lere kredi talebine Çin bankalarının yanıtını etkileyen daha doğrusu Çin bankalarının KOBİ finansmanını etkileyen önemli faktörler emniyetli mülkiyet, vergilendirme sunumu, ulusal finans politikaları, muhasebe belge ve kredi puanlaması olarak öne çıkmaktadır. Sonuçlar, diğer ülkelerle ilgili genel finansman literatürünü de desteklemektedir. Bulgular, daha fazla maddi duran varlıkları (örneğin imalat) olan sermaye yoğun KOBİ işletmelerinin nispeten yüksek banka kredisi borçları bulunduğu ve daha az maddi duran varlıkları olan sermaye açısından yoğun olmayan firmaların görece düşük banka borcuna sahip olduklarını göstermektedir.

Al-Jamal ve arkadaşlarının (2000) yaptığı çalışmada Arap ülkelerinin ekonomik hedefleri ışığında KOBİ'lerin ekonomik rolünü analiz edilmektedir. Geleneksel KOBİ'ler için (özellikle grup kredi stratejileri kullanılıyorsa) geleneksel mikro finansmanın yoksulluğun hafifletilmesi ve istihdam yaratmada kısa vadeli bir rol oynayabileceği gösterilmiştir. Ayrıca kira ve girişim sermayesi finansmanı için yasal ve düzenleyici bir ortamın oluşturulmasının, KOBİ'lerin büyümesini teşvik edebileceği savunulmaktadır

Literatürde yapılan hem yurtiçi hem de yurtdışında çalışmalara bakıldığında çalışmaların genelinin KOBİ'lerin önemi ve finansman politikalarına yönelik olduğu görülmektedir. Ancak genel olarak çalışmaların tümünde görülen eksiklik veya zayıflık, alternatif finansman açısından ve reel ekonomiye katkıları bakımından İslami finansmana yaklaşımların bulunmamasıdır.

İslami Finans Düzeyinde Yapılan Çalışmalar

Ahmad vd. (2008) Malezya'da din ile banka seçimi arasında baskın bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Buna göre Müslüman kişiler, yalnızca dinin söylediği ve gerektirdiği şey olduğu için İslami bankaları tercih etmektedir. Bu araştırma, dini hassasiyetleri ön planda olan kişilerin mevduat işlemlerinde İslami bankaları seçtiklerini göstermektedir. Nitekim Bley ve Kuehn (2004), çalışmasında İslami bankaların tercih edilmesinde finansal bilgiden ziyade dini değerler tarafından motive edildiği sonucuna varmıştır. Metawa ve Almosawi (1998), İslami bankacılık

tercihinde en etkili faktörün din faktörü olduğu sonucuna ulaşmakla birlikte müşteri memnuniyetinin müşteri ilişkisinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında etkili bir unsur olduğu sonucuna da ulaşmıştır. Benzer şekilde Ahmad ve Haroon (2002), İslami bankacılığın tercihe edilmesinde dinin en etkili faktör olduğu sonucuna ulaşmış, bunun yanında pazarlama kanalı yönetiminin İslami bankacılığın tercih edilebilirliğini desteklediği sonucuna ulaşmıştır. Bunların dışında İslami bankacılığın tercih edilmesinde İslami öğreti ve ilkelerin öncelendiği sonucuna ulaşan başkaca çalışmalar da bulunmaktadır (Othman ve Owen, 2001; Gait ve Worthington, 2008; Al-Ajmi vd., 2009; Gait, 2009; Osman vd. 2009; Abduh ve Omar, 2012; Imtiaz vd., 2013; Okumus ve Genc, 2013). Ancak İslami finansın tercih edilmesi, müşteri bazında yalnızca dini faktörlerden kaynaklanmamaktadır. Al-Ajmi vd. (2009), çalışmasında, müşterinin İslami bankacılığı yalnızca İslami değerler bazında seçmediğini, aynı zamanda kararlarını etkileyen servis hizmetleri ve işlem maliyetleri gibi ekonomik faktörlerin, aile ve arkadaş çevresinin etkisinin, otopark imkânı gibi kolaylık faktörlerinin de bu seçimde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Marimuthu (2010), dini değerler ve inançla birlikte İslami bankacılığın seçiminde ATM ve şube ağı, hizmet kalitesi, aile ve arkadaşların etkisi gibi birçok faktörün olduğunu ancak İslami bankacılığın seçiminde önemli bir rol oynamadıklarını tespit etmiştir. Hızlı ve etkin bir hizmet sunumu, bankanın itibarı ve imajı, daha yüksek getiri oranı, personelin güler yüzlülüğü ve bankanın gizliliği sağlaması gibi faktörlerin müşterilerin seçim kriterlerini belirlemede etkili olduğu görülmektedir. (Erol ve El-Bdour, 1989; Erol vd. 1990; Sudin vd., 1994; Hegazy, 1995; Gerrard ve Cunningham, 1997; Gait ve Worthington, 2008; Tan, 2009). Bunların yanında yapılan birçok araştırmada daha kaliteli hizmet sunumunun ve müşteri memnuniyetinin İslam banka tercihinde önemli bir faktör olduğu görülmektedir (Leeds, 1992; Levesque ve McDougall, 1996; Hanson ve Kalyanam, 2000; Dusuki and Abdullah, 2006). Bankacılık işlemlerin hızlı ve kolay bir biçimde sunumunun (Omer, 1992), arkadaş/akraba tavsiyesinin (Hegazy, 1995), kurum personelinin müşteriye olan yaklaşımı ve ilgisinin (Ramadan, 2013), getiri oranının ve düşük işlem maliyetinin (Hasan vd., 2012) İslami banka tercihinde ilk sırada yer aldığı çalışmalar da bulunmaktadır.

Açıklanan çalışmalardan ayrı olarak Amin ve Isa (2008) çalışmasında, Malezya'daki Müslüman ve Müslüman olmayan müşteriler İslami ürün ve hizmetlere yönelik bilinç ve farkındalık düzeyini araştırmıştır. İki grubun da İslami ürün ve

hizmetlere yönelik bilinç düzeyinin oldukça yüksek olduğu ve İslami bankacılık müşterilerinin çoğunluğunun hizmet kalitesinden her açıdan memnun olduğu sonucuna ulaşmıştır. Hamid ve Nordin'in (2001) Malezya'da yaptıkları araştırmada birçok müşterinin İslami bankacılık ile ilgili bilgi sahibi olduğu ancak yine de bunu bilmeyen bazı müşterilerin de bulunduğu sonucuna ulaşmış ve bu müşterilerin İslami bankacılık ile geleneksel bankacılık arasında ayırım yapamadıklarını buldu. Ahmad vd. (2010) yaptığı çalışmada İslami bankaların kadın ve erkek müşterilerinin algılama düzeylerinin birbirinden farklı olduğunu, ancak geleneksel bankaların müşterileriyle aynı hizmet kalitesi algısına sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Görüldüğü üzere yapılmış olan çalışmalar, İslami finansın veya bileşenlerinin müşteri bazında tercih edilme nedenleri üzerinde durmaktadır. İşbu çalışma, KOBİ bazında İslami finansın alternatif olma potansiyelini araştırması yönüyle mevcut çalışmalardan ayrılmaktadır. Literatürde böyle bir çalışmanın bulunmaması hem çalışmanın gerekliliğini hem de özgün değerini ortaya koymaktadır.

3.4. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada İslami finansın KOBİ'ler için alternatif olma potansiyelinin araştırılması amaçlanmıştır. Konu ile ilgili yayımlanmış ulusal ve uluslararası makale, kitap, yüksek lisans, doktora tezleri ve internet ortamında araştırmalar yapılmıştır. Yabancı dildeki araştırmalar tercüme edilmiştir. Buna ek olarak çalışma konusu ve kapsamında Türkiye'de ve dünyada yapılan istatistiksel veriler araştırılmıştır. Araştırmalar sonucu elde edilen bilgiler özgün, bilimsel, etik kurallara bağlı kalınarak değerlendirilmiştir. Yapılan bu çok yönlü araştırmalar neticesinde bu potansiyelin saptanması ve boyutlarının belirlenmesinde kullanılacak doğrudan mevcut bir verinin bulunmadığı görülmüştür. Buna istinaden en uygun yöntem olarak çalışmanın birincil verilerini oluşturacak yüz yüze anket yöntemi seçilmiştir. Bu bakımdan araştırma verilerin toplanmasından ve bu verilerin analiz edilmesinden oluşan iki aşamalı bir yöntem ile yürütülmüştür. Anlaşılır olması bakımından araştırmanın yöntemi Veri Toplama Yöntemi ve Veri Analiz Yöntemi olarak aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

3.4.1. Veri Toplama Yöntemi

Araştırma yönteminin yüz yüze anket yöntemi olarak belirlenmesinden sonra araştırma konusuna ve amacına uygun özgün veri toplama yöntemi izlenmesi

gerekmıştır. İlk aşamada anketlerin uygulanması için bir anket formuna ihtiyaç duyulmuştur. Buna istinaden yurtiçinde ve yurtdışında araştırma konusu ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan makale, lisansüstü tezler ve kitaplar araştırılmıştır. Yapılan araştırma amacına ve kapsamına uygun veri elde edilecek bir anket formuna ulaşılamamıştır. Bu bakımdan araştırmanın yürütülmesi ve verilerin toplanması için özgün bir anket formu tasarlanmıştır.

Anket formunun tasarlanması aşamasında ilk olarak anketin katılımcı grubunu tanımlayacak istatistiklerin elde edilmesine yönelik sorulara yer verilmiştir. Daha sonra araştırmada bir potansiyelin ölçülmesi amaçlandığı için anket formunda bu verileri elde edecek bir ölçeğin yer alması gerekmiştir. Buna istinaden ilgili literatür çok yönlü araştırılmıştır ve yurtiçinde veya yurtdışında bu araştırmanın uygulanabilirliğini sağlayacak bir ölçeğe ulaşılamamıştır. Buna istinaden çalışmanın yazarı tarafından anket formunda kullanılacak bir ölçek geliştirilmiştir. Böylece iki kısımdan oluşan anket formu araştırma verilerin toplanması yöntemi olarak tercih edilmiştir.

Araştırmada İslami finansın KOBİ'ler için alternatif olmasındaki potansiyelin ölçmesi nedeniyle likert tipi ölçek kullanılmıştır. Likert tipi ölçekler, katılımcının kendi görüşü hakkında bilgi vermesi esasına dayanmaktadır (Tavşancıl, 2010). Likert tipinde bir ölçekten tutarlı sonuçlar elde edilebilmesi için ölçeğin geliştirilmesi aşamasında çeşitli unsurlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Araştırma kapsamında Anderson'un (1988) açıkladığı likert tipi bir ölçeği geliştirirken izlenmesi gereken aşamalar göz önünde tutularak ölçek geliştirme süreci yürütülmüştür.

Ölçek geliştirilmenin ilk aşamasında alanyazın taraması yapılarak İslami finansın KOBİ'ler için alternatif olma potansiyelini ölçebilecek ifadeler oluşturulmuştur. Bu ifadeler oluşturulurken İslami finansman prensipleri, faaliyetleri ve politikaları göz önünde bulundurulmuştur. Oluşturulan ifadeler KOBİ'lerin karakteristik özelliklerine uygun olarak maddeleştirilmiştir. Maddelerin oluşturulması safhasında aşağıdaki açıklamalara dikkat edilmiştir:

- Araştırma kapsamının İslami finans ve KOBİ'leri kapsamaması nedeniyle maddeler tüm hatlarıyla İslami finansı ve KOBİ'leri küresel düzeyde ifade ettikleri anlamları ile ifade edecek şekilde oluşturulmuştur.

- İslami finansın herkes tarafından tam anlamıyla tanınırlığının olmaması ihtimali üzerine ölçek maddeleri pozitif anlamlı oluşturulmuştur.
- Yine ölçek maddeleri oluşturulurken İslami finansın konvansiyonel finansa alternatif olması ile bağlantılı maddelerde etik ilkeler göz önünde bulundurulmuş, aykırı ifadelere yer vermemek adına azami gayret gösterilmiştir.
- Araştırmanın Türkiye’de yapılıyor olması nedeni ile ölçeğin anlaşılabilirliğinin artırılması amacıyla oluşturulan maddelerde İslami finansı temsilen Katılım Bankaları kavramı temsilen kullanılmıştır. Katılım Bankaları kavramı kullanılırken İslami finansı temsiliyetine ters düşecek herhangi bir ifadeye yer verilmemesine özellikle ve özenle dikkat edilmiştir.
- Araştırmada bir potansiyelin ölçülmesi hedeflendiği için ölçüm maddelerinin araştırma grubunun ölçülmesi hedeflenen olgu ile etkileşiminin göz önünde tutulması gerekmektedir. Aksi takdirde ilgili maddelere verilen yanıtlar araştırmanın tutarlılığını ve anlaşılabilirliğini olumsuz yönde etkileyecektir. Bu bakımdan maddeler oluşturulurken Katılım Bankalarından haberdar olmayan veya birlikte çalışmayan örneklem olma ihtimali göz önünde bulundurulmuştur.

Bu hususlar göz önünde tutularak araştırmanın ölçülmesine yönelik 5’li likert tipi ölçeğe uygun olarak 30 maddelik bir havuz oluşturulmuştur. Özgün bir ölçek geliştirilmesi nedeniyle bu madde havuzu, çalışmanın konusu, kapsamı, amacı ve hedefleri ayrıntılı olarak açıklanarak uzman görüşüne sunulmuştur. 3 Katılım Bankası yöneticisi ile yapılan yüz yüze görüşme neticesinde İslami finansın KOBİ’ler için alternatif olma potansiyelinin ölçümünde yetersiz olacağı ve benzer anlamları taşıdığı düşünülen 5 madde çıkarılmıştır. Yine bu görüşme neticesinde madde havuzuna bu potansiyelin ölçümünü sağlayacak 2 madde eklenmiştir. Daha sonra 27 madde olarak revize edilen bu madde havuzu, maddelerin tutarlılığı, anlaşılabilirliği ve ölçüme uygunluğu açısından değerlendirilmesi için Bingöl Üniversitesi akademisyenlerinin görüşüne sunulmuştur. Yine yüz yüze yapılan bu görüşmede çalışmanın konusu, kapsamı, amacı ve hedefleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu bağlamda yapılan görüşme neticesinde 4 maddenin havuzdan çıkarılmasına, 2 maddenin ise ölçüme

uygunlaştırmak için revize edilmesine karar verilmiştir. Bu şekilde 23 maddeden oluşan bir aday ölçek oluşturulmuştur.

Geliştirilen aday ölçek, ölçekte yer alan maddelerin katılımcı grubu üzerinde anlaşılabilirliğini ve uygulanabilirliğini sınamak ve araştırma aşamasında olası hataları araştırmadan önce tespit edip araştırma aşamasında beklenmedik durumlarla karşılaşmamak için pilot uygulama yapılmıştır. Bu uygulama Bingöl ilinde 15 KOBİ üzerinde gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama yüz yüze anket yöntemi ile yapılmış uygulama aşamasında katılımcılara anketlerin doldurulmasında zaman sınırı söz konusu edilmemiştir. Ancak araştırma planlamasında yarar sağlayacağı düşünüldüğünden bir anket tamamlanma süresi hesaplanmaya çalışılmış ve bir anket formunun ortalama 20 dakika sürdüğü tespit edilmiştir. Gerek araştırma uygulama aşamasında gerekse de elde edilen veriler üzerinde yapılan inceleme ve tespitler neticesinde 1 maddenin çıkarılmasına 1 maddenin de başka bir madde ile birleştirilmesine karar verilmiştir. Bu şekilde 21 maddelik İslami Finansın KOBİ'ler İçin Alternatif Olma Potansiyeli Ölçeği (İFKAPÖ) geliştirilmiştir.

Verilerin elde edilebilmesi amacıyla yukarıda açıklandığı şekilde hazırlanan anket formları rassal bir şekilde seçilen ve ankete katılmayı kabul eden işletmelere 15 Kasım 2017-15 Ocak 2018 tarihleri arasında yapılan saha çalışmasında uygulanmıştır. Verilerin sağlıklı ve güvenilir olması amacıyla yüz yüze anket yöntemi uygulanmıştır. Yine ankete verilecek cevapların doğru ve güvenilir olması amacı ile anket kapsamında herhangi kişisel veya kurumsal kimliği açıklayacak bir soru ve ifadeye yer verilmemiştir. Uygulama aşamasında anketler çalışmanın amacı da açıklanarak katılımcılara dağıtılmıştır. Katılımcılar herhangi anlamsal bir sorunla karşılaştıklarında diyalog yoluyla bu sorunlara müdahale edilmiştir ve formlar doldurulduktan sonra toplanmıştır. Toplanan formlar, yerinde incelenmiş ve eksik veya atlanan bir ifade tespit edildiğinde doğrudan katılımcılara yöneltilerek bu eksiklikler giderilmiştir. Toplanan anket formlarına verilen yanıtlar elektronik ortama aktarılmış ve araştırma verileri oluşturulmuştur.

3.4.2. Veri Analiz Yöntemi

Anket formlarına verilen yanıtlar elektronik ortama aktarılmış ve analize uygun veriler elde edilmiştir. Elde edilen verilere araştırma konusuna ve amacına uygun güvenilirlik ve geçerlilik analizleri uygulanmıştır. Güvenirlik analizinde ölçek

maddelerinin iç tutarlılığının test edilmesi amaçlanmış ve Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Ölçeğin geçerlilik analizi aşamasında araştırılan alternatif potansiyelin boyutların ortaya çıkarılması için açımlayıcı faktör analizi (AFA); ölçeğin model doğrulama durumunu belirlemek ve yapı geçerliliğini değerlendirmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kullanılmıştır. Yapılan analizlerde SPSS ile Lisrel paket programları kullanılmıştır.

3.5. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma konusunun evreni ve araştırmanın uygulanacağı araştırma örneklemini aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

3.5.1. Araştırmanın Evreni

Bu potansiyelin araştırılması aşamasında zaman yetersizliği, mekânsal boyut, maddi imkânsızlık vb. zorluklarla karşılaşılması nedeni ile araştırma kapsamında çeşitli kısıtlar uygulanmıştır. Araştırma aşamasında zaman yetersizliği, mekânsal boyut, maddi imkânsızlık vb. zorluklarla karşılaşılması nedeni ile araştırma Türkiye'de yapılmaktadır. Buna bağlı olarak araştırma kapsamında yer yer Türkiye'de İslami finansın temsilcileri konumunda bulunan Katılım Bankaları tabiri kullanılmıştır. Ancak bu durum araştırmanın sağlıklı yürütülmesi, anlaşılır ve tutarlı verilerin elde edilmesi ve araştırma aşamasında anlamsal derinlikten kaynaklı zorlukların minimize edilmesi amacıyla sınırlı tutularak gerçekleştirilmiştir. Bunun dışında anlamsal olarak küresel İslami finansa ters düşecek veya sadece Katılım Bankalarına özgü durumları açıklayacak hiçbir ifadeye veya unsura yer verilmemiştir.

Araştırma kapsamı, Türkiye'de Katılım Bankalarının KOBİ'ler için alternatif olma potansiyelinin araştırılması olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın Türkiye'yi temsil etmesi hedeflenmektedir. Ancak, zaman ve maddi kısıtlar nedeni ile çalışmanın Türkiye genelinde yapılması mümkün olmadığından Türkiye'yi temsil edebilecek KOBİ yoğunluğunun bulunduğu Marmara Bölgesindeki altı şehir seçilmiştir. Bu şehirler İstanbul, Sakarya, Kocaeli, Bursa, Yalova ve Çanakkale olarak belirlenmiştir. Dolayısı ile çalışmanın evrenini, bu şehirlerdeki KOBİ'ler oluşturmaktadır. Tablo 1'de evren büyüklüğüne ait istatistikler verilmiştir.

Tablo 3.1. İl bazında KOBİ sayıları (mevsimsellikten arındırılmamış)

İller	Ağu.16	Tem.17	Ağu.17
ÇANAKKALE	13.593	14.338	14.375

İSTANBUL	492.903	515.366	515.977
KOCAELİ	42.662	44.745	44.937
SAKARYA	21.389	22.387	22.453
YALOVA	6.634	6.914	6.949
BURSA	70.995	76.587	77.025
TOPLAM	585.176	680.337	681.716

Kaynak: TEPAV İstihdam İzleme Bülteni Ağustos 2017' den elde edilen veriler kullanılarak çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Çalışmanın evrenini altı mekândan toplam 681.716 işletme oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında bu sayıya ulaşmak mümkün olmadığı için örneklem seçimine gidilmiştir.

3.5.2. Araştırmanın Örneklemi

Örneklem sayısının belirlenmesinde Minimum Örnekleme Metodu kullanılmış ve aşağıdaki formülasyon ile örneklem sayısı belirlenmiştir.

$$n = \frac{N \times P \times Q \times Z^2}{[(N - 1) \times d^2 + P \times Q \times Z^2]}$$

P= Ana Kitle X' in Gözlemlenme Olasılığı=0,5

Q= Gözlemlenmeme Olasılığı=0,5

d= Etki Büyüklüğü=0,05

t= Dağılımın Kritik Değeri

N: Evren Büyüklüğü

z= Dağılım Değeri=1,96

Bu formülasyona göre çalışmanın örneklem sayısı 384 adet olarak belirlenmiştir. Ancak çalışmada örneklem hatası vb. hususlar göz önünde bulundurularak 400 adet örnekleme ulaşmak hedeflenmiştir. Çalışmanın evreni farklı bölgeleri de temsil ettiği için örneklem sayısı bu bölgelere yüzdesel olarak dağıtılmış, her bir bölgede mevcut KOBİ sayısına göre örneklem sayısı belirlenmiştir. Yüzdesel olarak dağıtılmış örneklem sayısı Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 3.2. Bölgesel Olarak Dağıtılmış Örneklem Adedi

İller	Evren	Örneklem
ÇANAKKALE	14.375	8
İSTANBUL	515.977	302
KOCAELİ	44.937	26
SAKARYA	22.453	13
YALOVA	6.949	6
BURSA	77.025	45
TOPLAM	681.716	400

Kaynak: Çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Buna göre çalışmanın verileri yoğunluk olarak İstanbul elde edilmiştir. Yalova ve Çanakkale şehirlerinden temsili nitelikte örneklemden veri elde edilmiştir. Sakarya, Bursa ve Kocaeli şehirlerinde belirlenen örneklem sayısı kadar anket uygulanarak toplamda 400 adet veri seti elde edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Tanımlayıcı İstatistiklere İlişkin Bulgular

Bu kısımda araştırmanın uygulandığı örnekleme tanımlayıcı nitelikte istatistiklere yer verilmiştir. Araştırma uygulanmasında hem anket formunu yanıtlayan kişilere ait hem de temsil ettikleri işletmelere ait sorulara yer verilmiştir. Verilen yanıtlardan elde edilen bulgular da buna uygun olarak katılımcı grubuna ilişkin istatistikler ve işletmelere ilişkin istatistikler olarak iki farklı kategoride değerlendirilmiştir.

4.1.1. Katılımcı Grubuna İlişkin İstatistikler

Bu kısımda anket formunu yanıtlayan katılımcıları tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

4.1.1.1. Katılımcıların Cinsiyetine İlişkin İstatistikler

Araştırmanın örneklem üzerinde uygulanması aşamasında ankete yanıt verenlerin cinsiyetlerine ilişkin istatistik bulgulara Tablo 4.1 üzerinde yer verilmiştir.

Tablo 4.1. Katılımcıların Cinsiyetlerine İlişkin İstatistik Bulgular

Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Erkek	301	75.2
Kadın	99	24.8
Total	400	100

Tablo 4.1 üzerinde görüldüğü üzere 301 katılımcı erkek, 99 katılımcı ise kadın olmuştur. Buna göre katılımcıların yaklaşık %75.3'ü erkeklerden oluşmaktadır.

4.1.1.2. Katılımcıların Yaşına İlişkin İstatistikler

Katılımcı grubun yaşlarına ilişkin istatistiklere Tablo 4.2 üzerinde yer verilmiştir.

Tablo 4.2. Katılımcıların Yaşlarına İlişkin İstatistik Bulgular

Yaş Aralığı	Sayı	Yüzde
35 ve altı	57	14.25
36-45	117	29.25
46-55	175	43.75
55 ve üzeri	51	12.75
Toplam	400	100

Buna göre katılımcıların çoğunlukla 46-55 yaşları arasında olduğu görülmektedir. Yine 36-45 yaşları arasında ciddi bir yoğunluğun bulunduğu görülmektedir. Bu iki yaş grubunun toplam katılımcıların yaklaşık %73'ünü temsil ettiği anlaşılmaktadır. Katılımcılar arasında 35 yaş altında 57 kişinin, 55 yaş üzerinde ise 51 kişinin bulunduğu görülmektedir.

4.1.1.3. Katılımcıların Eğitim Düzeyine İlişkin İstatistikler

Katılımcıların almış oldukları eğitimin düzeyine ilişkin istatistiksel bulgulara Tablo 4.3 üzerinde yer verilmiştir.

Tablo 4.3. Katılımcıların Eğitim Düzeyine İlişkin İstatistik Bulgular

Eğitim Düzeyi	Sayı	Yüzde
İlköğretim	8	2.0
Lise	115	28.7
Ön lisans	14	3.5
Lisans	246	61.5
Lisansüstü	17	4.3
Toplam	400	100

Buna göre katılımcıların yaklaşık %61.5'lik kesiminin lisans seviyesinde eğitim aldıkları görülmektedir. 155 katılımcının lise düzeyinde eğitim aldığı görülmektedir. Lise düzeyinde eğitim alanlar toplam örneklemin yaklaşık %29'unu temsil etmektedir. İlköğretim düzeyinde eğitim almış 8 katılımcı, ön lisans düzeyinde 14 katılımcı ve lisansüstü düzeyde eğitim almış 17 katılımcı bulunmaktadır.

4.1.1.4. Katılımcıların İşletmedeki Pozisyonlarına İlişkin İstatistikler

İşletmeler adında ankete yanıt veren katılımcıların işletme içerisinde yer aldıkları pozisyonlara ilişkin istatistiksel bulgulara Tablo 4.4 üzerinde yer verilmiştir.

Tablo 4.4. Katılımcıların İşletmedeki Pozisyonlarına İlişkin İstatistik Bulgular

Pozisyon	Sayı	Yüzde
Sahibi veya Ortağı	266	66.5
Orta Kademe Yönetici	111	27.7
Üst Kademe Yönetici	23	5.8
Toplam	400	100

Buna göre, katılımcıların yaklaşık %66.5'i işletmenin sahibi veya ortağı konumunda bulunmaktadır. Ayrıca 111 katılımcı işletme içerisinde orta kademe yönetici pozisyonunda, 23 katılımcı da üst kademe yönetici pozisyonunda bulunmaktadır.

4.1.1.5. Katılımcıların Katılım Bankaları Farkındalıklarına İlişkin İstatistikler

Katılımcılara, Katılım Bankaları hakkında farkındalıklarını anlamak için Katılım Bankalarının kendisi ve ürünleri hakkında fikir sahibi olup olmadıkları sorulmuştur. Katılım Bankaları hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olup olmadıklarına ilişkin bulgulara Tablo 4.5 üzerinde yer verilmiştir.

Tablo 4.5. İşletmelerin Katılım Bankaları Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumlarına İlişkin İstatistik Bulgular

Yanıtlar	Sayı	Yüzde
Evet	253	63.2
Hayır	147	36.8
Toplam	400	100

Elde edilen bulgulara göre işletmelerin yaklaşık %63'ünün Katılım Bankaları hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olduğu, %37'sinin ise fikir sahibi olmadığı görülmüştür.

Ayrıca Katılım Bankalarının ürünleri ve işlemleri hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorgulanmış, elde edilen bulgular Tablo 4.6 üzerinde gösterilmiştir.

Tablo 4.6. İşletmelerin Katılım Bankalarının Ürünleri Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumlarına İlişkin İstatistik Bulgular

Yanıtlar	Sayı	Yüzde
Evet	189	47.2
Hayır	211	52.8
Toplam	400	100

Buna göre işletmelerin yaklaşık %47'sinin Katılım Bankalarının ürünleri ve işlemleri hakkında bilgi sahibi oldukları, %53'ünün ise bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür.

4.1.2. İşletmelere İlişkin İstatistikler

Bu kısımda araştırmaya katılan işletmeyi tanımlayıcı nitelikte istatistik bulgulara yer verilmiştir.

4.1.2.1. İşletmelerin Buldukları Şehirlere İlişkin İstatistikler

Araştırma kapsamında, araştırmanın uygulanması birden fazla şehirde gerçekleştirilmiştir. İşletmelerin faaliyette buldukları şehirlere ilişkin istatistiksel bulgulara Tablo 4.7 üzerinde yer verilmiştir.

Tablo 4.7. İşletmelerin Faaliyette Buldukları Şehirlere İlişkin İstatistikî Bulgular

Şehirler	Sayı	Yüzde
İstanbul	302	75.5
Bursa	45	11.2
Kocaeli	26	6.5
Sakarya	13	3.3
Çanakkale	8	2.0
Yalova	6	1.5
Toplam	400	100

Buna göre araştırma kapsamında işletmelerin yaklaşık %75.5'i İstanbul şehrinde faaliyette bulunmaktadır. Ayrıca 45 işletme Bursa şehrinde faaliyette bulunmaktadır. Kocaeli ve Sakarya şehirlerinde sırasıyla 26 ve 13 işletme, Çanakkale ve Yalova şehirlerinde de sırasıyla 8 ve 6 işletme faaliyette bulunmaktadır. Bu elde edilen sonuçlara, araştırmanın evreni ve buna bağlı örnekleme uygun olarak ulaşılmıştır.

4.1.2.2. İşletmelerin Hukukî Yapılarına İlişkin İstatistikler

Ankete katılmış işletmelerin sahip oldukları hukukî yapılarına ilişkin istatistiksel bulgulara Tablo 4.8 üzerinde yer verilmiştir.

Tablo 4.8. İşletmelerin Hukukî Yapılarına İlişkin İstatistikî Bulgular

Hukukî Yapılar	Sayı	Yüzde
Anonim Şirket	114	28,5
Limited Şirket	198	49,5
Şahıs Şirketi	88	22,0
Toplam	400	100,0

Buna göre 198 işletme limited şirket olarak faaliyette bulunmaktadır. Bu sayı neredeyse katılımcı toplamının yarısına tekabül etmektedir. Bunun yanında işletmelerin yaklaşık %28,5'i anonim şirket, %22'si şahıs şirketi olarak faaliyette bulunmaktadır.

4.1.2.3. İşletmelerin Faaliyette Buldukları Sektörlere İlişkin İstatistikler

Ankete katılmış işletmelerin faaliyette buldukları sektörlerle ilişkin istatistiksel bulgulara Tablo 4.9 üzerinde yer verilmiştir.

Tablo 4.9. İşletmelerin Faaliyette Buldukları Sektörlere İlişkin İstatistikî Bulgular

Sektörler	Sayı	Yüzde
İnşaat	23	5.7
Giyim-Tekstil	82	20.5
Taşıma	15	3.8
Turizm	17	4.3
Tarım	3	0.8

Gıda-İçki-Tütün	32	8.0
Orman Ürünleri-Mobilya	76	19.0
Hizmet	47	11.7
Metal-Otomotiv Yan Sanayi	105	26.2
Toplam	400	100.0

Buna göre, işletmelerin yaklaşık %26'sı metal ve otomotiv yan sanayi sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Giyim-tekstil sektöründe 82 işletme, orman ürünleri-mobilyacılık sektöründe 76 işletme ve inşaat sektöründe 23 işletme faaliyette bulunmaktadır. Taşıma, turizm ve hizmet sektörlerinde sırasıyla 15, 17 ve 47 işletme faaliyette bulunmaktadır. Gıda-içki-tütün sektöründe 32 işletme ve tarım sektöründe 3 işletme faaliyette bulunmaktadır.

4.1.2.4. İşletmelerin Faaliyette Buldukları Yıllara İlişkin İstatistikler

Araştırma kapsamında katılımcılara işletmelerin sektörde faaliyette bulunma süreleri sorulmuştur. Verilen yanıtlardan elde edilen işletmelerin faaliyette buldukları yıllara ilişkin istatistiksel bulgulara Tablo 4.10 üzerinde yer verilmiştir.

Tablo 4.10. İşletmelerin Faaliyette Buldukları Yıllara İlişkin İstatistiksel Bulgular

Faaliyet Yılı	Sayı	Yüzde
10 yıl ve altı	174	43,50
11-15 yıl	153	38,25
16-20 yıl	61	15,25
21 ve üzeri yıl	12	3,00
Toplam	400	100,0

Elde edilen bulgulara göre katılımcı işletmelerin yaklaşık %43,5'i 10 yıl ve altında faaliyet gösteren işletmelerdir. Bunların dışında ayrıca 153 işletme 11 ile 15 yıl arasında faaliyet göstermekte, 61 işletme ise 16-20 yıl arasında faaliyet göstermektedir. 21 yıl ve üzeri faaliyet gösteren işletme sayısı 12 işletmenin olduğu görülmüştür.

4.1.2.5. İşletmelerin Yıllık Cirolarına İlişkin İstatistikler

İşletmelerin yıllık ortalama cirolarına ilişkin istatistiksel bulgulara Tablo 4.11 üzerinde yer verilmiştir.

Tablo 4.11. İşletmelerin Yıllık Ortalama Cirolarına İlişkin İstatistiksel Bulgular (TL)

Ciro	Sayı	Yüzde
1.000.000 ve altı	80	20.00
1.000.001-2.000.000	164	41.00
2.000.001-4.000.000	96	24.00

4.000.001-7.500.000	40	10.00
7.500.001 ve üzeri	20	5.00
Toplam	400	100

İşletmelerin yaklaşık %20'sinin yıllık cirolarının 1 milyon TL'nin altında olduğu anlaşılmıştır. Anket araştırması kapsamındaki işletmelerin yüzde 41 gibi büyük bir çoğunluğunun yıllık ortalama ciroları 1 milyon TL'nin üzerinde 2 milyon TL aralığında bulunmaktadır. Bunun üzerinde 4 milyona kadar 96 işletme bulunmaktadır. Yıllık ortalama ciroları 4 milyonun üzerinde olup 7.5 milyona kadar olan işletme sayısının 40 olduğu görülmüştür. 7.5 milyon üzerinde ise 20 işletmeye ulaşıldığı anlaşılmıştır.

4.1.2.6. İşletmelerin İstihdam Düzeylerine İlişkin İstatistikler

İşletmelerin istihdam ettiği personel sayısına ilişkin istatistiksel bulgulara Tablo 4.12 üzerinde yer verilmiştir.

Tablo 4.12. İşletmelerin İstihdam Düzeylerine İlişkin İstatistik Bulgular

İstihdam Aralığı	Sayı	Yüzde
2-10	128	32.0
11-20	168	42.0
21-30	56	14.0
31-40	28	7.0
40 ve üzeri	20	5.0
Toplam	400	100

Buna göre araştırmaya katılan işletmelerin yaklaşık %32'sinin 2 ile 10 arasında personel istihdam ettiği görülmektedir. Katılımcı işletmelerin yaklaşık %42'si 11 ile 20 arasında personel ile faaliyetlerini yürütmektedir. Bunun yanında 21 ile 30 arasında personel istihdam eden 56 işletme ve 31 ile 40 arasında personel istihdam eden 28 işletme bulunmaktadır. 40 ve üzerinde istihdam sağlayan işletme sayısı ise 20'dir.

4.1.2.7. İşletmelerin İhracat Faaliyetlerine İlişkin İstatistikler

Araştırma kapsamında anket formu aracılığıyla işletmelere ihracat yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Verilen yanıtlardan elde edilen istatistiklere Tablo 4.13 üzerinde yer verilmiştir.

Tablo 4.13. İşletmelerin İhracat Faaliyetlerine İlişkin İstatistik Bulgular

Yanıtlar	Sayı	Yüzde
Evet	217	54.3
Hayır	183	45.8
Toplam	400	100

Buna göre işletmelerin yaklaşık %54'ü ihracat yapmakta, yaklaşık %46'sı ise ihracat faaliyetlerinde bulunmamaktadır.

4.1.2.8. İşletmelerin Ar-Ge Faaliyetlerine İlişkin İstatistikler

Araştırma kapsamında anket formu aracılığıyla işletmelere Ar-Ge faaliyetlerinde bulunup bulunmadıkları sorulmuştur. Verilen yanıtlardan elde edilen istatistiklere Tablo 4.14 üzerinde yer verilmiştir.

Tablo 4.14. İşletmelerin Ar-Ge Faaliyetlerine İlişkin İstatistik Bulgular

Yanıtlar	Sayı	Yüzde
Evet	221	55.3
Hayır	179	44.8
Toplam	400	100

Verilen yanıtlardan elde edilen sonuçlara göre işletmelerin yaklaşık %55'i Ar-Ge faaliyetlerinde bulunmaktayken %45'i bu faaliyetleri gerçekleştirmemektedir.

4.1.2.9. İşletmelerin Katılım Bankaları İle Çalışma Durumlarına İlişkin İstatistikler

Araştırmanın uygulandığı işletmelerin Katılım Bankaları ile çalışıp çalışmadıkları sorgulanmış, verilen yanıtlardan elde edilen bulgular Tablo 4.15 üzerinde gösterilmiştir.

Tablo 4.15. İşletmelerin Katılım Bankaları İle Çalışma Durumlarına İlişkin İstatistik Bulgular

Yanıtlar	Sayı	Yüzde
Evet	238	59.5
Hayır	162	40.5
Toplam	400	100

Buna göre işletmelerin 238'inin Katılım Bankaları ile çalıştığı 162'sinin ise bu bankalarla çalışmadığı görülmüştür.

4.2. Güvenirlilik Analizi

Yüz yüze anket yöntemi ile elde edilecek veriler araştırmanın birincil verilerini oluşturmakta ve araştırmacı için en güvenilir verileri temsil etmektedir. Ancak anket formlarının hazırlanması aşamasından uygulanma aşamasına kadar titizlikle çalışılması bu anketlerden elde edilecek verilerin güvenilir olmasını tek başına sağlamamaktadır. Ölçeğe verilen yanıtlardan elde edilecek veriler arasında tutarlı ve anlamlı ilişkinin bulunması gerekmektedir. Bu ilişki, ölçeğin güvenilirliğini açıklamaktadır. Bu bağlamda ölçekte yer alan ifadeler, ekonometrik analize tabi

tutulmadan önce ölçekte yer alan ifadelerin güvenilir olup olmadığını görmek gerekmektedir. Bu bir anlamda ifadelerin doğru anlaşılıp anlaşılmadığını ve aralarında tutarlılığın olup olmadığını göstermek ve sonuçlara olan güveni sağlamak adına önemlidir. Bu nedenle ölçek maddeleri arasındaki iç güvenilirlik tespiti için SPSS paket programı aracılığı ile Cronbach's Alpha testi uygulanmıştır ve elde edilen sonuç Tablo 4.16'da gösterilmektedir.

Tablo 4.16. Ölçeğe Ait Güvenilirlik Sınaması

Cronbach's Alpha	İfade Sayısı
0.831	21

Tablo 4.16 üzerinde görüldüğü üzere 21 ifadenin yer aldığı ölçeğe verilen yanıtlar için Cronbach's Alpha değeri 0.831 olarak elde edilmiştir. Cronbach's Alpha değerinin bilimsel araştırmalarda kabul görmesi için belli bir değere sahip olmasının önemi büyüktür. Bu bağlamda Özdamar (2013) tarafından aşağıdaki değerler kabul edilmiş ve buna göre yorumlanmıştır.

- **$0.50 \leq \alpha < 0.60$** Ölçek düşük güvenilirlik düzeyine sahip olmasına rağmen prototip ölçek olarak kullanılabilir.
- **$0.60 \leq \alpha < 0.70$** Ölçek yeterli güvenilirlik düzeyine sahip olup toplum taramalarında kullanılabilir.
- **$0.70 \leq \alpha < 0.90$** Ölçek yüksek güvenilirlik düzeyine sahip olup toplum taramalarında ve bilimsel yargıların oluşturulmasında kullanılabilir.

Elde edilen Cronbach's Alpha değeri verilen aralıklarla karşılaştırıldığında ölçeğin yeterli güvenilirlik düzeyine sahip toplum taramalarında kullanılabilir bir değere sahip olduğu gözlenmektedir. Bu durum, ölçeğin yapılacak analizler için uygun olduğunu ve sonuçların güvenilir olduğunu göstermektedir.

4.3. Ölçek İfadelerine Verilen Yanıtlara Ait İstatistikler

Ölçeğe verilen yanıtlardan elde edilen veriler arasında tutarlı ve anlamlı bir ilişki olduğu güvenilirlik analizi skoru ile doğrulanmıştır. Yeterli bir güvenilirlik skoru almasından sonra katılımcıların ölçek sorularına verdikleri cevaplar, araştırmanın anlaşılması ve amacı için önemlidir. Tablo 4.17'de bu sonuçlara yer verilmiştir.

Tablo 4.17. Ölçekte Yer Alan İfadeler ve Katılımcıların Verdikleri Yanıtlara Ait İstatistikler

İfadeler	Ortalama	Standart Sapma	İfade Sayısı
Katılım bankaları maliyet açısından iyi bir alternatiftir.	3.1500	1.49937	400
Katılım bankaları, faizli bankalara göre daha uygun koşullarda kredi önerir.	2.8125	1.44137	400
Katılım bankaları, proje odaklı çalıştığı için KOBİ sektörü için daha kullanışlıdır.	2.9175	1.45464	400
Katılım bankaları, KOBİ'lere yönelik ürün çeşitleri ve hizmetleri sunmaktadır.	2.9575	1.42681	400
Katılım bankaları, faizli bankalara göre girişimcilik ruhuna daha uygundur.	2.8900	1.35739	400
Katılım bankalarında KOBİ'lere yönelik daha fazla kredi kullandırma eğilimi vardır.	2.8775	1.31408	400
Katılım bankalarını, dini yükümlülüklerimden dolayı tercih ederim.	4.2200	1.11791	400
Müşterilerimin (ve varsa iş ortaklarımın) beklentisi faizsiz finansman kullanmam yönündedir.	4.1350	1.14238	400
Yakın çevrem beni faizsiz finansman kullanmam konusunda etkilemektedir.	3.9750	1.19915	400
İş çevrem Katılım bankacılığı ile ilgili görüşleri beni faizsiz finansman kullanma konusunda etkilemektedir.	4.1500	1.20255	400
Katılım bankalarının personelinin ilgili olması onlarla çalışma arzumu arttırmaktadır.	4.0000	1.21602	400
Katılım bankalarında kredi onaylama işlemleri daha hızlı sürmektedir.	3.3500	1.27143	400
Katılım bankalarının sunduğu ürün çeşitliliği, finansman imkânına ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır.	3.1900	1.30313	400
Katılım bankalarından daha düşük teminat ile kredi almak mümkündür.	3.2850	1.32407	400
Katılım bankalarının, mevcut finansman imkânlarının dışında ekstra bir finansman sağlaması faaliyetlerimizin sürdürülmesi açısından önemlidir.	3.4425	1.42716	400
Katılım bankalarının para vermek yerine doğrudan ürünü tedarik etmesi kaynakların doğru kullanılmasını sağlar.	3.4550	1.42585	400
Katılım bankaları, ortaklık esaslı çalıştıkları için geliştirdiğimiz projelere ortak olması, rekabet gücümüzü artırır.	3.4875	1.44050	400
Katılım bankaları faizsiz çalışmak isteyen insanların paralarını ekonomiye kazandırdığı için başarılı bir bankacılık sistemidir.	3.2275	1.33424	400
Katılım bankaları, bizlerle sık sık iletişim kurmaktadırlar.	2.5425	1.43294	400
Katılım bankaları, KOBİ'lere özel iletişim kanalları sunmaktadır.	2.3825	1.40218	400
Katılım bankalarının istediğimiz anda ulaşabileceğimiz birçok şubesi ve ATM'leri mevcuttur.	2.6750	1.24429	400

5=Kesinlikle Katılıyorum, 4=Katılıyorum, 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 1=Kesinlikle Katılmıyorum

Tablo 4.17 üzerinde, katılımcıların ölçek ifadelerine verdikleri yanıtların ortalama ve standart sapmalarına ilişkin bulgular yer almaktadır. 5'li likert tipi ölçekte yer alan her yargıya verilen cevapların değerlendirilmesi için aritmetik ortalama kullanılmıştır. Elde edilen aritmetik ortalamaların çalışma kapsamında değerlendirilebilmesi için puan aralığı hesaplanmıştır. Bu bağlamda aralıkların eşit

olduğu varsayımı altında, aritmetik ortalamalar için puan aralığı (Puan Aralığı: ((En Yüksek Değer – En Düşük Değer) /5)= 0.80; $((5 - 1) /5 = 4/5 = 0.80)$) olarak hesaplanmıştır. Buna göre katılımcıların ortalama puanı;

- 1.00-1.80 olan değişkenlere kesinlikle katılmadıkları,
- 1.81-2.60 olan değişkenlere katılmadıkları,
- 2.61-3.40 olan değişkenlere orta derecede katıldıkları,
- 3.41-4.20 olan değişkenlere katıldıkları,
- 4.21-5.00 olan değişkenlere kesinlikle katıldıkları

Şeklinde yorumlanmıştır. Verilen yanıtlara ait ortalamalar çalışma kapsamında şöyle değerlendirilmektedir:

- Katılımcıların; “Katılım bankaları maliyet açısından iyi bir alternatiftir.” ifadesine verdikleri yanıtların ortalamasına bakıldığında bu görüşe orta derecede katıldıkları görülmektedir. Dolayısıyla İslami finansın maliyet açısından alternatif olma potansiyelinin KOBİ’ler üzerinde kesin olarak geçerli olmadığı anlaşılmıştır.

- Katılımcıların; “Katılım bankaları, faizli bankalara göre daha uygun koşullarda kredi önerir.” ifadesine verdikleri yanıtların ortalamasına bakıldığında bu ifadeye orta derecede katıldıkları görülmektedir. Yani katılımcı grubun çoğunluğu, İslami finansın konvansiyonel finansa göre finansman koşullarının çok da kolay olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu durum, nakdi kredi kullandırma yerine mal veya hizmet temini ve finansmanın proje odaklı olması gibi İslami finansman politikalarına uygun bir sonuç olmakla birlikte KOBİ’ler için alternatif finansmana ulaşma noktasında İslami finansın potansiyelinin yeterli seviyede olmadığını göstermiştir.

- “Katılım bankaları, faizli bankalara göre girişimcilik ruhuna daha uygundur.” ifadesi İslami finansın reel sektörün finansmanı noktasında taşıdığı iddianın karşılığının ne olduğunun anlaşılması adına oldukça önemli bir ifade olarak ölçeğe dahil edilmiştir. Katılımcıların bu ifadeye verdikleri yanıtlara ait ortalamaya bakıldığında 2.89 gibi bir yanıt ortalamasına ulaşılmıştır. Buna göre katılımcı grubu olan KOBİ’ler, İslami finansın girişimi destekleme ve

buna uygun bankacılık hizmet sunduğu görüşüne orta derecede katıldıkları görülmüştür.

- İslami finansın, KOBİ'ler için alternatif bir finansman olma potansiyelini ölçmeye yönelik olarak ölçekte yer verilen "Katılım bankalarında KOBİ'lere yönelik daha fazla kredi kullandırma eğilimi vardır." ifadesine verdikleri yanıtların ortalaması bu konuya orta derecede katıldıklarını gösteren puan aralığında yer almıştır. Bu durum, KOBİ'lerin Katılım Bankalarının kredi ve finansman olanaklarından yeteri kadar haberdar olmamalarından da kaynaklanabilmektedir. Yani Katılım Bankacılığı ile ilgili yeteri kadar bilgisi olmayan veya Katılım Bankaları ile hiç çalışmamış olmalarından da kaynaklanabilmektedir. Ancak böyle bile olsa ifade içerisinde yer alan "eğilim" kelimesi Katılım Bankalarının bu yönde bir çaba göstermesi gerektiği düşünülerek yer almıştır. Nitekim Katılım Bankalarının bu anlamda bir eğiliminin olup olmadığının anlaşılması adına ölçekte; "Katılım bankaları, bizlerle sık sık iletişim kurmaktadırlar." ve "Katılım bankaları, KOBİ'lere özel iletişim kanalları sunmaktadır." ifadelerine yer verilmiş ve oldukça düşük ortalamalar elde edilmiştir. Bu bakımdan Türkiye'de İslami finansın pratik uygulamada KOBİ'lere yeterli ilgi ve eğilimi gösterme noktasında alternatif olma potansiyelinin oldukça düşük olduğu anlaşılmıştır.

- İslami finansın tercih edilmesinde ve konvansiyonel finans sistemine alternatif olarak sunulmasında en belirleyici faktör olarak dini etkenler gösterilmektedir. Buna istinaden ölçek içerisinde "Katılım bankalarını, dini yükümlülüklerimden dolayı tercih ederim." ifadesine yer verilmiş ve bu ifadeye verilen yanıtların ortalama puanının 4.22 olduğu görülmüştür. Benzer şekilde ölçekte; "Müşterilerimin (ve varsa iş ortaklarımın) beklentisi faizsiz finansman kullanmam yönündedir.", "Yakın çevrem beni faizsiz finansman kullanmam konusunda etkilemektedir." ve "İş çevrem Katılım bankacılığı ile ilgili görüşleri beni faizsiz finansman kullanma konusunda etkilemektedir." ifadelerine yer verilmiştir. Bu ifadelere verilen yanıtların ortalamalarının da benzer şekilde yüksek çıktığı görülmüştür. Bu bakımdan dini yargıların, İslami finansın KOBİ'ler için alternatif olmasında yüksek bir potansiyel oluşturduğu görülmüştür.

- KOBİ'ler için finansmana ulaşmanın hızının önemli olduğu göz önünde tutularak ölçekte "Katılım bankalarında kredi onaylama işlemleri daha hızlı sürmektedir." ifadesine yer verilmiş, katılımcı grubun verdiği yanıtların ortalaması 3.35 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran katılımcıların bu ifadeye orta derecede katıldıklarını göstermektedir. Bu durum, İslami finansın KOBİ'ler için konvansiyonel finansa göre finansmana hızlı erişebilme açısından alternatif olma potansiyelinin çok güçlü olmadığı yönünde değerlendirilmiştir. Nitekim yakın anlam taşıyan "Katılım bankalarının sunduğu ürün çeşitliliği, finansman imkânına ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır.", "Katılım bankalarından daha düşük teminat ile kredi almak mümkündür." ifadelerine verilen yanıtlar da benzer ortalamalar yakalamıştır.

- "Katılım bankalarının para vermek yerine doğrudan ürünü tedarik etmesi kaynakların doğru kullanılmasını sağlar." ifadesine yer verilmiş ve alınan yanıtların ortalaması 3.46 olmuştur. Her ne kadar bu oran, puan aralığına göre ifadeye katıldıklarını gösterse de çalışmanın ve ölçeğin tasarlanması aşamasında beklenenden düşük gerçekleşmiştir. Çünkü Katılım Bankalarının nakdi kredi yerine mal veya hizmet temini yönünde finansman politikası izlemesi doğrudan ihtiyaç duyulan finansmanın sağlanması anlamına gelmektedir. Nakdi kredinin ise yanlış değerlendirilme riski taşınması, mal veya hizmet temini şeklindeki finansmanın ise doğrudan ihtiyacı gidermesi nedeni ile kaynakların etkin kullanımını sağlayabileceği düşünülerek yüksek bir skor alacağı düşünülmüştür. Bu oranın beklenenden düşük gerçekleşmesinin gerekçesi olarak, nakdi finansman ihtiyaçlarının bulunması, nakdi finansmanın likiditesinin yüksek olması ve KOBİ'lerin bu likiditeye ihtiyaç duyması olarak düşünülmektedir.

- "Katılım bankaları, ortaklık esaslı çalışmaları için geliştirdiğimiz projelere ortak olması, rekabet gücümüzü artırır." ifadesini katılımcılar 3.49 gibi bir ortalama ile yanıtlamıştır. Bu oran kesin bir şekilde bu görüşe katıldıklarını açıklamasa da puan aralığına göre bu görüşe katıldıklarını göstermektedir. Bu şekilde, KOBİ'ler için İslami finansın ortaklık esası ile çalışması düşük düzeyde de olsa alternatif olma potansiyeli açısından kayda değer bir etkidir.

- KOBİ'lerin Katılım Bankaları halihazırda ortak bir ilişkileri varsa her zaman her yerde bu ilişkiden kaynaklı ihtiyaçlarını giderebilmeleri açısından veya ilişkilerinin olup olmadığına bakılmaksızın diledikleri zaman herhangi bir nedenle Katılım Bankalarına veya bunların ATM'lerine doğrudan ulaşabilmeleri Katılım Bankalarının alternatif olma potansiyelini oldukça fazla etkileyebilecek bir unsur olmaktadır. Anketin tasarlanmasında bu şekilde düşünülerek ölçekte; "Katılım bankalarının istediğimiz anda ulaşabileceğimiz birçok şubesi ve ATM'leri mevcuttur." ifadesine yer verilmiştir. Bu ifadeye verilen yanıtların ortalaması 2.6750 olmuştur. Bu ortalama, katılımcıların orta derecede katıldıklarını gösteren puan aralığının alt sınırının hemen üstünde gerçekleşmiştir. Her ne kadar orta derecede katıldıklarını gösterse de bu oran puan aralığının alt sınırına yakın olması nedeniyle oldukça düşük bir düzeyde gerçekleşmiştir. Bu bakımdan Katılım Bankalarının şube ağının, İslami finansın KOBİ'ler için açısından alternatif olma potansiyelini olumlu yönde etkileme noktasında yetersiz kalmaktadır.

Araştırma ölçeğinden elde edilen bu bulgular araştırmanın temel amacına ve hedeflerine uygun olarak sonuçlandırıldığını göstermektedir. Bulguların analiz ve yorum kısımlarında açıklandığı üzere ölçeğin tasarlanma aşamasında beklenen ve beklenmeyen sonuçlar ortaya çıkmıştır. Beklenmeyen sonuçlar çalışmanın güvenilirliğini ve anlamını olumsuz yönde etkilememiş aksine çalışmada ulaşılmak istenen hedeflere uygun sonuçlar olarak çıkmıştır.

4.4. Geçerlik Analizi

Araştırmanın konusuna ve amacına uygun olarak geliştirilen ölçek bünyesinde İslami finansın alternatif olma potansiyelini ölçmeye yönelik ifadeler oluşturulmuştur. Ölçekte yer alan ifadelerin anlamlı ve tutarlı olduğunun tespiti amacıyla güvenilirlik analizi yapılmış ve elde edilen sonuçla ölçeğin toplum taramalarında ve bilimsel yargıların oluşturulmasında kullanılabilir bir ölçek olduğu görülmüştür. Buna istinaden ölçek ifadelerine verilen yanıtların ortalaması alınmış ve bu şekilde elde edilen bulgular çalışmanın amacına uygun olarak her bir ifade tek başına yorumlanmıştır. Ancak bu ifadelerin veya yargıların birbirleri olan ilişkileri, ölçeğin ve dolayısıyla ölçek ifadelerine verilen yanıtlardan elde edilen verilerin boyutlarının görülmesi çalışmanın anlam derinliğini arttıracaktır.

Ölçeğin hazırlanma aşamasında, İslami finansın KOBİ'ler için farklı boyutlarda alternatif olma potansiyelinin belirlenmesine yönelik ifadeler ölçeğe yer verilmesine dikkat edilmiştir. Bu bakımdan anlamlı ifadelerin bir arada oluşturdukları boyutların belirlenmesi amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi, birbiriyle ilişkili çok sayıda değişkeni bir araya getirerek birbirinden bağımsız ve daha az sayıda kavramsal olarak anlamlı yeni değişkenler (faktörler, boyutlar) bulmayı keşfetmeyi amaçlayan çok değişkenli bir istatistik olarak tanımlanabilir (Büyüköztürk, 2002; Özdamar 2002). Tek başına incelendiğinde, ölçeğe yer alan ifadelerin araştırmanın bir bütün olarak görülmesini ve anlaşılmasını yeterli düzeyde açıklayamamaktadır. Bu bakımdan araştırmanın bir sonraki aşamasında ölçeğin örtük yapısını ortaya çıkarmak ve özgün formunda açıklanan yapıyı doğrulamak için sırasıyla açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

4.4.1. Açımlayıcı Faktör Analizi

İslami finansın KOBİ'ler için alternatif olma potansiyelinin boyutlarını ölçmek ve faktörlerini belirlemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi, SPSS paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

4.4.1.1. KMO ve Bartlett Küresellik Testi

Faktör analizi uygulamasına geçmeden önce verilerin ve örneklemin temel bileşenler analizine uygunluğunun ve yeterliliğinin incelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla ölçeğe yer alan ifadeler Kaiser- Meyer- Olkin (KMO) ve Bartlett küresellik testleri uygulanmıştır ve elde edilen sonuçlar Tablo 4.18'de gösterilmektedir.

Tablo 4.18. KMO ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları

Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) Örneklem Ölçüm Değer Yeterliliği	0.817	
Barlett Küresellik Testi	Ki-Kare	6990.007
	Sd	210
	Sig.	0.000

Büyüköztürk (2007), KMO örneklem yeterlilik indeksinin %60'dan yüksek olması ve Bartlett küresellik testinin anlamlı çıkması ($P < 0.01$) durumunda verilerin faktör analizi için uygun olduğunu söylemektedir. Tablo 4.18'de yer alan sonuçlara

bakıldığında ise bu sonuçların faktör analizine geçilmesi gerekli değerlere sahip oldukları görülmektedir. Tablo 4.18 üzerinde görüldüğü gibi araştırma ölçeğinin KMO örneklem yeterlilik katsayısı 0.817 olarak bulunmuştur. Yine Barlett küresellik testinin de anlamlı çıkması, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

4.4.1.2. Faktörlerin Belirlenmesi

Araştırma ölçeğine verilen yanıtlardan elde edilen verilere Kaiser- Meyer- Olkin (KMO) ve Barlett küresellik testleri uygulanmıştır. Elde edilen sonuçların faktör analizinin uygulanması için yeterli değerlere sahip olduğu doğrulandıktan sonra veriler faktör analizine tabi tutulmuştur. Faktör analizi sonucu araştırma ölçeğinin açıklayan 6 adet faktör belirlenmiştir. Bu belirlenen 6 faktörün her birinde yer alan ifadeler bir arada incelenmiştir ve ifadelerin anlamsal olarak birbirini tamamladığı görülmüştür. Buna istinaden faktörler, araştırma konusu olan İslami finansın KOBİ'ler için alternatif olma potansiyeli ile bağlantılı olarak isimlendirilmiştir ve Tablo 4.19 üzerinde gösterilmiştir.

Tablo 4.19. Analiz Sonucu Elde Edilen Faktörler

Faktörleri Oluşturan İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Varyans %
Faktör 1: Kişisel Değer Yargıları Açısından Alternatif Olması		5.906	19.696
Müşterilerimin (ve varsa iş ortaklarımın) beklentisi faizsiz finansman kullanmam yönündedir.	0.914		
İş çevrem Katılım bankacılığı ile ilgili görüşleri beni faizsiz finansman kullanma konusunda etkilemektedir.	0.900		
Katılım bankalarının personelinin ilgili olması onlarla çalışma arzumu arttırmaktadır.	0.894		
Katılım bankalarını, dini yükümlülüklerimden dolayı tercih ederim.	0.878		
Yakın çevrem beni faizsiz finansman kullanmam konusunda etkilemektedir.	0.863		
Faktör 2: Sektörel Uygunluk Açısından Alternatif Olması		3.640	16.133
Katılım bankaları, KOBİ'lere yönelik ürün çeşitleri ve hizmetleri sunmaktadır.	0.894		
Katılım bankaları, faizli bankalara göre girişimcilik ruhuna daha uygundur.	0.890		
Katılım bankaları, proje odaklı çalıştığı için KOBİ sektörü için daha kullanışlıdır.	0.886		
Katılım bankalarında KOBİ'lere yönelik daha fazla kredi kullandırma eğilimi vardır.	0.858		
Faktör 3: Finansman Politikaları ve İmkânları Açısından Alternatif Olması		2.368	15.024
Katılım bankaları para vermek yerine doğrudan ürünü tedarik etmesi kaynakların doğru kullanılmasını sağlar.	0.864		

Katılım bankalarının, mevcut finansman imkânlarının dışında ekstra bir finansman sağlaması faaliyetlerimizin sürdürülmesi açısından önemlidir.	0.861		
Katılım bankaları faizsiz çalışmak isteyen insanların paralarını ekonomiye kazandırdığı için başarılı bir bankacılık sistemidir.	0.825		
Katılım bankaları, ortaklık esaslı çalıştıkları için geliştirdiğimiz projelere ortak olması, rekabet gücümüzü artırır.	0.820		
Faktör 4: Ulaşılabilirlik Açısından Alternatif Olması		1.591	9.370
Katılım bankaları, KOBİ'lere özel iletişim kanalları sunmaktadır.	0.794		
Katılım bankaları, bizlerle sık sık iletişim kurmaktadırlar.	0.772		
Katılım bankalarının istediğimiz anda ulaşabileceğimiz birçok şubesi ve ATM'leri mevcuttur.	0.665		
Faktör 5: Maliyet Açısından Alternatif Olması		1.315	8.897
Katılım bankaları maliyet açısından iyi bir alternatiftir.	0.913		
Katılım bankaları, faizli bankalara göre daha uygun koşullarda kredi önerir.	0.906		
Faktör 6: Finansmana Erişim Açısından Alternatif Olması		1.157	6.961
Katılım bankalarında kredi onaylama işlemleri daha hızlı sürmektedir.	0.805		
Katılım bankalarının sunduğu ürün çeşitliliği, finansman imkânına ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır.	0.685		
Katılım bankalarından daha düşük teminat ile kredi almak mümkündür.	0.543		
Toplam			76.079672

Tablo 4.19 üzerinde gösterilen faktörler, sahip oldukları özdeğerler ve açıkladıkları varyanslar göz önünde tutularak sıralanmıştır. Yine araştırma konusu ve taşıdıkları ifadeler göz önünde tutularak tanımlanmıştır. Açıklayıcı faktör analizi ile elde edilen 6 faktörün toplam varyansın yaklaşık %76.08'ini açıkladığı görülmektedir. Bu oran oldukça başarılı bir oran olarak çıkmıştır. Bu şekilde, belirlenen 6 faktör çalışmanın büyük bir kısmını açıklayıcı nitelikte olmaktadır.

Elde edilen faktörler aşağıda ayrı başlıklar altında ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Faktör 1: Kişisel Değer Yargıları Açısından Alternatif Olması

Sahip olduğu özdeğeri ve açıkladığı varyans yüzdesi ile ilk sırada yer alan bu faktör 5 ifadeden oluşmakta ve toplam varyansın yaklaşık %19.7'sini açıklamaktadır. Bu faktörü oluşturan ifadelere bakıldığında; faizsiz finansmanın tercih edilmesinde rol oynayan etkenlerden oluştuğu görülmektedir. Bu ifadeler KOBİ'ler için İslami finansın tercih edilmesinde dini yükümlülüklerinin, müşterilerinin ve varsa ortaklarının beklentisinin, yakın çevresinin ve iş çevresinin görüşlerinin ne ölçüde

etkili olduğunu ölçmeye yönelik ifadelerdir. Bunlarla beraber Katılım Bankalarının personellerinin ilgili olmasının KOBİ'ler için İslami finansın alternatif olma potansiyelindeki rolüne istinaden ölçekte yer verilen “Katılım bankalarının personelinin ilgili olması onlarla çalışma arzumu arttırmaktadır.” ifadesi de bu faktör altında yer almıştır. Tüm bu ifadeler bir arada ele alınmış ve faktör İslami finansın KOBİ'ler için “Kişisel Değer Yargıları Açısından Alternatif Olması” şeklinde tanımlanmıştır.

Tablo 4.20. Faktör 1: Kişisel Değer Yargıları Açısından Alternatif Olması

Faktörleri Oluşturan İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Varyans %
Müşterilerimin (ve varsa iş ortaklarımın) beklentisi faizsiz finansman kullanmam yönündedir.	0.914	5.906	19.696
İş çevremın Katılım bankacılığı ile ilgili görüşleri beni faizsiz finansman kullanma konusunda etkilemektedir.	0.900		
Katılım bankalarının personelinin ilgili olması onlarla çalışma arzumu arttırmaktadır.	0.894		
Katılım bankalarını, dini yükümlülüklerimden dolayı tercih ederim.	0.878		
Yakın çevrem beni faizsiz finansman kullanmam konusunda etkilemektedir.	0.863		

Faktör altında yer alan ifadelerin özdeğerlerine ve varyanslarına bakıldığında müşterilerin ve varsa ortakların beklentisinin KOBİ'lerin için İslami finansın tercih edilmesinde en fazla önem verilen unsur olduğu görülmektedir. Buna paralel olarak iş çevresinin de KOBİ'ler için İslami finansman tercihinde oldukça etkili olduğu görülmektedir. Bulgular arasında en çok dikkat çeken unsur ise İslami finans tercihinde dini yükümlülüklerin etkisi olmaktadır. Araştırma ve ölçek tasarlama aşamasında en yüksek düzeyde önem verilen unsurun bu olması beklenirken “Katılım bankalarını, dini yükümlülüklerimden dolayı tercih ederim.” ifadesi faktör altında dördüncü sırada yer almaktadır. Katılım Bankalarının personelinin ilgisi, KOBİ'ler için İslami finansman tercihinde 3. önem sırasında yer almaktadır. Bu sıralama, profesyonelliğin getirdiği bir durum olmakla beraber sadece KOBİ'ler için değil genel olarak gerçek ve tüzel tüm kişiler için birlikte iş veya farklı türden bir ilişki içerisinde olunan-olunacak bir ortamda karşı taraf ilgisi her zaman belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu bakımdan “Katılım bankalarının personelinin ilgili olması onlarla çalışma arzumu arttırmaktadır.” ifadesinin sıralaması araştırma kapsamında gayet anlaşılır bulunmaktadır. Ayrıca bu ifade bu alanda yetkili karar alıcı ve politika yapıcılar için önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır. Faktör altında yer alan son

ifadeye bakıldığında bu ifade de İslami finansın KOBİ'ler için tercih edilmesinde iş çevresinin etkisini ölçmeye yönelik bir ifadedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, İslami finansın KOBİ'ler tarafından alternatif olmasında kişisel değer yargılarının etkisini ve belirleyiciliğini göstermesi açısından başarılı bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Doğrudan iş ortamının KOBİ'lerin İslami finansı tercih etmesinde önemli potansiyel barındırdığı, dini yükümlülüklerin ve yakın çevrenin nispeten daha arka planda kaldığı görülmektedir. Yine Katılım Bankalarının personelleri aracılığıyla KOBİ'lere olan yaklaşımı da önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

Faktör 2: Sektörel Uygunluk Açısından Alternatif Olması

Bu faktör 4 ifadeden oluşmakta ve toplam varyansın yaklaşık %16.13'ünü açıklayarak katılımcılar tarafından önem düzeyi bakımından ikinci sırada yer almaktadır. Bu faktörü oluşturan ifadelerle bakıldığında İslami finansın KOBİ sektörüne uygunluğunu ölçmeye yönelik ifadelerden oluştuğu görülmektedir (bkz Tablo 4.21). Bu bakımdan bu faktör İslami finansın KOBİ'ler için "Sektörel Uygunluk Açısından Alternatif Olması" olarak tanımlanmıştır.

Tablo 4.21. Faktör 2: Sektörel Uygunluk Açısından Alternatif Olması

Faktörleri Oluşturan İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Varyans %
Katılım bankaları, KOBİ'lere yönelik ürün çeşitleri ve hizmetleri sunmaktadır.	0.894	3.640	16.133
Katılım bankaları, faizli bankalara göre girişimcilik ruhuna daha uygundur.	0.890		
Katılım bankaları, proje odaklı çalıştığı için KOBİ sektörü için daha kullanışlıdır.	0.886		
Katılım bankalarında KOBİ'lere yönelik daha fazla kredi kullandırma eğilimi vardır.	0.858		

Bu faktör altında yer alan ifadelerle gerek teorik gerekse pratik olarak İslami finansın reel sektörün finansmanı noktasındaki iddiasının reel sektör unsuru olan KOBİ sektörünce karşılığının ölçülmesi hedeflenmiştir. Bu ifadelerden; "Katılım bankaları, faizli bankalara göre girişimcilik ruhuna daha uygundur." ve "Katılım bankaları, proje odaklı çalıştığı için KOBİ sektörü için daha kullanışlıdır." ifadeleri ile İslami finansın KOBİ'ler için sektörel uygunluk açısından alternatif olma potansiyelini teorik yönden ölçmeye çalışılırken; "Katılım bankaları, KOBİ'lere yönelik ürün çeşitleri ve hizmetleri sunmaktadır." ve "Katılım bankalarında KOBİ'lere yönelik

daha fazla kredi kullandırma eğilimi vardır.” ifadeleri ile pratik uygulamalar yönünden ölçülmeye çalışılmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu faktörün 2. Sırada yer alması ve faktör altında aralarında anlamı ilişki bulunan ifadelerin anlamsal ve kavramsal yönden de bütünlüyci olması araştırma kapsamında başarılı ve anlamlı bir sonuç olarak değerlendirilmektedir.

Faktör 3: Yatırım Fırsatları ve Finans İmkânları Açısından Alternatif Olması

Bu faktör toplam varyansın yaklaşık %15.02’sini açıklayarak genel faktör sıralamasında 3. sırada yer almaktadır. Faktör 4 ifadeden oluşmakta ve bu ifadeler bir anlamda İslami finansman politikalarının, buna dayalı olarak ortaya çıkması muhtemel etkilerin ve İslami finansın genel finans sektörü içerisinde ekstra bir finansman seçeneği olarak yer almasının KOBİ’ler için alternatif olma potansiyelini ölçmeye yönelik ifadeler olmaktadır.

Tablo 4.22. Faktör 3: Finansman Politikaları ve İmkânları Açısından Alternatif Olması

Faktörleri Oluşturan İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Varyans %
Katılım bankaları para vermek yerine doğrudan ürünü tedarik etmesi kaynakların doğru kullanılmasını sağlar.	0.864	2.368	15.024
Katılım bankalarının, mevcut finansman imkânlarının dışında ekstra bir finansman sağlaması faaliyetlerimizin sürdürülmesi açısından önemlidir.	0.861		
Katılım bankaları faizsiz çalışmak isteyen insanların paralarını ekonomiye kazandırdığı için başarılı bir bankacılık sistemidir.	0.825		
Katılım bankaları, ortaklık esaslı çalışmaları için geliştirdiğimiz projelere ortak olması, rekabet gücümüzü artırır.	0.820		

Faktör altında birleşen ifadelerin anlamsal ve kavramsal yönü araştırma konusu ile birlikte değerlendirilmiş ve “İslami Finansın KOBİ’ler İçin Finansman Politikaları ve İmkânları Açısından Alternatif Olması” şeklinde isimlendirilmiştir. İslami finansman politikalarının ve finansman imkânlarının araştırma kapsamında bir boyut olarak ortaya çıkmış olması çalışma için oldukça başarılı ve anlamlı bir sonuç olarak değerlendirilmektedir.

Faktör 4: Ulaşılabilirlik Açısından Alternatif Olması

Özellikle bankacılık sektöründe tercih edilme nedenlerinden biri de bankalara ulaşılabilirliktir. Gerek şube ağı gerekse sunulan iletişim kanalları bir bankanın veya

kurumun diğerlerine karşı alternatif olma potansiyelini olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ölçeğin hazırlanma evresinde bu husus dikkate alınarak bunu ölçmeye yönelik ifadeler yer verilmiştir. Yapılan açımlayıcı faktör analizi neticesinde bu ifadelerin birleştiği bir faktöründe altında birleştiği görülmüştür.

Tablo 4.23. Faktör 4: Ulaşılabilirlik Açısından Alternatif Olması

Faktörleri Oluşturan İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Varyans %
Katılım bankaları, KOBİ'lere özel iletişim kanalları sunmaktadır.	0.794	1.591	9.370
Katılım bankaları, bizlerle sık sık iletişim kurmaktadırlar.	0.772		
Katılım bankalarının istediğimiz anda ulaşabileceğimiz birçok şubesi ve ATM'leri mevcuttur.	0.665		

Faktör altında yer alan ifadelerin kavramsal ve anlamsal yönü konu kapsamı ile birlikte değerlendirilmiş ve "İslami Finansın KOBİ'ler İçin Ulaşılabilirlik Açısından Alternatif Olması" olarak isimlendirilmiştir. Bu faktörün sahip olduğu varyans toplam varyansın yaklaşık %9.38'ini açıklamaktadır.

Faktör 5: Maliyet Açısından Alternatif Olması

Faiz, konvansiyonel finans sisteminin işleyişinin temel esasını oluşturmaktadır. Bu bakımdan konvansiyonel sistem tarafından finanse edilen reel sektörün ayrıca bir faiz maliyeti oluşmaktadır. KOBİ'ler özelinde düşünüldüğünde girişimlerini destekleme aşamasında konvansiyonel bankalardan finansman sağlayan KOBİ'ler bu finansmanın anaparasının yanında faizini de ödemek durumunda kalmaktadır. İslami finansman ve kurumlarının temel prensibi ise faizsizliktir. Faizsiz bir bankacılık faaliyetinin ise maliyetleri nasıl etkileyebileceği merak edilmektedir. Ölçeğin hazırlanma aşamasında bu durumlar göz önünde bulundurularak KOBİ'ler özelinde ölçülmeye çalışılmıştır. Bunu ölçmeye yönelik ifadeler açımlayıcı faktör analizi neticesinde bir arada anlamlı bir ilişki göstermiş ve iki ifadeden oluşan bir boyut ortaya çıkmıştır.

Tablo 4.24. Faktör 5: Maliyet Açısından Alternatif Olması

Faktörleri Oluşturan İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Varyans %
Katılım bankaları maliyet açısından iyi bir alternatiftir.	0.913	1.591	9.370
Katılım bankaları, faizli bankalara göre daha uygun koşullarda kredi önerir.	0.906		

Bu faktör altında yer alan ifadelerin anlamsal ve kavramsal yönü araştırma konusu ile birlikte değerlendirilmiş ve “İslami Finansın KOBİ’ler İçin Maliyet Alternatif Olma Potansiyeli” olarak isimlendirilmiştir. Bu faktör toplam varyansın yaklaşık %9.38’sini açıklamaktadır. Önem düzeyi bakımından 5. sırada yer alan bu faktörün araştırma kapsamında ortaya çıkması ve bu faktör altında yer alan ifadelerin anlamsal bütünlük taşıyor olması çalışma adına başarılı ve anlaşılır bir sonuç olarak değerlendirilmektedir.

Faktör 6: Finansmana Erişim Açısından Alternatif Olması

Bir finansman seçeneğinin diğerine karşı tercih edilme potansiyelin etkileyebilecek önemli unsurlardan biri de o finansmana erişim olmaktadır. Araştırma kapsamında katılımcıların kredi onaylama işlemlerindeki hızının, sundukları ürün çeşitliliğinin ve kredi koşullarının alternatif olma potansiyelini ölçmek amacıyla ölçekte yer verilmiş, bu ifadelere verilen yanıtlar ise 3 ifadeden oluşan bir faktör altında birleşmiştir. Bu bakımdan bu faktör, “Finansmana Erişim Açısından Alternatif Olması” olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 4.25. Faktör 6: Finansmana Erişim Açısından Alternatif Olması

Faktörleri Oluşturan İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Varyans %
Katılım bankalarında kredi onaylama işlemleri daha hızlı sürmektedir.	0.805	1.157	6.961
Katılım bankalarının sunduğu ürün çeşitliliği, finansman imkânına ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır.	0.685		
Katılım bankalarından daha düşük teminat ile kredi almak mümkündür.	0.543		

Bu faktörün sahip olduğu varyans değeri toplam varyansın yaklaşık %7’sini açıklamaktadır. Bu faktörün araştırma kapsamında ortaya çıkması İslami finansın KOBİ’ler için alternatif olma potansiyelinde görülmesi gereken bir boyut olarak başarılı ve anlaşılır bir sonuç olarak değerlendirilmektedir.

4.4.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Ölçeğin yapı geçerliği analizi kapsamında açımlayıcı faktör analizi ile elde edilen faktör yapısının uygunluğunu belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Analizin uygulanmasında LISREL paket programı kullanılmıştır.

Bu süreçte ilk önce açımlayıcı faktör analizi sonucu elde edilen faktör yapısı önceden belirlenen model olarak tanımlanmış; daha sonra mevcut verilerin bu belirlenen modele ne derecede uygun bir yapı gösterdiğinin anlaşılması ve ölçüm

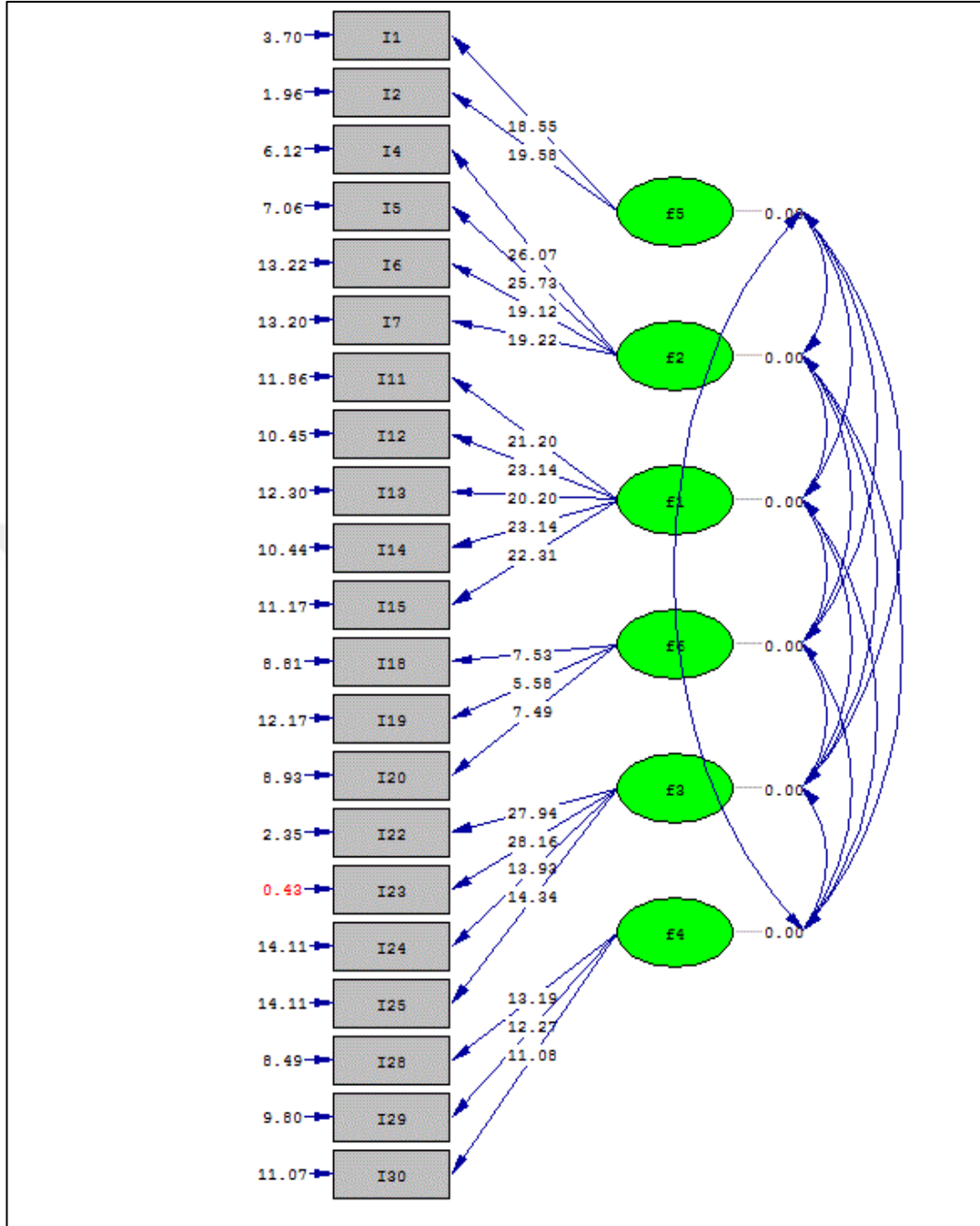
modelinin geçerliliğinin ve güvenilirliğinin test edilmesi için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi neticesinde elde edilen bulgular uyum iyiliği indeksleriyle incelenmiştir. Analiz neticesinde elde edilen uyum indeksleri ve uyum indekslerinin mükemmel ve kabul edilebilirliğine ilişkin uyum ölçütleri Tablo 4.26’da gösterilmiştir.

Tablo 4.26. Uyum İndekslerine İlişkin Mükemmel ve Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri ve Araştırma Verilerinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

Uyum İndeksleri*	Mükemmel Uyum Ölçütleri*	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri*	Çalışma Bulguları
χ^2 /sd	$0 \leq \chi^2 /sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2 /sd \leq 3$	2.86
AGFI	$0.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$	0.86
CFI	$0.95 \leq CFI \leq 1.00$	$0.90 \leq CFI \leq 0.95$	0.95
NFI	$0.95 \leq NFI \leq 1.00$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$	0.92
NNFI	$0.95 \leq NNFI \leq 1.00$	$0.90 \leq NNFI \leq 0.95$	0.95
RFI	$0.95 \leq RFI \leq 1.00$	$0.90 \leq RFI \leq 0.95$	0.91
IFI	$0.95 \leq IFI \leq 1.00$	$0.90 \leq IFI \leq 0.95$	0.95
RMSEA	$0.00 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.08$	0.068
SRMR	$0.00 \leq SRMR \leq 0.05$	$0.05 \leq SRMR \leq 0.10$	0.049
PNFI	$0.95 \leq PNFI \leq 1.00$	$0.50 \leq PNFI \leq 0.95$	0.76
PGFI	$0.95 \leq PGFI \leq 1.00$	$0.50 \leq PGFI \leq 0.95$	0.67
AIC	Karşılaştırılan modeller arasında en küçük değere sahip olan model		612.13
CAIC	Karşılaştırılan modeller arasında en küçük değere sahip olan model		896.64
ECVI	Karşılaştırılan modeller arasında en küçük değere sahip olan model		1.16

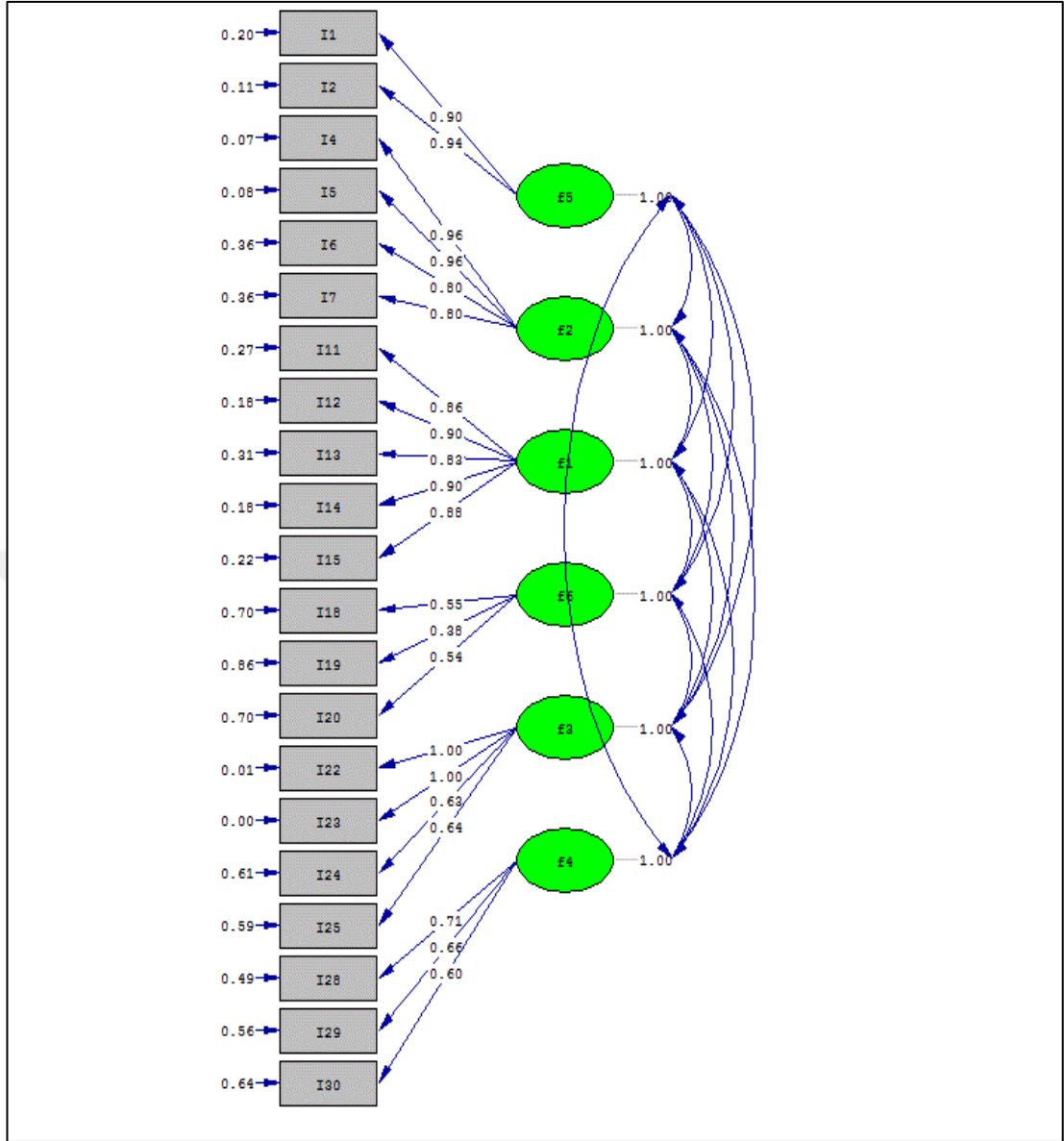
* Mükemmel Uyum Ölçütleri ve Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri İlhan ve Çetin’in (2014) çalışmasından yararlanılarak çalışmanın yazarı tarafından hazırlanmıştır.

Analiz sonucu elde edilen uyum indekslerine bakıldığında; χ^2 /sd , AGFI, NFI, RFI, RMSEA, PNFI, PGFI indekslerinin kabul edilebilir, CFI, NNFI, IFI, SRMR indekslerinin ise mükemmel uyum ölçütlerine sahip oldukları görülmektedir. Bu uyum indeksi değerleri modelin iyi uyum verdiğini göstermektedir. Modele ilişkin path diyagramı ve t değerleri Şekil 4.27’de gösterilmiştir.

Şekil 4.1. İFKAPÖ'ye İlişkin ve T Değerleri

Doğrulayıcı faktör analizi sonucu elde edilen ve faktör yüklerinin standart dağılımını gösteren bulgular Şekil 4.28'de gösterilmiştir.

Şekil 4.2. İFKAPÖ'ye İlişkin Standartlaştırılmış Ağırlıklar

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Çalışmada İslami Finansın KOBİ'ler İçin Alternatif Olma Potansiyeli araştırılmıştır. Araştırma evresine geçmeden önce konunun anlaşılabilirliğinin sağlanması adına Dünya'da ve Türkiye'de İslami finans kavramı çok yönlü açıklanmıştır.

İslami finansın KOBİ'ler için alternatif olma potansiyelinin araştırılmasına yönelik çok yönlü yapılan araştırmalar neticesinde bu ölçümü sağlayacak mevcut veri bulunmadığı görülmüştür. Buna istinaden araştırmanın veri toplama yöntemi, araştırmanın muhatabı olan KOBİ'lerden birincil verilerin elde edilmesini sağlayacak anket yöntemi olarak belirlenmiştir. Bu şekilde araştırma grubu KOBİ'ler olarak belirlenmiş ve araştırmada yararlanılabilecek anket için ilgili literatür incelenmiştir. Literatür incelemesi neticesinde bu ölçümü sağlayacak bir ankete veya ölçüm aracına ulaşamamıştır. Bu nedenle çalışmanın yazarı tarafından 21 maddelik İslami Finansın KOBİ'ler İçin Alternatif Olma Potansiyeli Ölçeği (İFKAPÖ) geliştirilmiştir.

Araştırma kapsamında İFKAPÖ'nün yanında katılımcı grubun tanımlayıcı istatistiklerini elde edecek sorulara da yer verilen anket formu hazırlanmıştır. Anket formu araştırma örneklemeine uygun olarak rassal seçilen işletmelere uygulanmış ve elde edilen veriler elektronik ortama aktarılarak araştırma verileri oluşturulmuştur.

Araştırmaya İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Bursa, Yalova ve Çanakkale şehirlerinde faaliyette bulunan 400 KOBİ katılmıştır. Katılımcı grubun özellikleri şöyledir:

- Araştırma evrenine uygun olarak KOBİ'lerin 302'si İstanbul'da, 26'sı Kocaeli'nde, 13'ü Sakarya'da, 6'sı Yalova'da, 8'i Çanakkale'de ve 45'i Bursa'da faaliyette bulunmaktadır.
- 198 KOBİ limited şirket, 114 KOBİ anonim şirket ve 88 şirket de şahıs şirketi olarak faaliyette bulunmaktadır.
- Araştırmaya katılan KOBİ'ler ağırlıklı olarak metal-otomotiv yan sanayi ve giyim-tekstil sektörlerinde faaliyette bulunmaktadır.
- Araştırmaya katılan KOBİ'lerin yaklaşık %82'si 15 yıl ve altı süredir faaliyette bulunmaktadır.

- Araştırmaya katılan KOBİ'lerin yaklaşık %61'inin yıllık ortalama cirosu 2 milyon TL'nin altında, %39'unun ise 2 milyon TL'nin üzerinde gerçekleşmektedir.
- Araştırmaya katılan KOBİ'lerin yaklaşık %74'ü 2 ile 20 arasında personel istihdam etmektedir.
- Araştırmaya katılan KOBİ'lerin yaklaşık %54'ü ihracat faaliyetleri, yaklaşık %55'i de Ar-Ge faaliyetleri gerçekleştirmektedir.
- Araştırmaya katılan KOBİ'lerin yaklaşık %60'ı Katılım Bankaları ile çalışmıştır.

Yukarıda özellikleri açıklanan katılımcıların İFKAPÖ'ye verdikleri yanıtlardan edilen verilere güvenilirlik ve yapı geçerliği analizleri uygulanmıştır.

Ölçeğe güvenilirlik analizi için Cronbach's Alpha testi uygulanmıştır ve 0.831 sonucu elde edilmiştir. Elde edilen bu sonuç ile ölçeğin yapılacak analizler için uygun olduğu ve sonuçların güvenilir olduğu anlaşılmıştır. Buna istinaden ölçeğe verilen yanıtların aritmetik ortalamaları alınmış, katılımcıların yanıtladığı ifadelerin her biri ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Ölçeğe yapı geçerliği kapsamında açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi neticesinde ölçeğin yaklaşık %76'sını açıklayan 6 faktörlü bir yapı taşıdığı tespit edilmiştir. Faktörler, altında birleşen ifadelerle göre değerlendirilmiş ve araştırma amacına ve kapsamına uygun olarak isimlendirilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonucu elde edilen faktör yapısı önceden belirlenen model olarak tanımlanmış; daha sonra mevcut verilerin bu belirlenen modele ne derecede uygun bir yapı gösterdiğinin anlaşılması ve ölçüm modelinin geçerliliğinin ve güvenilirliğinin test edilmesi için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonucu elde edilen uyum indekslerine ilişkin bulgular, ölçeğin belirlenen modelinin genel araştırmalar için uygun olduğunu göstermiştir.

İslami finans, varoluş kaynağını doğrudan dini bir temelden almış, işlem ve faaliyetleri de bu dini yükümlülüklerle uygun olarak şekillenmiştir. Günümüzde de tercih edilmesinde en etkili unsur olarak yine dini faktörler ve yükümlülükler olmaktadır. Konvansiyonel finansın faiz esasına karşı dini kaygılardan ötürü faizsizlik tutumu içerisinde olan gerçek ve tüzel kişilerce İslami bir finansman modeli alternatif

olarak değerlendirilebilmektedir. Nitekim araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan, İslami finansın KOBİ'ler için alternatif olma potansiyelinde dini yükümlülüklerin etkisinin oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca bir bütün olarak kişisel değer yargıları faktörü, araştırmanın yaklaşık %19.7'sini açıklamaktadır. Bu durum, İslami finans kurumları ve otoriteleri tarafından İslami finansal işlem ve faaliyetlerde azami dikkatin ve özenin gösterilmesini gerektirmektedir. İslami finansın sunuluş biçiminde kişisel değer yargılarını olumsuz yönde etkileyecek hareket ve tavırlardan uzak durulması, İslami finansın etik ve ahlaki yönlerinin önceliklendirilmesi gerekmektedir.

Özellikle dini etkenlerin İslami finansmana olan talepte etkili olması bu sonucu tutarlı ve anlaşılır kılmaktadır. Bunun yanında katılımcıların İslami finansın KOBİ sektörüne daha uygun olduğu yönündeki görüşlere orta derecede katıldıkları görülmüştür. Bu sonuç, sektörel uygunluğun İslami finansın KOBİ'ler için alternatif olma potansiyelinde etkili olduğunu göstermiştir. Ancak katılımcıların bu görüşe katılma dereceleri, özellikle bu alanda karar alıcı ve politika yapıcılar için anlam taşımaktadır. İslami finans alanında faaliyet gösteren kişi ve kurumların, KOBİ'lere yönelik ilgi ve eğilimleri, onlara yönelik geliştirilecek hizmet çeşitliliği İslami finansın KOBİ'ler için alternatif olma potansiyelini güçlendirebilecektir.

KOBİ'ler, faaliyetlerini yerine getirirken önemli düzeyde finansman ihtiyacı duymaktadırlar. Bu finansman ihtiyaçlarını gerek kamu kurumları gerekse özel kurumlar aracılığıyla karşılamaktadırlar. Ancak bazen bu kurumlar da finansman ihtiyaçlarının karşılanmasında yetersiz kalmakta bazen de KOBİ'ler tarafından bu kurumlardan yeterince yararlanılamamaktadırlar. Bu bakımdan İslami finans, faizsizlik esası ile alternatif olmasının yanı sıra mevcut finansman olanaklarının yanında ekstra bir finansman olarak alternatif potansiyeli taşımaktadır. Nitekim araştırma kapsamında KOBİ'ler tarafından bu durum doğrulanmış, ekstra finansman olma rolünün KOBİ'ler için alternatif olmasının potansiyelinde belirleyici bir etkisi olduğu görülmüştür. Ancak bu durum bu potansiyelin finansmana erişim noktasında tamamlanması gerekmektedir. Yine araştırma kapsamında İslami finansın KOBİ'ler için finansmana erişim açısından sahip olduğu potansiyel oldukça düşük düzeylerde kalmaktadır. Gerek finansman işlemlerinin hızlığı gerekse finansmanın sağlanması için aranan koşulların zor olması KOBİ'ler için bu finansmana erişimi kısıtladığı

görülmüştür. Bu bakımdan İslami finans kurumlarının, otoritelerinin, karar alıcılarının ve politikacılarının finansmana erişim noktasında en azından KOBİ'lere yönelik düzenlemeler yapmaları önerilmektedir. Çünkü, KOBİ'lerin ulusal ekonomiler için taşıdıkları önemin yanı sıra finansal kurum ve organizasyonlar için de önemi büyüktür. Sermaye ve faaliyet hacmi büyük olan bu KOBİ'lerin sağlanan finansman ile yaşayacağı başarı onu finanse eden kurumlara pozitif yansıyacak, yalnızca maddi bir aktarım olmayacak İslami finans gibi ahlaki ve etik tutumunu öne çıkaran bir sektör için manevi ve kurumsal bir başarı da sağlayacaktır. Ki bu başarı henüz genç denecek bir zaman dilimi içerisinde olan İslam finans sektörü adına maddi kazancın önünde gelmesi gereken bir başarı durumudur.

KOBİ'lerin İslami finansman politikaları çerçevesinde, nakdi finansman yerine mal veya hizmet temini şeklinde sağlanan finansmanın daha verimli ve etkili olması hususu KOBİ cephesinde kabul görmektedir. KOBİ'lerin likidite ihtiyacı ve zaman zaman işlerin yürütülmesi için doğrudan nakdi finansmana ihtiyaç duymaları bu görüşe yüksek derecede katılımın önüne geçen nedenlerden birkaçı olsa da elde edilen sonuçlar İslami finansın KOBİ'ler için alternatif olma potansiyelini olumlu yönde etkilemektedir. Yine bir finansman politikası olan ortaklık esaslı KOBİ'lerin rekabet gücünü artırma açısından alternatif olma potansiyelini güçlendiren bir unsur olmaktadır. Bu potansiyelin reel karşılığının ortaya konması, tarafların işin hem teorik kısmında hem de uygulama kısmında yeterli çabayı göstermesi ile sağlanabilecektir.

İslami finans cephesinde, faiz getirdiği ek maliyet ile sıkça eleştirilmekte ve İslami finansın faizsiz esasla çalışma prensibi ile bu anlamda bir alternatif olduğu dillendirilmektedir. Çünkü konvansiyonel finans sistemi içerisinde kredi, tarafların borçlu-alacaklı ilişkisi içerisinde olduğu ve faiz baz alındığı bir ortamda kullanılmaktadır. Bu şekilde kredi kullanan taraf borçlu sıfatını taşımakta ve kullanmış olduğu kredinin anaparasının yanında hesaplanan faiz tutarı kadar da borçlandırılmaktadır. Hesaplanmış olan faiz tutarı borçlu açısından kullanmış olduğu anapara üzerine ek bir maliyet oluşturmaktadır. Bu bakımdan çalışma kapsamında; faizsizlik prensibine uygun finansal faaliyetler gerçekleştiren İslami finansın, KOBİ'ler için maliyet açısından alternatif finansman olmasındaki potansiyel araştırılmıştır. Elde edilen bulgular, İslami finansman maliyetinin KOBİ'ler için alternatif olarak değerlendirilmesinde reelde karşılığı bulunmayacak düzeyde bir

potansiyeye sahip olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre faizsiz esasa dayalı İslami finansman maliyetinin faiz maliyetinden çok da ayrılmadığı anlamına gelmektedir. Bu sonuç İslami finans alanında yetkin karar alıcı ve politika yapıcılar için önemli ve dikkate alınması gereken bir sonuçtur. Şüphesiz finansman maliyeti sadece faizden kaynaklanmamakta bizatihi paranın kendisinin işlem maliyeti bulunmaktadır. Ayrıca Katılım Bankaları özelinde Türk bankacılık sektörü içerisindeki payı dikkate alındığında Türkiye’de faaliyette bulunan KOBİ’ler için İslami finansman maliyetlerin çok düşük olamayacağı daha anlaşılır olacaktır. Ancak bu maliyetin İslami finansın kavramsal boyutuna ve felsefesine uygun olacak düzeylere çekilmesine yönelik adımlar atılması yerinde olacaktır. Aksi takdirde yukarıda bahsedilen kişisel değer yargılarının olumsuz yönde değişimi kaçınılmaz olacaktır.

Bir finans kurumunun alternatif olarak tercih edilmesindeki potansiyelin belirleyicilerden biri de o finans kurumu ve organları tarafından sunulan ulaşılabilirlik imkanlarıdır. Bir finans kurumuna istenildiği zaman ulaşılamama durumu o finans kurumuna olan talebin düşmesine sebep olacaktır. Özellikle alternatif olma pozisyonundaki bir finans sektörü açısından alternatif olma potansiyeli de oldukça düşük düzeylerde kalacaktır. Araştırma kapsamında İslami finansın KOBİ’ler ulaşılabilirlik açısından alternatif olma potansiyeli oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Yurtdışı düzeyinde böyle bir çalışmaya rastlanmadığı için bu sonucun Türkiye’ye has bir durum olup olmadığı tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak Türkiye özelinde incelendiğinde yeni gelişen ve tarihsel gelişim sürecinde de çeşitli sıkıntılar yaşayan İslami finans sektörü açısından bu sonuçlar kabul edilebilir olmamakla birlikte anlaşılabilir olmaktadır. Yine de bu sonuçlar İslami finansın KOBİ’ler için alternatif olma potansiyelinde oldukça belirleyici olmaktadır. Bu nedenle özellikle Türkiye’de KOBİ’lerin İslami finansla ve kurumlarına ulaşmasının sağlanması için gerekli adımların özveri ile atılması gerekmektedir.

İslami finansın KOBİ’ler için alternatif olma potansiyeli araştırması, belirli amaç ve hedefler kapsamında belirli bir yöntemle gerçekleştirilmiş olup bulgular ışığında amacına ulaşmıştır. Araştırmanın hedeflerine ise bu araştırmanın bulguları ve sonucu ışığında İslami finans ve KOBİ sektörü kurum ve otoriteleri tarafından gerekli değerlendirmelerin ve uygulamaların gerçekleştirilmesi ile ulaşılabilecektir. Araştırmanın uygulama kapsamı, zaman yetersizliği, maddi olanaksızlık gibi çeşitli nedenlerle

kısıtlanmıştır. Araştırmanın, konu ile ilgili olan kişi ve kurumlar aracılığıyla yaygınlaştırılması da hem çalışmanın başarısını açıklayacak hem de araştırmanın hedeflerinin tamamlanmasını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- AAOIFI, (2008), “Shariah Standards, Accounting and Auditing Organisation for Islamic Financial Institutions”, Manama.
- AB MAJİD, Hafizive SHAHİDA Shahimi ve MOHD Hafizuddin Syah Bangaan Abdullah. (2011). “Sukuk Defaults and its İmplication: A Case Study of Malaysian Capital Market”, *In 8th International Conference on Islamic Economics and Finance* (pp. 19-21).
- AB. AZIZ, Muhammad Ridhwan. (2011). “The Classical and Contemporary Contracts of Agriculture In *Fiqh Muamalah*: From The Perspective of Islamic Banking”, *1st International Conference on Accounting, Business and Economics (ICABEC2011)*.
- ABDUH, Muhamad ve OMAR, Mohd Azmi. (2012). “Islamic-Bank Selection Criteria in Malaysia: An AHP Approach”. *Business Intelligence Journal*, 5(2), 271–281.
- ABDUL-RAHMAN, Aisyah, ve NOR, Shifa Mohd. (2017). “Challenges of Profit-and-Loss Sharing Financing in Malaysian Islamic Banking”. *Geografia-Malaysian Journal of Society and Space*, 12(2). Pp.39-46.
- ABDUL-RAHMAN, Yahia. (2014). “*The Art of RF (Riba-Free) Islamic Banking and Finance: Tools and Techniques for Community-Based Banking.*” John Wiley ve Sons.
- AHMAD NORDİN, M. T. (2007). “Understanding Takaful and the Challenges Ahead”. In *General and Takaful Agents Convention*.
- AHMAD, Abdel-Rahman Yousri. (2010). “Islamic Modes of Finance and The Role of Sukuk”. *Islamic Finance Instruments and Markets. London*, 7-10.
- AHMAD, Ashfaq ve REHMAN, Kashif ve Saif, Iqbal ve SAFWAN, Nadeem. (2010). “An Empirical Investigation of Islamic Banking in Pakistan Based on Perception of Service Quality”, *African Journal of Business Management*, 4(6), pp.1185-1193.
- AHMAD, Ausaf. (1993), “*Contemporary Practices of İslamic Financing Techniques*”, İslamic Research and Training Institute. Jeddah: İslamic Development Bank.
- AHMAD, Norafifah ve HARON, Sudin. (2002), “Perceptions of Malaysian Corporate Customers Towards Islamic Banking Products and Services”, *International Journal of Islamic Financial Services*, 3(4), pp. 13-29.
- AHMED, Essia Ries ve SOFRİ Yahaya ve HARASHİD Md (2012). “Shubuhahat on Matter of Bai’alinalah and Tawarruq”. *International Journal of Business and Technopreneurship*, 2(1), 85-101.
- AKIN, Faruk ve ECE, Nalan. (2010). “İslami Finans Sistemi İçerisinde İslami Bankacılığın Yeri ve Türkiye’de Katılım Bankacılığının Gelişimi.”, *Mevzuat Dergisi*, 4-5.
- AKYÜZ, Osman. (2007) “*Yönettiğimiz Fon Miktarı 12 Milyar Dolara Ulaştı*”, Dünya ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık, İstanbul: TKBB, ss.20-21.
- AL-AJMİ, Jasim ve HUSSAİN, Hameeda Abo ve AL-SALEH, Nadhem. (2009). “Clients of Conventional and Islamic Banks in Bahrain. How They Choose Which Bank to Patronize.” *International Journal of Social Economics*, 36(11), pp.1086-1112.
- AL-AMİNE, Muhammad Al-Bashir. (2001). “*Istisna’ in Islamic Banking and Finance: Law ve Practice*”, KL: ASN Publishing.

- ALGAOUD, Latifa M. ve LEWIS, Mervyn K. (2007). "Islamic Critique of Conventional Financing", Edited by M. Kabir Hassan and Mervyn K. Lewis, *Handbook of Islamic Banking*, p.38-48.
- ALHADAD, Ahmad bin Abdul Aziz. (2003). "Tawarruq, Its Essence And Its Types: Mainstream Tawarruq And Organized Tawarruq", *retrieved from <http://isra.my/media-centre/downloads.html>*.
- ALHARBİ, Ahmad. (2015). "Development of The Islamic Banking System", *Journal of Islamic Banking and Finance*, 3(1), 12-25.
- ALİ, Salman, Syed ve AHMAD, Ausaf. (2007), "*Islamic Banking and Finance: Fundamentals and Contemporary Issues*". Islamic Development Bank, Islamic Research and Training Institute.
- AL-JAMAL, Mahmud A. ve AL-MEGHARBEL, Nihal ve INANOGLU, Hulusi, (2001). "*Beyond Credit: A Taxonomy of SMEs and Financing Methods for Arab Countries*", Egyptian Center for Economic Studies.
- ALSAYYED, Nidal. (2010). "*The Uses and Misuses of Commodity Murabaha: Islamic Economic Perspective (No. 20262)*". University Library of Munich, Germany.
- AMİN, Muslim ve ISA, Zaidi (2008). "An Examination of The Relationship Between Service Quality Perception and Customer Satisfaction: A SEM Approach Towards MALAYSIA Islamic Banking", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 1(3). pp.191-209.
- ANDERSON, Lorin W. (1988a). "Attitudes and Their Measurement", New York: *Educational Research, Methodology and Measurement*. An International Handbook, Keeves, J. P. (Ed), 421-426.
- ARDIANSYAH, Misnen ve QOYUM, Abdul . (2012). "Testing the Semi-strong Form Efficiency of Islamic Capital Market with Response to Information Content of Dividend Announcement: A Study in Jakarta Islamic Index", *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 8(7), 1025-1041.
- ARFANDA, Audita. (2010). "*The Influence of Service Quality Toward Customer Satisfaction (Case Study of Mandiri Syariah Bank)*", Bachelor Thesis, International Class Program Management Department Faculty Of Economics And Social Sciences, Universitas Islam Negeri Syarif Hidayatullah.)
- AYGEN, Filiz. (2006). "*AB'ye Giriş Sürecinde KOBİ'lerin Finansman Sorunları ve Alternatif Finansman Tekniklerinden Yararlanma Dereceleri Sakarya Örneği*", 3. KOBİ'ler ve Verimlilik Kongresi. İstanbul. Golden Medya Matbaacılık.
- AYTAÇ, Zühtü. (1986). "Özel Finans Kurumlarının Hukuki Yapısı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 41, Sayı: 1, s. 221-246.)
- AYUB, Muhammad. (2007). "*Understanding Islamic Finance*". John Wiley ve Sons Ltd: England
- AZİZ, Zeti Akhtar. (2012). "Islamic Finance: New Frontiers in Financing the Economy,". *Keynote address by Dr Zeti Akhtar Aziz, Governor of the Central Bank of Malaysia, at the EU-Malaysia Chambers of Commerce and Industry's (EUMCCI) Quarterly Financial Panel Discussion*.
- BACHA, Ismath Obiyathulla, (1999), Derivative Instruments and Islamic Finance: Some Thoughts for Reconsideration, *International Journal Of Islamic Financial Services*, 1(1),
- BADAWİ, Zaki. (1998). "The Question of Risk," *Islamic Banker*, no. 32, pp. 16-17.

- BAL, Faruk. (2014). “Çölün Ekonomisi: İslam Öncesi Arap Yarımadası’nda Ticaret, Ortaklık, Para ve Kredi”, *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 9, Sayı 1.
- BARDAKOĞLU, Ali (1992), “Bey”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.VI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- BARDAKOĞLU, Ali (2000), “İcare”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- BAYINDIR, Abdulaziz, (2008), “*Ticaret ve Faiz*”, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 38
- BAYINDIR, Servet. (2015). “*Fıkhi ve İktisadi Açından İslami Finans*”. İstanbul: Süleyman Vakfı Yayınları.
- BDDK, (2013), “Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu”, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara.
- BERGER, Peter L. (1993). “*Dinin Sosyal Gerçekliği*”, İnsan Yayınları, İstanbul.
- BERKİ, Ali Himmet, (1978) “*Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)*”, Hikmet Yayınları, İstanbul.
- BORHAN, Joni Tamkin. (2002). “Istisna' in Islamic Banking: Concept and Application”, *Jurnal Syariah*, 10(2), 99-108.
- BUHÂRÎ. “Selem”. 1, 2, 7.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener. (2002). “*Faktör analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı*”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 32(32), 470-483.
- BÜYÜKŞALVARCI, Ahmet ve KILINÇ, Ceyhun Çağlar, (2006). “*Konya İlinde Faaliyette Bulunan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Sermaye Yapısı Kararları Üzerine Bir Araştırma*”, 3. KOBİ’ler ve Verimlilik Kongresi. İstanbul, Golden Medya Matbaacılık.
- CANBAZ, Mustafa. (2016), “Katılım Bankacılığı”, *Beta Yayıncılık, İstanbul*.
- CATTELAN, Valentino. (2009). “From the Concept of *Haqq* to the Prohibitions of *Riba*, *Gharar* and *Maysir* in Islamic Finance”. *International Journal of Monetary Economics and Finance*, 2 (3/4), 384-397.
- CEBECİ, İsmail. (2010). “Modern İslam İktisadı Literatüründe Murabaha Tartışmaları”, *Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.
- CHAPRA, Umer M. (2000), “*The Future of Economics: An Islamic Perspective*”, Leicester, UK: The Islamic Foundation.
- CHAPRA, Umer M. ve KHAN, Tariqullah. (2000). “Regulation and Supervision of Islamic Banks”, *Occasional Paper No.3, Jeddah, IRTI/IDB*.
- CİZAKCA Murat. (2012), “Finance and Economic Development in Islam Historical Perspective”, MPRA Paper No. 42046, Online at <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/42046/>, posted 18. October 2012
- ÇAĞLAR, İrfan ve KENDİRLİ, Selçuk ve ÇAĞIRAN, Hülya. (2005). “*AB’ye Giriş Sürecinde Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde Yönetim Bilinci ve Finansal Politikalara Etkileri, Çorum KOBİ’lerine Yönelik Bir Araştırma*”, Uluslararası Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde KOBİLER: Türkiye ve Benzer Ülkeler Deneyimi Sempozyumu.
- ÇÜRÜK, Suna Akten. (2013). “*İslami Finansın Türkiye’deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri*” (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

- DHAREER, Siddiq Mohammad Al-Ameen. ve Institut İslamique de Recherches et de Formation. (1997). “*Al-Gharar in Contracts and Its Effects on Contemporary Transactions*”, Islamic Research and Training Institute.
- DUSUKI, Asyraf Wajdi ve ABDULLAH, Nurdianawati Irwani (2006). “Why Do Malaysian Customers Patronise Islamic Banks”, *International Journal of Bank Marketing*, 25(3), pp. 142-160.
- EBU DAVUD. “Büyu”. 57, (3463).
- Ebu'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc b. Muslim en-Nisâburî, (2000), “*el-Câmiu's-Sahîh, Dâru's-Selâm*”, Riyâd. Müsâkât 15. Hadis no: 4064.
- EHSAN, Muhammad, Asif (2012), “*Islamic Perspective on Financial Derivatives: Demand for Instruments of Risk Management in Various Businesses of Pakistan*”, Durham theses, Durham University.
- EL-ASHKER, Ahmed. ve WILSON, Rodney.(2006). “*Islamic Economics a Short History*”, Leiden: Brill, 2006, s. 21
- EL-GAMAL, Mahmoud A. (2001). “An Economic Explication of the Prohibition of Gharar in Classical Islamic Jurisprudence”. *Islamic Economic Studies*, 8(2), 29-58.
- EL-GAMAL, Mahmoud A. (2006). *Islamic finance: Law, economics, and practice*. Cambridge University Press.
- ERDİL, Oya ve KALKAN, Adnan. (2005). “*Kobilere Sağlanan Desteklerin Kobilerin Performanslarına Etkisi*”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:4 Sayı:7 Bahar 2005/1 s.103-122
- EROL, Cengiz ve EL-BDOUR, Radi. (1989) "Attitudes, Behavior, and Patronage Factors of Bank Customers Towards Islamic Banks", *International Journal of Bank Marketing*, 7(6), pp.31-37.
- EROL, Cengiz ve KAYNAK, Erdener ve EL-BDOUR, Radi. (1990). “Conventional and Islamic Banks: Patronage Behavior of Jordanian Customers”, *International Journal of Bank Marketing*, 8(4), pp.25-35.
- ERSİN, İrfan. (2015). “Necmettin Erbakan’ın Ekonomik Söylem ve Uygulamaları”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, T.C. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- ERSİN, İrfan. (2018). “İslami Finans”, Editörler: Hasan Dinçer ve Serhat Yüksel, *Finansal İktisat*, s.559-592, Ankara: Orion Kitabevi.
- GAIT, Alsadek ve WORTHINGTON, Andrew. (2008). “An Empirical Survey of Individual Consumer, Business Firm and Financial Institution Attitudes Towards Islamic Methods of Finance”, *International Journal of Social Economics*, 35(11), 783-808.
- GAIT, Alsadek. (2009). “The Impact Of Demographic Variables on Libyan Retail Consumers’ Attitudes Towards Islamic Methods Of Finance”. *Islamic Economic Studies*, 17(1).
- GAİT, Alsadek, H. ve WORTHINGTON, Andrew, C. (2007). “A Primer on Islamic Finance: Definitions, Sources, Principles and Methods”, *University of Wollongong Research Online*.
- GERRARD, Philip ve CUNNINGHAM J. Barton. (1997), “Islamic Banking: A study in Singapore”, *International Journal of Bank Marketing*, 15(6), pp. 204- 216.
- GIFR. (2018). Stability Report. Global İslamic Finance Report.
- GÜRERK, Derya. (2014). “Katılım Bankacılığı 30 Yaşında”, *Katılım Bankaları 2014, Türkiye Katılım Bankaları Birliği*.

- HAMEED, S. (2009). “*Accounting and Auditing for Islamic Financial Institutions*”. Kuala Lumpur: International Islamic University Malaysia.
- HAMİD, Abdul ve NORDİN, Norizatın. (2001). A study on Islamic banking education and strategy for the new millennium-Malaysian experience. *International Journal of Islamic Financial Services*, 2(4), pp.3-11.
- HAMİDULLAH, Muhammed. (1990). *İslam Peygamberi*, c. 2, İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- HAMOUD, Sami H. (1985). “*Islamic Banking*”, London (UK): Arabian Information Ltd.
- HANSON, A. Ward ve KALYANAM, Kirthi. (2000). Principles of Internet Marketing, South-Western College Publishing, Cincinnati.
- HASAN, Syed Akif ve SUBHANI, Muhammad Imtiaz ve RAFIQ, Muhammad Fayzan ve NAYAZ, Muhammad ve OSMAN, Amber. (2012). “Consumer Criteria For The Selection Of An Islamic Bank: Evidence From Pakistan”, *International Research Journal of Finance and Economics (IRJFE)*, Vol. 94, pp.1–9.
- HEGAZY, Ibrahim A. (1995). “An Empirical Comparative Study Between Islamic and Commercial Banks Selection Criteria in Egypt”, *International Journal of Islamic Financial Services*, 2(4). pp.3-11.
- HELLESTVEİT, Anders. (2014). “Economy as Religion”, Master Thesis , Norwegian University of Science and Technology, Faculty of Social Sciences and Technology Management, Department of Sociology, Norwegian.
- HUSSAİN, Mher Mushtaq ve AHMAD Tisman Pasha. (2011). Conceptual and Operational Differences Between General Takaful and Conventional Insurance. *Australian Journal of Business and Management Research*, 1(8), 23.
- HUSSAİN, Mumtaz ve ASGHAR, Shahmoradi ve TURK, Rima. (2016). “An Overview of Islamic Finance”. *Journal of International Commerce, Economics and Policy*, 7(01), 1650003.
- IFSB STABILITY REPORT. (2018). Islamic Financial Services Industry Stability Report 2018.
- IFSB. (2018). “Islamic Financial Services Industry Stability Report 2018”
- IMF. (2007). “Islamic Finance and the Role of the IMF”, *February 2017*, Erişim:<https://www.imf.org/external/themes/islamicfinance/>, Erişim Tarihi: 24.10.2018
- IQBAL, Munawar ve PHİLİP Molyneux (2005), *Thirty Years of Islamic Banking History, Performance and Prospects*, Palgrave Macmillan, New York, NY.
- IQBAL, Munawar ve PHİLİP, Molyneux. (2016). “*Thirty Years of Islamic Banking: History, Performance and Prospects*”. New York: Palgrave Macmillan.
- IQBAL, Zamir ve MİRAKHOR, Abbas, (2011). “*An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice*”, Singapore: John Wiley and Sons.
- IQBAL, Zamir. (1997). “Islamic Financial Systems”. *Finance ve Development Magazine.*, Vol.34, No:2, pp. 42 - 44.
- IQBAL, Zamir. (2017) “Introduction to Islamic Finance ve Banking,” *Innovative Product Development in Islamic Banks*. Istanbul, Turkey. Erişim:http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Session1_Zamir_Iqbal_Introduction-to-Islamic-Finance-Banking.pdf, Erişim Tar: 08.07.2018

- Islamic Development Bank. (2000). "Resolutions and Recommendations of the Council of the Islamic Fiqh Academy 1985-2000".
- İLHAN, Mustafa ve ÇETİN, Bayram. (2014). "LISREL ve AMOS Programları Kullanılarak Gerçekleştirilen Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Analizlerine İlişkin Sonuçların Karşılaştırılması.", *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(2).
- JOBST, Andreas ve KUNZEL, Peter ve MİLLS, S. Paul ve SY, Amadou. (2008). "Islamic Bond Issuance: What Sovereign Debt Managers Need to Know", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 1(4), 330-344.
- KAHF, Monzer. (2006). "Maqasid al Shari'ah in the Prohibition of Riba and Their Implications for Modern Islamic Finance". *In Presented Paper at IIUM International Conference on Maqasid Al-Shari'ah*.
- KALAYCI, İrfan (2011). Afrika'nın Melez Yüzü, 'MENA': Makro İktisadi Göstergelere ve Küresel Endekslere Göre 'Manası'. *Avrasya Etüdları*, 40(2), 175-199.
- Katılım Finans (2018), Katılım Bankaları Başlıca Finansal Büyüklükleri, *Katılım Finans Dergisi*, 2(10), s.16-17
- KHAN, Feisal. (2010). "How 'Islamic' is Islamic Banking?", *Journal of Economic Behavior ve Organization*, 76(3), 805-820.
- KORKMAZ, Tarık ve CURA, Gülşen, (2006). "KOBİ'lerin Finansal Olanakları Ve Finansal Yapıları: Zonguldak Çaycuma'daki KOBİ'lere Yönelik Anket Uygulaması", 3. KOBİ'ler ve Verimlilik Kongresi, İstanbul, Golden Medya Matbaacılık,
- KUMAŞ, Salih. (2006). "Bir Finansman Yönetimi Olarak İş Ortaklığı Uygulaması "Mudârabe-Commenda Karşılaştırması". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1).
- KUTLU, Hüseyin Ali ve DEMİRCİ, Savaş, (2007), "KOBİ'lerin Finansal Sorunları ve Çözüm Önerileri", 4. KOBİ'ler ve Verimlilik Kongresi, İstanbul Kültür Üniversitesi.
- LEEDS, Barry. (1992). "Mystery Shopping Offers Clues to Quality Service", *Bank Marketing*, 24(11), 24-27
- LEVESQUE. Terrence ve MCDUGALL, Gordon H. (1996). "Determinants of Customer Satisfaction in Retail Banking", *International Journal of Bank Marketing*, 14(7), pp.12-20.
- LEWİS, Mervyn ve ALGAUD, Latifa. (2001). "Islamic Banking", Cheltenham: Edward Elgar.
- LİEBER, Alfred E. (1968) "Eastern Business Practices and Medieval European Commerce", *Economic History Review*, Vol. 21, 1968, pp. 230-243.
- MARSHALL, Alfred. (1964). *Principles Of Economics*", London: Macmillan.
- MAYSAMİ, Ramin Cooper ve GOLRİZ, H. ve HEDAYATİ, H. (1997). "Pragmatic Interest-free Banking: Metamorphosis of the Iranian Financial System", *Journal of International Banking Law*, 12, p:92-108.
- MCMİLLEN, Michael J. (2006). "Islamic Capital Markets: Developments and Issues", *Capital Markets Law Journal*, 1(2), 136-172.
- MİRZA, Malik ve BAYDOUN, Nabil. (2000). "Accounting Policy Choice in a RİBA Free Environment." *Accounting, Commerce ve Finance: The Islamic Perspective Journal*, 4(1), 30-47.

- MOHD Hafizuddin Syah Bangaan Abdullah ve HAFİZİ Ab Majid ve SHAHİDA Shahimi. 2010. “*Sukuk Structure and Underlying Risks: Lesson from Malaysia*”. Paper presented at the 4th Islamic Banking, Accounting and Finance 2010, Negeri Sembilan, Malaysia, 13-14 October 2010.
- MUHAMMAD, Mohd Zulkifli, and ROSİTA Chong. (2007). “The Contract of Bay Al-Salam and Istisna in Islamic Commercial Law: A Comparative Analysis”, *Labuan e-Journal of Muamalat and Society*, 1, 21-28.
- MUHAMMAD, Mohd Zulkifli, ve CHONG, Rosita. (2007). “The Contract of Bay Al-Salam and Istisna in Islamic Commercial Law: A Comparative Analysis”, *Labuan e-Journal of Muamalat and Society*, 1, 21-28.
- MUMANİ, Hamzeh Fayez, (2014). “*Islamic Finance for SMEs in Jordan 1978-2014*”, (Doctoral Dissertation, Eastern Mediterranean University(EMU)-Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ)).
- MÜSLİM. “Müsâkât”. 127,128.
- NAGAOKA, Shinsuke. (2010). “Reconsidering Mudaraba Contracts in Islamic Finance: What is the Economic Wisdom (Hikma) of Partnership-based Instruments?”, *Review of Islamic Economics*, Vol. 13, No. 2.
- OBAİDULLAH, Mohammed. (2005) “*Islamic Financial Services*”, Islamic Economics Research Center, King Abdulaziz University, Jeddah, Saudi Arabia.
- OKUMUS, H. Saduman ve GENC, Elif Guneren. (2013). “Interest Free Banking in Turkey: A Study Of Customer Satisfaction And Bank Selection”. *European Scientific Journal, ESJ*, 9(16).
- OMER, Hussein, (1992). “The Implication of Islamic Beliefs and Practice on Islamic Financial Institutions in The UK: Profit-Sharing and Risk”, Edward Elgar, Cheltenham: PhD dissertation, *Loughborough University*, Loughborough.1992.
- OSMAN, Ismah ve ALİ, Husniyati ve ZAINUDDİN, Anizah ve RASHİD, W. Wan Edura ve JUSOFF, Kamaruzaman. (2009). “Customers Satisfaction in Malaysian Islamic Banking”, *International Journal of Economics and Finance*, 1(1), 197.
- OTHMAN, AbdulQawi ve OWEN, Lynn. (2001). “The Multi Dimensionality of Carter Model to Measure Customer Service Quality (SQ) in Islamic Banking Industry: A Study İn Kuwait Finance House”, *International Journal of Islamic Financial Services*, 3(4), 1–12.
- ÖREN, Kenan. (2003). “*Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmelere Sağladığı Devlet Teşvikleri ve Kullanım Alanlarının Karşılaştırılması: Nevşehir İlinde Bir Uygulama*”, C.Ü. İ.İ.B.F.Dergisi, Cilt 4, Sayı 2.
- ÖZCAN, Mehmet Emin ve HAZIROĞLU, Temel. (2000). “Bankacılıkta Yeni Bir Boyut: Katılım Bankacılığı”. *Bereket Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 9.
- ÖZDAMAR, Kazım. (2002). “*Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi*”, Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- ÖZSOY, İsmail. (2012). “Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz”, *Fıkhî Açından Finans ve Altın İşlemleri* içinde, s. 75-132, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- ÖZTÜRK, Nazım, (2014), “*Para Banka Kredi*”, Ekin Basım Yayın ve Dağıtım, Bursa.
- RAMADAN, Zeyad Saleem. (2013). “Jordanian Criteria For Islamic Banks Selection: Evidence From The Jordanian Banking Sector”, *International*

- Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 3(3), 139–145.
- Ramadan, Zeyad Saleem. (2013). “Jordanian Criteria For Islamic Banks Selection: Evidence From The Jordanian Banking Sector”, *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 3(3), pp.139-145.
- RAZALLİ, Mohd Rizal ve ISMAİL, Risyawati Mohamed ve YAACOB, Noorulsadiqin Azbiya. (2015). “SIHAT: An Assessment Tool for Shariah-Compliant Hotel Operations”, *International Journal of Islamic Marketing and Branding*, 1(1), 55-68.)
- REDZUAN, Hendon ve ZURİAH Abdul Rahman ve AİDİD Sharifah Sakinah S. H. (2009). “Economic Determinants of Family Takaful Consumption: Evidence From Malaysia”, *International Review of Business Research Papers*, 5(5), 193-211.
- RİZVİ, Syed Aun Raza, and AHCENE Lahsasna. (2012). “Derivatives in Islamic Finance: The Need and Mechanisms Available for Islamic Financial Markets”, *Bank Negara Malaysia, Islamic finance in a Challenging Economy: Moving forward*.
- S&P. (2018).” Islamic Finance Outlook 2018 Edition”, *Standard and Poor’s*.
- SALEH, Nabil, A. (1992) “*Unlawful Gain and Legitimate Profit in Islamic Law, Ribā, Gharar and Islamic Banking*”. 2nd ed., Graham ve Trotman, London, pp.16, 63–66 and 106.
- SAMAD, Abdus ve GARDNER, Norman D. ve COOK, Bradley J. (2005). “Islamic Banking And Finance in Theory and Practice: The Experience of Malaysia and Bahrain”, *The American Journal of Islamic Social Sciences*, 22(2), 69-86.
- SARKER, Abdul Awwal. (1999). “Islamic Business Contracts, Agency Problem and the Theory of the Islamic Firm”, *International Journal of Islamic Financial Services*, 1(2), 12-28.
- SAYIM, Ferhat ve GÜMÜŞ, Onur. (2011). “MENA Ülkeleri Ekonomileri”, *Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı*, Ed. Hamdi GENÇ ve Ferhat SAYIM, Bursa: Mkm Yayıncılıkve Dağıtım Ltd. Şti., s:189-213.
- SHAFİAİ, Muhammad Hakimi Bin Mohd. (2011), “Crafting the Agricultural Product and Loss Sharing (aPLS) in the Place of the Profit and Loss (PLS) for Islamic Agricultural Finance”, *Kyoto Working Papers on Area Studies: G-COE Series*, 114: 1-28.
- SHANMUGAM, Bala ve Zaha Rina Zahari. (2009). “*A Primer on Islamic Finance*”. Research Foundation Publications, CFA Institute, Charlottesville.
- SİDDİQİ, M. Nejatullah. (2004). “*Riba, Bank Interest and the Rationale of its Prohibition*”, Jeddah: Islamic Research and Training Institute.
- SİDDİQİ, M. Nejatullah. (2006). “Islamic Banking and Finance in Theory and Practice: A Survey of State of the Art”. *Islamic Economic Studies*, 13(2), 1-48.
- SİDLO, Katarzyna W. (2017). “Islamic Finance 2017: State of the Art and Outlook for the Future”, *CASE – Center for Social and Economic Research*.
- SUDİN, Haron ve NORAFİFAH, Ahmad ve PLANİSEK, L. Sandra. (1994). “Bank Patronage Factors of Muslim and Non-Muslim Customers”, *International Journal Of Bank Marketing*, 12(1), pp. 32-40.

- SUDİN, Haron ve SHANMUGAM, BaIa. (2001). “*Islamic Banking System: Concepts ve Applications*”, Pelanduk Publications, Malaysia.
- ŞAĞBANŞUA, Samet. (2015). “*İslami Finansal Araçların Finansal Piyasalardaki Konumunun İncelenmesi*”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- ŞAMILOĞLU, Famil. (2000). “*Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Finansman Sorunları Üzerine Adana İlinde Yapılan Bir Araştırma*”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 8.
- TAJUDIN, Azrul Azwar Ahmad (2010). “Overview of Islamic Finance”, *Kuala Lumpur, Malaysia: Bank Islam*.
- TAVŞANCIL, Ezel. (2010). “*Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*(4. Basım)”, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- TEKİNAY, Selahattin Sulhi ve AKMAN Sermet. (1993). “*Borçlar Hukuku Genel Hükümler*”, Filiz Kitabevi. İstanbul
- TİRMİZİ. “Büyü”. 6.
- TKBB, (2018b). “Katılım Bankacılığı Nedir, Nasıl Çalışır”, Erişim Tar: 12.12.2018, http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/KATILIM_BANKACILIGI-NEDIR-NASIL-CALISIR.pdf
- TKBB. (2018a). “Hakkımızda/Tarihçe”, <http://www.tkbb.org.tr/tarihce> Erişim Tar: 2.12.2018.
- TOK, Ahmet. (2009). “İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslami Tahvil) Uygulamaları, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler”, *Yeterlilik Etüdü, Sermaye Piyasası Kurulu Hukuk İşleri Dairesi*.
- TOPOĞLU, Emre. (2013). “Modüler İktisat Strüktürüne Göre Ödünç İlişkisi (İslam Ekonomisinde Karz-I Hasen Örneği)”, *Akademik Bakış Dergisi*, 34.
- TORLAK, Ömer ve UÇKUN, Nurullah, (2005). “Eskişehir’deki KOBİ’lerin Pazarlama ve Finansman Sorunları Ara Kesiti”, *Sosyal Bilimler Dergisi 2005/1 s.199-215*.
- TOSUN, Mustafa. (2000). “*Türk Mali Sisteminde Özel Finans Kurumları Deneyimi ve ÖFK’lerin Türk Banka Sistemi İçindeki Yeri.*”, Türkiye’de Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulama. Albaraka Türk Yayınları, İstanbul.
- TRT, (2018). <http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/nobel-ekonomi-odulunu-richard-thaler-kazandi-337065.html>, Erişim Tarihi: 12.02.2018
- UDDİN, Md Akther. (2015). “Principles of Islamic Finance: Prohibition of Riba, Gharar and Maysir”. *MPRA Paper No. 67711, posted 9*.
- ULUDAĞ, İlhan ve SERİN, Vildan, (1991), *Türkiye’de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler*, İstanbul: İTO Yayınları, 1991/25 s. 14.
- UMAR, Muhammad Abdul Halim,(1992), “*Shari’ah, Economic and Accounting Framework of Bay al Salam in the Context of its Contemporary Application (translated by M. Mehdi)*”, Islamic Research ve Training Institute, Islamic Development Bank, Jeddah.
- USMANİ, M.T. (2005). “*An Introduction to Islamic Finance*”, Maktaba Ma’ariful Qur’an, Karachi
- USMANİ, Maulana Taqi (2007). “Principles of Shariah Governing Islamic Investment Funds”, *Islamic Mutual Funds as Faith-Based Funds in a Socially Responsible Context*.
- USMANİ, Maulana Taqi. (2005). “*Salam and Istisna*”, Online publication by accountancy.com.pk.

- USMANİ, Muhammad Taqi. (2007). "Sukuk and Their Contemporary Applications.", *In Translated from The Original ARABİC by SHEİKH Yusuf Talal DeLorenzo, AAOIFI Shari'a Council meeting, Saudi Arabia.*
- UYAN, Ufuk. (2005). "Özel Finans Kurumları Katılım Bankası Olurken", *Dünyada ve Türkiye'de Faizsiz Bankacılık, İstanbul: Türkiye Katılım Bankalar Birliği:1-2*
- ÜZÜM, İlyas. (2001) "İstisna", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul. s.393.
- Vakıf Katılım, (2018), "Hakkımızda", Erişim Tar: 03/12/2018. Erişim: <https://www.vakifkatilim.com.tr/tr/hakkimizda>,
- VİSHWANATH, S. R. ve SABAHUDDİN Azmi. (2009). "An Overview of Islamic Sukuk Bonds." *The Journal of Structured Finance*, 14(4), 58-67.
- VİSSER, Hans. (2013). "Islamic Finance: Principles and Practice". Northampton: Edward Elgar Publishing.
- WAGENVOORT, Rien (2003). "Are Finance Constraints Hindering the Growth of SMEs in Europe", *EIB papers* 8,2. 23-50.
- WAHAB, Abdul Rahim Abdul ve LEWİS, Mervyn K. ve HASSAN, M. Kabir. (2007). "Islamic Takaful: Business Models, Shariah Concerns and Proposed Solutions", *Thunderbird International Business Review*, 49(3), 371-396.
- WAHAB, Abdul Rahim Abdul, MERVYN K. Lewis ve M. KABİR Hassan. (2007). "Islamic Takaful: Business Models, Shariah Concerns, and Proposed Solutions", *Thunderbird International Business Review*, 49(3), 371-396.
- WARDE, Ibrahim. (2000). "Islamic Finance in the Global Economy", Edinburgh University Press.
- WERNER, Sombart. (2005). "Kapitalizm ve Yahudiler", çev. Sabri Gürses, 2.Baskı, İleri Yayınları,
- WİLSON, Rodney. (2004). "Overview of the Sukuk Market." *Islamic Bonds: Your Guide to Issuing, Structuring and Investing in Sukuk*, Euromoney Books, London, 6-7.
- World Bank Group. (2015), "Islamic Finance", *Expert: Abayomi A. Alawode*, Erişim: <http://www.worldbank.org/en/topic/financialsector/brief/islamic-finance>, Erişim tarihi: 24.10.2018
- WU, Junjie ve JİNİNG, Song ve CATHERİNE, Zeng. (2008). "An Empirical Evidence of Small Business Financing in China", *Management Research News* 31.12: 959-975.
- YILDIZ, Selim. (2015). "Katılım 30 Endeksi İle BİST 100 Endeksi'nin Performanslarının Değerlendirilmesi", *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*. 52.
- YÖRÜK, Nevin ve BAN, Ünsal, (2003). "KOBİ'lerin Finansman Sorunları ve Finansman Sorunlarının Kaynaklarının Belirlenmesine Yönelik Uygulama", Gazi Kitabevi, Ankara.
- YÜCEL, Tülay, (2001). "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışma Sermayesi ve Finansal Yönetim Uygulamaları", I. Orta Anadolu Kongresi, Nevşehir: KOSGEB.
- YÜKSEL, Serhat. (2016). "İslami Bankacılığı Ortaya Çıkaran Nedenler ve İslami Bankacılığın Finansal İstikrara Katkıları", *İslam Ekonomisi ve Finansı*, Editör: Seyfettin Erdoğan, Ayfer Gedikli, Durmuş Çağrı Yıldırım, Umuttepe Yayınları, 153-174.

ZAMİR, Zahid. (2013). Prohibition of Interest (Riba) in İslam–The Social, Moral and Economic Rationale (Part i).

Ziraat Katılım, (2018). “Hakkımızda”, Erişim Tar: 03/12/2018.

Erişim:<https://www.ziraatkatilim.com.tr/bankamiz/Sayfalar/hakkimizda.aspx>,

ZULKHİBRİ, Muhamed. (2015). “A Synthesis of Theoretical and Empirical Research on Sukuk.”, *Borsa Istanbul Review*, 15(4), 237-248.

Web Kaynakları:

- <https://www.ifsb.org/>
- <http://www.iifm.net/>
- <http://iirating.com/>
- <http://www.lmc Bahrain.com/>
- <http://cibafi.org/Default.aspx>
- <https://www.dfsa.ae/>
- <https://www.difc.ae/>
- <https://www.dra.ae/>
- <http://www.iilm.com/>

EKLER

EK-1: Anket Formu

KATILIM BANKALARININ KOBİ'LER İÇİN ALTERNATİF OLMA POTANSİYELİNİ ÖLÇMEYE YÖNELİK ARAŞTIRMA

Bu araştırma çalışması Bingöl Üniversitesi İslam İktisadi ve Hukuku yüksek lisans programının bitirme tezinde kullanılmak üzere, KOBİ'lerin finansman sorunlarına Katılım Bankalarının alternatif olup olmadığını ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda sizlere aşağıda birkaç soru sorulmuştur. Bu sorulara verdiğiniz cevaplarda herhangi kişisel bir bilgi istenmemekte ve bu bilgiler hiçbir yerde ve hiçbir şekilde kurumunuzun adıyla üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır.

KISIM 1: Bu kısımda işletmeniz ile ilgili sorular yer almaktadır. Bu kısımda işletmeniz ile ilgili herhangi bir özel soru yer almamakta, çalışmanın açıklama gücünü arttıracak sorular yer almaktadır. Lütfen aşağıda yer alan soruları firmanız uygun şekilde yanıtlayınız. Bu kısımda şirketinizin kurumsal yapısını tanımlayacak bilgilerin yer aldığı sorular sorulmuştur.

1. Yaşınız ( )

2. Cinsiyetiniz: Kadın ( ) Erkek ( )

3. Mezuniyet durumunuz:

( ) İlköğretim ( ) Lise ( ) Önlisans ( ) Lisans
( ) Lisansüstü

4. İşletmenizin faaliyette bulunduğu şehir?

a. İstanbul b. Bursa c. Sakarya
d. Kocaeli e. Çanakkale f. Yalova

5. İşletmedeki Pozisyonunuz:

( ) Orta kademe yönetici
( ) Üst düzey yönetici
( ) İşletmenin sahibi/ortağı

6. İşletmenizin faaliyet yaşı? ( )

7. İşletmenizde istihdam edilen personel sayısını belirtiniz. ( )

8. İşletmenizin hukuki yapısını belirtiniz.

a. Şahıs Şirketi
b. Limited Şirket
c. Anonim Şirket

9. İşletmenizin 2017 yılı cirosu? ( )

10. İşletmenizin faaliyet gösterdiği sektör?

a) İnşaat b) Tekstil c) Taşıma
d) Turizm e) Tarım
f) Gıda, İçki ve Tütün
g) Orman Ürünleri ve Mobilya
h) Hizmet
ı) Metal ve otomotiv yan sanayi

11. İşletmeniz ihracat yapıyor mu?

a. Evet
b. Hayır

12. Düzenli Ar-Ge faaliyetiniz var mı?

a. Evet
b. Hayır

13. Herhangi bir Katılım Bankası ile çalıştınız mı?

a. Evet
b. Hayır

14. Katılım bankaları hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi misiniz?

a. Evet
b. Hayır

15. Katılım bankalarının ürünleri ve işlemleri hakkında bilgi sahibi misiniz?

a. Evet
b. Hayır

KISIM 2: Bu kısımda Katılım bankalarının sizin için alternatif bir finansman olup-olmadığını ölçmeye yönelik ifadeler yer almaktadır. İfadelere verilecek yanıtlar, *1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3- Fikrim Yok,4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum* şeklinde olacaktır. Vereceğiniz yanıtlar, çalışmanın açıklama gücünü belirlemektedir. Bu nedenle vereceğiniz yanıtlarda titiz davranmanız önem taşımaktadır.

SORULAR		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Katılım bankaları maliyet açısından iyi bir alternatiftir.					
2	Katılım bankaları, faizli bankalara göre daha uygun koşullarda kredi önerir.					
3	Katılım bankaları, proje odaklı çalıştığı için KOBİ sektörü için daha kullanışlıdır.					
4	Katılım bankaları, KOBİ'lere yönelik ürün çeşitleri ve hizmetleri sunmaktadır.					
5	Katılım bankaları, faizli bankalara göre girişimcilik ruhuna daha uygundur.					
6	Katılım bankalarında KOBİ'lere yönelik daha fazla kredi kullandırma eğilimi vardır.					
7	Katılım bankalarını, dini yükümlülüklerimden dolayı tercih ederim.					
8	Müşterilerimin (ve varsa iş ortaklarımın) beklentisi faizsiz finansman kullanmam yönündedir.					
9	Yakın çevrem beni faizsiz finansman kullanmam konusunda etkilemektedir.					
10	İş çevrem Katılım bankacılığı ile ilgili görüşleri beni faizsiz finansman kullanma konusunda etkilemektedir.					
11	Katılım bankalarının personelinin ilgili olması onlarla çalışma arzumu arttırmaktadır.					
12	Katılım bankalarında kredi onaylama işlemleri daha hızlı sürmektedir.					
13	Katılım bankalarının sunduğu ürün çeşitliliği, finansman imkânına ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır.					
14	Katılım bankalarından daha düşük teminat ile kredi almak mümkündür.					
15	Katılım bankalarının, mevcut finansman imkânlarının dışında ekstra bir finansman sağlaması faaliyetlerimizin sürdürülmesi açısından önemlidir.					
16	Katılım bankaları para vermek yerine doğrudan ürünü tedarik etmesi kaynakların doğru kullanılmasını sağlar.					
17	Katılım bankaları, ortaklık esaslı çalıştıkları için geliştirdiğimiz projelere ortak olması, rekabet gücümüzü artırır.					
18	Katılım bankaları faizsiz çalışmak isteyen insanların paralarını ekonomiye kazandırdığı için başarılı bir bankacılık sistemidir.					
19	Katılım bankaları, bizlerle sık sık iletişim kurmaktadırlar.					
20	Katılım bankaları, KOBİ'lere özel iletişim kanalları sunmaktadır.					
21	Katılım bankalarının istediğimiz anda ulaşabileceğimiz birçok şubesi ve ATM'leri mevcuttur.					

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Mahmut ERDEM
Doğum Yeri	Bingöl/Merkez
Doğum Tarihi	01.01.1993

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Fakülte	İktisat Fakültesi
Bölüm	İktisat Bölümü

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	YÖKDİL (70)
-----------	-------------

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Sakarya Ticaret İl Müdürlüğü
Görevi/Pozisyonu	Tüketici Hakem Heyeti Raportörü
Tecrübe Süresi	7 Ay

KATILDIĞI

Kurslar	
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	Tuzla Mahallesi Devoğlu Caddesi 1283. Sokak Apt. No: 64/1 Daire No: 2 Adapazarı/SAKARYA
E-mail	mahmuterdem12@gmail.com